

Plan
Strategiczny dla
Wzrostowej
Polityki
Rolnej
na lata 2023-2027

Dofinansowane przez
Unię Europejską

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU

LGD „Dolina rzeki Grabi”
na lata 2023-2027

Spis treści

ROZDZIAŁ I CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO.....	3
ROZDZIAŁ II CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJEJTEJ WDRAŻANIEM LSR.....	13
ROZDZIAŁ III PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR.....	15
ROZDZIAŁ IV ANALIZA POTRZEB I POTENCJAŁU LSR.....	22
ROZDZIAŁ V SPÓJNOŚĆ, KMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA.....	39
ROZDZIAŁ VI CELE I WSKAŹNIKI.....	45
ROZDZIAŁ VII SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSOBU USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU.....	50
ROZDZIAŁ VIII PLAN DZIAŁANIA.....	58
ROZDZIAŁ IX PLAN FINANSOWY LSR.....	59
ROZDZIAŁ X MONITORING I EWALUACJA.....	60
Wykaz wykorzystanej literatury.....	64
Załączniki do LSR.....	65

I.1 Nazwa LGD i forma prawna

Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi” jest stowarzyszeniem „specjalnym” posiadającym osobowość prawną i spełniającym wymagania określone w art. 4 ustawy RLKS. LGD „Dolina rzeki Grabi” została zarejestrowana 14 maja 2008 r. w Krajowym Rejestrze Sądowym pod numerem 0000305994.

LGD „Dolina rzeki Grabi” jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem osób fizycznych i prawnych, o celach niezarobkowych, działającym, jako Lokalna Grupa Działania w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U.2020.2261), ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz.U.2022.943), ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz.U.2022.2422) Rozporządzenia Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013r., Rozporządzenia Rady UE 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. oraz Rozporządzenia Rady UE 2021/2115 z dnia 2 grudnia 2021 r.

W LGD, obok walnego zebrania członków, zarządu oraz organu kontroli wewnętrznej – komisji rewizyjnej, w ramach stowarzyszenia funkcjonuje dodatkowy organ – Rada, która podejmuje decyzje w sprawie wyboru operacji realizowanych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju.

I.2 Proces tworzenia partnerstwa

Idea dotycząca stworzenia wspólnej strategii rozwoju dla obszaru Doliny rzeki Grabi pojawiła się w połowie lat 90. Organizacje pozarządowe działające na obszarze LGD zaczęły podejmować ten temat, a uruchomienie programu LEADER tylko zintensyfikowało te działania. Równolegle pojawił się pomysł powstania Lokalnej Grupy Działania, której głównym celem działania miał być szeroko rozumiany rozwój lokalny.

W 2007 roku przedstawiciele Stowarzyszenia Rozwoju Ziemi Łaskiej i Łąscy samorządowcy, w czasie wizyty w mieście partnerskim Dannenberg w Niemczech, zetknęli się z Lokalną Grupą Działania, gdzie otrzymali kontakt do LGD „Dolina Wełny”, które współpracowało z tamtejszym LAG-iem. Po powrocie do kraju, zaproszono do Łasku prezesa „Doliny Wełny”, który zaprezentował działalność swojego LGD i przedstawił korzyści wynikające z funkcjonowania takiego stowarzyszenia. Następnie zorganizowano pierwsze spotkania informacyjne w każdej z gmin, podczas których podjęto próbę identyfikacji problemów lokalnych, ale również zasobów społecznych jakie posiadamy na obszarze, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów kulturowych i gospodarczych. Dodatkowo odbywały się spotkania informacyjno-szkoleniowe z przedstawicielami Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi dotyczące funduszy unijnych, szczególnie związanych z programami PROW i Lider+, w których wzięła udział szeroka grupa interesariuszy.

Dzięki pomocy organizacyjnej władz gminy Łask, 28 stycznia 2008 r. zorganizowano spotkanie z udziałem przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego, na które zaproszono do współpracy przedstawicieli sąsiednich gmin, reprezentujących wszystkie trzy sektory (Wodzierady, Sędziejowice, Dobroń, Widawa oraz Buczek).

Od początku lutego do końca marca 2008 r. odbyła się seria spotkań informacyjno-szkoleniowych w każdej z poszczególnych gmin, na których wyłoniono przedstawicieli mających reprezentować gminy we wszystkich trzech sektorach (publiczny, społeczny, gospodarczy) w przyszłych strukturach lokalnej grupy. Ponadto rady gmin podjęły uchwały o woli powołania Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania. W tym czasie do partnerstwa dołączyła gmina Dłutów, tak więc obszar LSR objął siedem gmin: Wodzierady, Sędziejowice, Dobroń, Widawa, Buczek, Łask i Dłutów.

Spotkanie założycielskie, na którym przyjęto statut oraz wybrano władze stowarzyszenia odbyło się 1 kwietnia 2008 r. w Starostwie Powiatowym w Łasku. Stowarzyszenie zostało formalnie zarejestrowane 14 maja 2008 roku. W październiku 2008 r. chęć przystąpienia do LGD wyraziły gminy Żelów i Drużbice. Z uwagi na to, że leżą one w Dolinie Grabi, Zarząd zdecydował o ich przyjęciu i rozszerzeniu obszaru LGD do 9 gmin.

W latach 2008-2023 Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi”, realizując opracowane strategie rozwoju lokalnego, w okresie ostatnich 15 lat, przyczyniła się do aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego obszaru, umożliwienie pozyskiwania środków finansowych i ich wykorzystania, a także do poprawy zarządzania lokalnymi zasobami. Społeczność lokalna, w tym również mieszkańcy wsi, aktywnie

włączyli się do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw. Dzięki temu mogliśmy odpowiadać na realne potrzeby i wspierać je finansowo. Efektem tych działań jest dofinansowanie wielu operacji/przedsięwzięć inwestycyjnych, szkoleniowych, kulturalnych i promocyjnych, które miały miejsce na naszym obszarze, ale i poza nim. W ramach tzw. dużych projektów infrastrukturalnych zrealizowano kilkadziesiąt inwestycji, których głównym celem był remont, wyposażenie lub zagospodarowanie terenu przylegającego do budynków świetlic wiejskich, a także budowa placów zabaw, boisk, skateparku, siłowni zewnętrznych oraz innych miejsc rekreacji. Mieszkańcy zyskali nowe, bezpieczne miejsca do aktywnego spędzania czasu i integracji kulturalnej, co w dalszej przyszłości przełoży się na coraz większy wzrost poziomu aktywności społeczności lokalnej i budowania trwałego kapitału społecznego.

Umacnianie więzi, które są oparte na wspólnej tożsamości, tradycji, kulturze i historii, poprzez wykorzystanie potencjału kulturowego przyrodniczego i historycznego, było doskonale widać podczas realizacji projektu grantowego, w ramach którego aplikujące organizacje pozarządowe, ale i instytucje kultury, podejmowały oddolne działania i inicjatywy, które odpowiadały na potrzeby społeczności. Działania te przyczyniły się nie tylko do wzmocnienia i rozwoju tożsamości ale przede wszystkim do budowania silnych więzi społecznych. W realizacji strategii, chcemy wykorzystać ten potencjał, przy projektach grantowych. Planujemy również wspierać tworzenie zagród edukacyjnych i gospodarstw agroturystycznych opartych na lokalnym dziedzictwie kulturowym i tożsamości regionu.

Warto podkreślić, iż podczas prowadzonych spotkań konsultacyjnych z lokalną społecznością, jak również podczas dyskusji reprezentantów grup interesariuszy oraz w badaniach ankietowych, mieszkańcy zgłaszali chęć i potrzebę kontynuacji działań, które będą w dalszym ciągu ukierunkowane na integrację, rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa. Mieszkańcy wskazywali także na potrzebę podjęcia działań mających na celu wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym tj. osób z niepełnosprawnościami, kobiety, rolników niskotowarowych czy osób poszukujących zatrudnienia. Analiza przeprowadzonych badań ankietowych i dotychczasowych doświadczeń z wdrażania LSR, w tym przeprowadzanej ewaluacji pozwoliła nam na skonstruowanie celów strategii najlepiej odpowiadających na potrzeby rozwojowe obszaru.

Wykorzystanie potencjału partnerstwa do przygotowania i wdrażania LSR na lata 2023-2027

Zasoby ludzkie/kadry

Okres programowania 2023-2027 to nowe wyzwania i nowe sposoby ich rozwiązywania. Aby móc skutecznie kontynuować nasze działania na rzecz rozwiązywania problemów zdiagnozowanych podczas spotkań z lokalną społecznością musimy posiadać kompetentnych, merytorycznie przygotowanych pracowników, którzy dzięki swojej wiedzy i bogatemu doświadczeniu, pozyskanemu w poprzednich okresach programowania będą w stanie pomóc mieszkańcom obszaru, potencjalnym beneficjentom. Niezmiernie ważny jest zatem fakt, iż wszyscy pracownicy LGD posiadają nie tylko niezbędną wiedzę teoretyczną na temat programu Leader, zasad jego wdrażania, rozliczania i sprawozdawczości, ale także wiedzę praktyczną pozwalającą sprawnie działać w celu realizacji założeń LSR. Szczególny nacisk kładliśmy zawsze na podnoszenie kwalifikacji naszego zespołu, co przekłada się na sprawną i profesjonalną obsługę naszych beneficjentów, przez pracowników biura.

Ponadto, zarówno osoby zarządzające LGD jak również pozostali członkowie LGD „Dolina rzeki Grabi” posiadają duże doświadczenie w realizacji projektów z szeroko rozumianych środków zewnętrznych. Zwłaszcza gminy wchodzące w skład LGD zrealizowały wiele projektów mających na celu szeroko rozumiany rozwój obszarów wiejskich, w tym projekty inwestycyjne – infrastrukturalne i „miękkie”. Część z tych operacji została zrealizowana przy wsparciu LGD, przyczyniając się do rozwoju obszaru. Możemy to zauważyć szczególnie w zakresie poprawy wizerunku obszaru, jakości życia oraz zwiększonej aktywności mieszkańców. LGD jest bardzo dobrze oceniana przez społeczność lokalną, jako organizacja, która wspiera mieszkańców w rozwiązywaniu ich problemów, dzięki środkom zewnętrznym m.in. z inicjatywy LEADER oraz merytorycznej wiedzy. W tym miejscu warto podkreślić rolę Członków Zarządu, którzy aktywnie działają w sektorze społecznym, gospodarczym i publicznym na terenie gmin, które reprezentują. Są członkami stowarzyszeń, kół gospodyń wiejskich, ochotniczych straży pożarnych, prowadzą własne firmy, są sołtysami. Kolejnym atutem składu naszego zarządu, jest to, że jego członkowie reprezentują różne grupy wiekowe. Zaczynając od osób do 25 roku życia, na seniorach skończywszy. Wszystkie te osoby, aktywnie angażują się lub inicjują działania na rzecz społeczności lokalnej. Ich zaangażowanie jest tym bardziej cenne, gdyż posiadają

doświadczenie w działalności społecznej oraz wiedzę. Stanowią również dobry przykład do naśladowania i tym samym motywują mieszkańców do podejmowania oddolnych inicjatyw.

Posiadana wiedza i przygotowanie merytoryczne pracowników biura umożliwi sprawne wdrożenie Lokalnej Strategii Rozwoju w nowym okresie programowania, czego potwierdzeniem jest raport z ewaluacji zewnętrznej przeprowadzonej w 2022 roku. Badani zdecydowanie pozytywnie ocenili funkcjonowanie biura – w następujących kategoriach: „łatwo umówić się na spotkanie z pracownikiem biura” (77% zdecydowanie się zgadzam, 21% raczej się zgadzam), „odpowiedzi na wiele pytań można uzyskać telefonując do biura LGD” (71% zdecydowanie się zgadzam, 23% raczej się zgadzam), „strona internetowa zawiera aktualne informacje” (71% zdecydowanie się zgadzam, 25% raczej się zgadzam), „godziny pracy biura są dogodne dla klientów” (52% zdecydowanie się zgadzam, 48% raczej się zgadzam), „pracownicy udzielają rzetelnych informacji i porad” (73% zdecydowanie się zgadzam, 23% raczej się zgadzam), „pracownicy z zaangażowaniem wykonują swoje obowiązki” (71% zdecydowanie się zgadzam, 25% raczej się zgadzam), „pracownicy mają wiedzę odpowiednią do wykonywanej pracy” (67% zdecydowanie się zgadzam, 29% raczej się zgadzam). Respondenci postrzegają pracowników biura jako osoby miłe i uprzejme (79% zdecydowanie się zgadzam, 21% raczej się zgadzam), zaangażowane w wykonywanie swojej pracy oraz kompetentne, udzielające rzetelnych informacji.

Swoje doświadczenie i zdobytą wiedzę pracownicy wykorzystali podczas prowadzenia spotkań konsultacyjno-informacyjnych z mieszkańcami obszaru LGD „Dolina rzeki Grabi”, które organizowane były w ramach realizacji planu komunikacji. Tematem spotkań, mających charakter warsztatowy były mocne i słabe strony obszaru oraz szanse i zagrożenia jego rozwoju. Podczas spotkań poruszano także temat aktywizacji ludzi młodych oraz seniorów, wynikiem czego były propozycje projektów, które należy zaproponować w ramach projektowanego budżetu LGD. Aby jak najlepiej zdiagnozować potrzeby mieszkańców obszaru objętego lokalną strategią rozwoju, zaprosiliśmy do współpracy eksperta zewnętrznego, który przeprowadził m.in. zogniskowany wywiad grupowy (warsztat strategiczny) i wywiady pogłębione. Z przeprowadzonej diagnozy LGD uzyskała bogaty materiał do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027 wraz z informacją o obszarach i zakresach, które wymagają wsparcia.

Współpraca

LGD „Dolina rzeki Grabi” jest także partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. W ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” PROW na lata 2014-2020 LGD zrealizowało następujące projekty: „Aktywne wakacje z questami” i „Dziedzictwo kulturowe „Doliny rzeki Grabi”. W roku 2020 wzięliśmy udział w konkursie krajowym zorganizowanym przez JC KSOW - „Konkurs na projekty współpracy” w ramach inicjatywy LEADER. Do konkursu zgłosiliśmy nasz projekt współpracy międzynarodowej realizowany z Federacją Gmin Madrytu - „QUEST umożliwia innowacyjne zwiedzanie”. Nasz projekt został nagrodzony w ww. konkursie za innowacyjność, trwałość projektu i umiejętne wkomponowanie zasobów w grę terenową. Otrzymaliśmy także dofinansowanie na realizację zadania pt. „Aktywna turystyka z questami” w ramach drugiego otwartego konkursu ofert na realizację zadań publicznych Województwa Łódzkiego z zakresu turystyki i krajoznawstwa w 2020 r. Rodzaj zadania: 19) turystyka i krajoznawstwo. Wzięliśmy także udział w Dniach Otwartych Funduszy Europejskich, na zaproszenie MRiRW w dniu 27 września 2020 r. Podczas DOFE zaprezentowaliśmy relację z Questu kajakowego "Z nurtem Widawki wśród dzikiej przyrody", który powstał w ramach międzynarodowego projektu współpracy. Ponadto kontynuacją współpracy sieciowej jest członkostwo LGD „Dolina rzeki Grabi” w Polskiej Sieci LGD oraz Łódzkiej Sieci Lokalnych Grup Działania, które aktywnie działają na rzecz podniesienia kompetencji członków organów i pracowników biur poszczególnych LGD.

Zdobyte doświadczenia i nawiązane kontakty zaowocowały kilkoma projektami współpracy - krajowymi i międzynarodowymi, w tym dofinansowanymi w ramach naborów organizowanych przez Komisję Europejską:

- **ENSURE, czyli Europejska Sieć Współpracy i Solidarności Na Terenach Wiejskich (Projekt sfinansowany przez Unię Europejską, Program Europa dla Obywateli)**. Partnerzy projektu pochodzili z 13 krajów - 12 z nich to członkowie Unii Europejskiej, a dwa kraje są sąsiadami Unii Europejskiej: Serbia i Czarnogóra. Projekt Ensure miał na celu zwiększenie znaczenia liderów lokalnych jako partnerów działających w interesie mieszkańców na terenach wiejskich w kontekście polityki Europejskiej i obywatelstwa Europejskiego. W czasie gdy, szybko maleje zainteresowanie obywateli UE, celem tego projektu jest zrozumienie Eurosceptycyzmu i budowanie Europejskiego poparcia poprzez

rozpowszechnienie narzędzi demokracji jak również poprzez dostarczenie ich obywatelom. Projekt dotyczy obecnych problemów rozpowszechnionych wśród mieszkańców terenów wiejskich, takich jak: lokalny rozwój, bezpieczeństwo żywności, etc. Poprzez podejmowanie tych zagadnień wymagających dużego zainteresowania wśród obywateli na terenach wiejskich.

- **QUEST umożliwi innowacyjne zwiedzanie.** Projekt realizowany we współpracy z Federacją Gmin Madrytu. Celem Projektu było podniesienie atrakcyjności turystycznej obszaru LGD "Dolina rzeki Grabi" oraz Federación de Municipios de Madrid poprzez utworzenie ścieżek questowych na obszarze LGD oraz wymianę doświadczeń w zakresie zintegrowanej promocji.

- **SUPPORTING DEMOCRATIC UNION AND ACTIV CITIZENSHIP IN DIGITAL ERA.** W ramach działań projektowych przeprowadziliśmy „wirtualną wziętą studyjną po obszarze LGD” wraz z wymianą doświadczeń, na zaproszenie lidera projektu Federacji Gmin Madrytu.

- **EUROPEAN ACADEMY NETWORK - ENCOURAGING DEMOCRATIC PARTICIPATION AT EU LEVEL,** w ramach Network of Towns under Europe for Citizens programme (Sieć Miast w ramach programu Europa dla Obywateli). Partnerzy projektu pochodzili z 13 krajów. Liderem projektu była Bułgaria - Veliko Tarnovo Municipality. Głównym celem projektu było dostarczenie lokalnym i regionalnym politykom, stowarzyszeniom i obywatelom narzędzi, które będą wspierać ich świadome obywatelskie i polityczne uczestnictwo na poziomie UE. European Academy Network łączy miasta i organizacje z całej Europy w serii międzynarodowych wydarzeń, podczas których doświadczają różnorodnych form edukacyjnych i podnoszących świadomość polityczną i obywatelską. Sieć gromadzi również dobre praktyki na temat tego, w jaki sposób samorządy, aktywiści i obywatele mogą "zbliżyć się do Europy" i uczestniczyć w jej tworzeniu.

- **SIEĆ EDUKACYJNYCH GIER TERENOWYCH I SZLAKÓW GEOCACHINGOWYCH.** Liderem jest Lokalna Grupa Działania Ziemi Człuchowskiej. Projekt jest realizowany przez 7 partnerów z całej Polski. Realizacja Projektu przyczynia się do podniesienia atrakcyjności turystycznej, promocji obszarów działań LGD-ów oraz wzrostu wiedzy z zakresu tworzenia atrakcyjnych ofert turystycznych, aktywizacji społeczności lokalnych, poprawy jakości życia mieszkańców i zachowania lokalnego dziedzictwa przyrodniczo-historycznego regionów LGD biorących udział w Projekcie. Realizacja operacji umożliwi wydobycie potencjału obszarów wiejskich w celu zwiększenia ich atrakcyjności i stworzenie nowego produktu turystycznego oraz aktualizację już istniejących. Zbudowanie ciekawej i atrakcyjnej oferty turystycznej, pobytovej i edukacyjnej zarówno dla indywidualnych osób, jak i zorganizowanych grup, w szczególności dzieci, młodzieży oraz całych rodzin.

- **AKTYWNE FLORYSTKI.** Projekt realizowany w ramach Programu Działaj Lokalnie. LGD „Dolina rzeki Grabi” odpowiadając na potrzeby społecznej lokalnej – grupy inicjatywnej „Aktywne Florystki” użyczyła osobowości prawnej, aby panie mogły zrealizować swoją inicjatywę, której celem było inspirowanie i aktywizowanie społeczności lokalnej, ale także wspieranie kobiet w ich rozwoju osobistym i społecznym, poprzez szereg działań w tym warsztaty florystyczne. Mając na uwadze przyjęcie przez Gminę Łask uchodźców z Ukrainy, do naszych działań projektowych zaproszone zostały również panie z Ukrainy, aby mogły pozyskać nowe umiejętności i mieć szansę osobistego rozwoju oraz zintegrować się z lokalnym środowiskiem.

- **NOTE - Sieć Organizacji i Miast na rzecz Wyborów Europejskich.** To inicjatywa 12 miast z 10 krajów członkowskich UE w ramach programu CERV. Reprezentuje obywateli, samorządy lokalne i organizacje społeczeństwa obywatelskiego z: Włoch, Rumunii, Bułgarii, Polski, Portugalii, Chorwacji, Grecji, Hiszpanii, Litwy i Belgii. Liderem projektu jest: Fattoria Pugliese Diffusa Associazione Culturale (Włochy). Projekt ma na celu promocję wymiany doświadczeń i modus operandi między partnerami na trzy następujące sposoby:

- 1) informowanie lokalnych obywateli o roli Unii i jej wartościach demokratycznych;
- 2) dążenie do oddolnej mobilizacji społecznej na rzecz aktywnego obywatelstwa europejskiego i demokratycznych wyborów europejskich do Parlamentu Europejskiego w 2024 r.;
- 3) sprzyjanie wymianie kulturalnej i obywatelskiej.

Młodzi obywatele (18-35 lat) miast partnerskich są w centrum tej inicjatywy, ponieważ to oni odmienili europejskie wybory do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. Frekwencja młodych i wyborców po raz pierwszy w 2019 r. przekroczyła wszelkie wzrosty frekwencji rejestrowane dla innych grup wiekowych. Przypomnienie tego faktu było fundamentalne dla zdefiniowania celu NOTE, jakim jest utworzenie ponadnarodowej Sieci Miast, mającej na celu

aktywne obywatelstwo i promowanie świadomego udziału w wyborach europejskich 2024 poprzez i z młodymi obywatelami. W praktyce NOTE angażuje partnerskie miasta i organizacje, aby stały się aktywistami w procesie przybliżania instytucji europejskich swoim obywatelom: młodzi ludzie nauczą się prowadzić "Debaty Uliczne" oraz zbierać pomysły i sugestie w formie podcastów, aby osiągnąć wyznaczone cele dokumentami UE policy papers, a także Celami Zrównoważonego Rozwoju ONZ (klimat, pandemia, migracje, kryzysy humanitarne spowodowane wojnami...). Pierwsza międzynarodowa konferencja w ramach projektu, zorganizowana została przez LGD „Dolina rzeki Grabi” i odbyła się w marcu 2023 r. w Łasku, ciesząc się ogromnym zainteresowaniem młodych ludzi, którzy podzielili się z nami swoimi spostrzeżeniami, pomagając tym samym zbudować nową LSR, odpowiadającą również ich potrzebom. Aktywne włączenie się młodych ludzi do procesu budowy LSR i chęć udziału w jej realizacji jest dla nas bezcennym doświadczeniem. Głos ludzi młodych jest bardzo ważny, dlatego ma swoje odzwierciedlenie w strategii.

- **TURYSTYCZNIE I ODDOLNIE DLA OBSZARÓW LOKALNYCH STRATEGII**, projekt współpracy będzie realizowany z następującymi podmiotami: LGD „BUDUJ RAZEM”, Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej „Mroga”, Stowarzyszeniem LGD „STER”, oraz LGD „Kraina Wielkiego Łuku Warty”. Celem projektu jest zwiększenie aktywności i integracji mieszkańców z obszarów partnerskich, organizacji pozarządowych oraz turystów.

Wszystkie te działania nie zostałyby zrealizowane, gdyby nie siła budowanego od 15 lat partnerstwa. To właśnie otwartość na potrzeby lokalnej społeczności, pomoc w realizowaniu oddolnych inicjatyw, promocja realizowanych działań, skuteczność realizacji planu komunikacji oraz wzmocnienie kapitału społecznego sprawia, że w raporcie zewnętrznej ewaluacji, który został opracowany w oparciu o zróżnicowanie zarówno źródeł danych i metod badawczych, można przeczytać, że mieszkańcy obszaru LGD nie tylko potrafią zidentyfikować Lokalną Grupę Działania ale również wiedzą, że infrastruktura z której korzystają została sfinansowana ze środków unijnych, że działania, które realizuje LGD nie skupiają się tylko na pozyskiwaniu środków ze źródeł krajowych, ale również bezpośrednio ze środków KE, zostając partnerami różnego rodzaju projektów międzynarodowych realizowanych w dużych i różnorodnych partnerstwach. Świadczy to o posiadaniu dużej wiedzy, umiejętności i doświadczenia oraz zaangażowaniu pracowników i członków LGD w rozwój całego obszaru, mając na uwadze bardzo szeroki aspekt prowadzonych działań na rzecz społeczności lokalnej.

Efektem tego jest wpisanie się LGD na stałe w świadomość lokalnej społeczności. W poprzednich latach przedstawiciele Lokalnej Grupy Działania uczestniczyli w wielu wydarzeniach, tj.: dni gmin/miast, dożynki, zebrania kół gospodyń wiejskich oraz ochotniczych straży pożarnych, podczas których mieli możliwość nawiązania współpracy i budowania relacji z mieszkańcami i przedsiębiorcami obszaru działania. Nie zabrakło również szkoleń i warsztatów, organizowanych w partnerstwie z innymi organizacjami czy samorządami, skierowanych na wsparcie potencjalnych beneficjentów. Aby jeszcze skuteczniej zachęcić mieszkańców obszaru do włączania się w działalność stowarzyszenia, w nowym okresie programowania zostaną stworzone przejrzyste procedury zgłaszania inicjatyw oraz możliwości ich realizacji. Jesteśmy także otwarci na nowych członków co potwierdzają zapisy Statutu, które dają m.in. możliwość zwołania Walnego Zebrania przez wąską grupę członków.

LGD, chcąc rozwijać swój potencjał jako organizacja, będzie wspierało aktywnych liderów, młodzież, stowarzyszenia oraz współpracowało z partnerami wszystkich sektorów aby budować silny kapitał społeczny obszaru. Działania zmierzające do realizacji założonych celów są realizowane na bieżąco. Kolejny międzynarodowy projekt dot. działań na rzecz młodzieży został złożony do konkursu ogłoszonego przez KE - program CERV. Liderem projektu jest LGD Sdruzeni SPLAV z Czech. Założeniem projektu jest aktywne zaangażowanie i wzmocnienie pozycji obywateli – zwłaszcza młodych osób z obszarów wiejskich w procesach demokratycznych UE, ze szczególnym uwzględnieniem przyszłości.

Aktywizacja/komunikacja

Analizując proces budowy partnerstwa oraz zakres zrealizowanych zadań/projektów na przestrzeni ostatnich 15 lat, należy zauważyć, że dotychczas głównym źródłem finansowania podejmowanych inicjatyw był Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich – EFRROW oraz środki bezpośrednio pozyskiwane z Komisji Europejskiej. Zatem jak najbardziej uprawnione jest stwierdzenie, że Lokalna Grupa Działania ma pełną zdolność do wykorzystania lokalnego potencjału rozwojowego, wzmocnienia przedsiębiorczości, zwiększenia aktywności

obywatelskiej, włączenia społecznego osób w niekorzystanej sytuacji, seniorów oraz aktywizacji i integracji osób młodych.

Niniejsza Lokalna Strategia Rozwoju jest w pewnym sensie kontynuacją wcześniej podejmowanych działań i aktywności na rzecz rozwoju obszaru, na którym działa. Zmiany wynikają z nowych wyzwań, z jakimi przyszło mierzyć się społecznościom na całym świecie w następstwie pandemii Covid-19, spowolnienia gospodarki na jakie miała wpływ m.in. wysoka inflacja czy skutki ataku Rosji na Ukrainę. Podobne pozostają jednak potrzeby i kierunki rozwojowe. Inicjatywa LEADER, pomimo realnego, pozytywnego wpływu na jakość życia mieszkańców obszaru nie jest w stanie rozwiązać problemów, które narastały od wielu lat.

Niewątpliwie, RLKS jest szczególną formą interwencji publicznej. Skuteczna jej realizacja, zarówno na poziomie celów jak i wskaźników, nie byłaby możliwa, gdyby nie wysoka jakość procesu wdrażania oraz trafności i aktualności przyjętych założeń (celów, priorytetów). Wpływ na taki stan rzeczy miał również opracowany system monitoringu i ewaluacji, dostosowany do specyfiki obszaru i wdrażanej LSR. Te doświadczenia stanowią ogromny potencjał i zapewniają możliwość sprawnego przejścia do wdrażania LSR w latach 2023-2027. Dzięki temu proces wdrożenia nowych wytycznych zostanie ograniczony do zapoznania się ze zmianami i przygotowania interesariuszy do aplikowania o wsparcie. W skróconej o 2 lata perspektywie 2023-2027 będzie to niewątpliwym atutem.

Ponadto, LGD dysponuje sprawdzonymi mechanizmami komunikacji i współpracy z lokalną społecznością (m.in. Plan komunikacji, który doskonale sprawdził się w dobiegającym końca okresie programowania 2014-2020) oraz metodami podnoszenia kwalifikacji i kompetencji (m.in. Plan szkoleń dla pracowników Biura LGD i członków Rady decyzyjnej). Niewątpliwym atutem LGD jest w pełni wyposażone biuro stacjonarne, które jest otwarte 5 dni w tygodniu oraz pracownicy posiadający kwalifikacje i wieloletnie doświadczenie we wdrażaniu LSR. Dla ułatwienia i usprawnienia kontaktu wszelkie informacje, również dane kontaktowe, są zamieszczane na stronie internetowej, profilu na portalu społecznościowym Facebook oraz przekazywane do partnerów w celu szerszego upublicznienia.

Należy podkreślić, iż nieformalne zasady współpracy z naszymi członkami (w szczególności z sektora publicznego) zapewniają pełną transparentność podejmowanych działań, a informacje są przekazywane za pośrednictwem ich stron internetowych lub innych formalnych i nieformalnych kanałów komunikacji. Dzięki temu LGD realnie oddziałuje na większość mieszkańców obszaru LSR. Ponadto, nawiązywanie relacji, współdziałanie z nowymi partnerami (np. szkoły, kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku, ośrodki wsparcia itp.) zapewniają możliwość dotarcia w szczególności do młodych ludzi, seniorów oraz osób w niekorzystanej sytuacji.

Aby podjąć nowe wyzwania oraz móc w skuteczny sposób kontynuować rozwiązywanie istotnych problemów zdiagnozowanych podczas spotkań z lokalną społecznością, partnerstwo, jakim niewątpliwie jest LGD „Dolina rzeki Grabi” musi posiadać silne i merytorycznie przygotowane kadry, które dzięki swojej wiedzy i doświadczeniu będą w stanie pomóc mieszkańcom obszaru. Przez 15 lat funkcjonowania, LGD wykształciła w ramach swoich struktur kadry, które są przygotowane do zarządzania LGD w profesjonalny sposób. W związku z wdrażaniem LSR w latach poprzednich i odbytych szkoleniach pracownicy zatrudnieni w Biurze LGD posiadają doświadczenie i wiedzę z zakresu wdrażania i aktualizacji dokumentów strategicznych o zasięgu regionalnym i lokalnym. Większość członków Zarządu od początku istnienia LGD brała udział w niezbędnych szkoleniach z zakresu PROW, a także uczestniczyła w realizacji różnych projektów. Zbudowany potencjał pozwoli nam na sprawne wdrożenie LSR oraz przyczyni się do dalszego rozwoju obszarów wiejskich w oparciu o wypracowane narzędzia, zaufanie społeczne i współpracę z lokalną społecznością.

Budowanie partnerstwa nie jest jednak procesem zakończonym. Fakt istnienia od ponad 15 lat Lokalnej Grupy Działania w środowisku lokalnym motywuje kolejne osoby, organizacje i podmioty gospodarcze do aktywniejszego włączenia się w działania na rzecz najbliższego otoczenia. Również Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi” wykorzystuje różnorodne sposoby, aby dotrzeć do nowych, potencjalnych partnerów. Ponadto, dotychczasowe doświadczenia jednoznacznie pokazują, że tylko współdziałanie różnorodnych środowisk i sektorów jest w stanie najlepiej odpowiedzieć na potrzeby wyrażane przez lokalną społeczność.

I.3 Struktura LGD

Strukturę Stowarzyszenia LGD „Dolina rzeki Grabi” tworzą: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Rada i Komisja Rewizyjna. Kompetencje poszczególnych organów są jasno określone w Statucie i dokumentach wewnętrznych (regulaminy i procedury).

Skład LGD tworzą przedstawiciele instytucji publicznych, lokalnych partnerów społecznych i gospodarczych. (co najmniej po 1 przedstawicielu danej grupy interesów z każdej gminy).

Do grupy interesu sektora publicznego zaliczono m.in. przedstawicieli gmin członkowskich, radnych, sołtysów, przedstawicieli jednostek sektora finansów publicznych. W grupie sektora społecznego znalazły się natomiast stowarzyszenia, ochotnicze straże pożarne, koła gospodyń wiejskich oraz mieszkańcy. Sektor gospodarczy reprezentują osoby fizyczne prowadzące własną działalność gospodarczą oraz rolnicy.

Właściwa struktura LGD obejmująca przedstawicieli instytucji publicznych, lokalnych partnerów społecznych i gospodarczych pozwala m.in. na inicjowanie działań na rzecz poprawy zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy. Znaczna liczba podmiotów z sektora publicznego i społecznego przyczynia się do przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Obecna struktura LGD daje również szansę na rewitalizację fizyczną, gospodarczą i społeczną ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich. Stowarzyszenie zmierzy się z powyższymi wyzwaniami poprzez stworzenie mieszkańcom obszaru LGD, w tym również tzw. grupom interesariuszy oraz osobom znajdującym się w niekorzystnej sytuacji, o których mowa poniżej, szansy na podejmowanie oddolnych inicjatyw umożliwiających realizację wymienionych celów.

W procesie tworzenia nowej LSR zidentyfikowano na obszarze Stowarzyszenia grupy interesariuszy, które są w szczególnie trudnej sytuacji w dostępie do rynku pracy, rekreacji, wypoczynku i kultury. Są to: reprezentanci zdiagnozowanych na obszarze objętym LSR grup interesów, w tym m.in.: przedstawiciele ludzi młodych (do 25 roku życia), seniorów (osoby starsze, które ukończyły 60 rok życia) oraz osoby w niekorzystnej sytuacji. Definicja osób w niekorzystnej sytuacji wynika z PS dla WPR na lata 2023-2027 i została przyjęta bez zastrzeżeń. LGD „Dolina rzeki Grabi” planuje w nowej perspektywie 2023-2027 liczne działania mające na celu aktywizację ww. osób.

Przez grupę interesu należy rozumieć grupę jednostek połączonych więzami wspólnych interesów lub korzyści publicznych, gospodarczych albo społecznych. Dla zapewnienia transparentności funkcjonowania LGD zostały wyznaczone 3 podstawowe grupy interesów: grupa interesu sektora publicznego, grupa interesu sektora gospodarczego, grupa interesu sektora społecznego.

W celu właściwego przyporządkowania Członków do odpowiednich grup interesariuszy, stosowano metodę kolejnych wykluczeń. Oznacza to, że jeśli istniały dowody potwierdzające, że Członek reprezentuje grupę interesariuszy sektora publicznego, nie był traktowany jako przedstawiciel innych grup. Jeśli jednak nie było przesłanki w przynależności do grupy interesów sektora publicznego, Członek reprezentował grupę interesariuszy sektora gospodarczego. Jeśli brak było przesłanek pozwalających na zaliczenie Członka do poprzednich grup interesów – uznawano, iż reprezentuje grupę interesariuszy sektora społecznego.

Oprócz kwestii gospodarczych wyłonione grupy interesariuszy borykają się również z problemami w dostępie do różnych form rekreacji, wypoczynku czy obcowania z kulturą. Niewystarczająca infrastruktura rekreacyjna (plac zabaw, siłownie zewnętrzne), niedostateczna ilość wydarzeń kulturalnych oraz różnego rodzaju zajęć, na których można rozwijać swoje zainteresowania, nabywać nowe umiejętności jest szczególnie odczuwalna wśród młodzieży szkolnej oraz osób w wieku poprodukcyjnym. Niedostateczna liczba przedsięwzięć dla danych grup odbiorców powoduje ich izolację społeczną – szczególnie dostrzegane jest to wśród osób starszych. Dlatego zamierzamy podjąć działania związane z poprawą jakości życia na obszarze LSR, które będą realizowane poprzez dalsze wspieranie powstawania miejsc rekreacji i wypoczynku oraz inicjatywy kulturalne, szkoleniowe, warsztatowe oraz integrację społeczną, ze szczególnym uwzględnieniem grup interesariuszy oraz osób w niekorzystnej sytuacji.

Komunikacja LGD z ww. grupami odbywać się będzie przy pomocy następujących metod:

- spotkania informacyjne (m.in.: szkolenia z zakresu pozyskiwania środków zewnętrznych, konferencje, seminaria, warsztaty, bezpośrednie spotkania itp.),

- publikacja i dystrybucja materiałów informacyjnych i promocyjnych (m.in.: foldery, ulotki, newsletter),
- udział w targach, wystawach, imprezach, wydarzeniach, spotkaniach o zasięgu międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym itp.,
- strona internetowa (prowadzenie strony internetowej LGD zawierającej m.in.: informacje o naborach wniosków, kryteria wyboru, dokumenty programowe, bieżące informacje o prowadzonych działaniach, e-ankiety, formularz kontaktowy) oraz promocja na portalach społecznościowych,
- promocja i informacja w środkach masowego przekazu m.in. lokalne kampanie prasowe/telewizyjne/radiowe,
- stworzenie innowacyjnej mapy dobrych praktyk promującej zrealizowane przedsięwzięcia beneficjentów (mapa stworzona na bazie projektu współpracy lokalnych grup działania w województwie łódzkim),
- podcast/kanał na youtube – zintegrowane Działanie Łódzkiej Sieci Lokalnych Grup Działania
- opracowanie jednolitego systemu wizualizacji indywidualnej LGD poprzez opracowanie logotypu wraz z księgą wizualizacji oraz zakup narzędzi promocji typu: rollup, bannery, namiot, długopisy, smycze, torby reklamowe, teczki, opatrzonych logo LGD oraz UE.

Zasady i sposób rozszerzania lub zmiany składu LGD określa Statut Stowarzyszenia. Należy podkreślić, iż LGD „Dolina rzeki Grabi” jest w pełni inkluzywna - czyli otwarta na nowych członków, jak i partnerów. Świadczą o tym zapisy w statucie. Kadencja wszystkich władz trwa 4 lata. Na bazie naszych dotychczasowych doświadczeń, uważamy, że tego rodzaju otwartość przyczyni się to do wzmocnienia potencjału grupy oraz uczyni ją bardziej efektywną w oddziaływaniu na środowisko lokalne. Liczba członków LGD ulega zmianom. Początkowo, rozpoczynając swoją działalność, w roku 2008 skupiało 69 członków, obecnie jest ich 79. W trakcie realizacji LSR Stowarzyszenie będzie starało się, aktywnie zachęcać osoby fizyczne jak i podmioty działające na obszarze LGD do aktywnego udziału w podejmowanych inicjatywach poprzez angażowanie się do działań promocyjnych oraz aktywizujących, promowanie ciekawych inicjatyw i projektów na stronach internetowych.

W nowym okresie programowania wyznaczono zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy oraz przewidziano metody ich pomiaru. Pozyskiwane będą wówczas dane służące zbieraniu informacji dotyczących badania stopnia osiągnięcia wskaźników w LSR. Przedmiotowe zagadnienie szczegółowo zostało opisane w rozdziale LSR „Plan komunikacji” (zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy) oraz „Monitoring i ewaluacja” (metody pomiaru zadań w zakresie animacji lokalnej i współpracy).

I. 4. Organ decyzyjny

Lokalna Grupa Działania w swoich strukturach posiada wyłącznie jeden organ uprawniony do dokonywania wyboru operacji. Funkcję organu decyzyjnego pełni Rada LGD, do której wyłącznej kompetencji należy wybór operacji realizowanych w ramach opracowanej LSR oraz ustalenie kwoty wsparcia. Członkowie Rady są wybierani przez Walne Zebranie Członków spośród członków tego zebrania, na 4 letnią kadencję.

Przystępując do wyboru członków Rady, członkowie Stowarzyszenia zostali poinformowani o roli, jaką będą odgrywać osoby wybrane do tego organu oraz o odpowiedzialności, jaką będą ponosiły za prawidłową realizację LSR. Zadbano też o to, by zapewnić reprezentację wszystkich sektorów. Zwrócono uwagę na parytety płci oraz głos w Radzie przedstawiciela grup poniżej 25 roku życia i osób powyżej 60 roku życia, sołtysa, przedstawiciela KGW, OSP, rolnika i mieszkańców. Zgodnie ze statutem Rada może liczyć od dziewięciu do osiemnastu członków, w tym Przewodniczący, Wiceprzewodniczący i członkowie Rady. Rada na swym pierwszym posiedzeniu wybiera spośród siebie w głosowaniu jawnym: Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego Rady. Obecnie Rada składa się z 11 osób - 3 przedstawicieli grupy interesu sektora publicznego, 4 przedstawicieli grupy interesów sektora społecznego, 4 przedstawicieli grupy interesu sektora gospodarczego.

Taki skład Rady zapewnia, iż proces decyzyjny nie został zdominowany przez władzę publiczną ani żadną z grup interesu. Żaden z sektorów nie posiada bowiem więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji. Przez grupę interesu, analogicznie jak na etapie struktury LGD „Dolina rzeki Grabi”, należy rozumieć grupę jednostek połączonych więzami wspólnych interesów lub korzyści publicznych, gospodarczych albo społecznych.

W celu właściwego przyporządkowania Członków Rady do odpowiednich grup interesariuszy, zastosowano opisaną powyżej metodę kolejnych wykluczeń. W przypadku osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, przynależność

do grupy interesów została ustalana poprzez weryfikację rzeczywistego statusu Członka Rady na podstawie odpowiedniego dokumentu, który jednoznacznie potwierdzał przynależność do tej grupy. Są tam zawarte wszystkie podejmowane przez niego aktywności na obszarze objętym LSR.

LGD dba o to, aby każdy z organów wypełniał swoje zadania na jak najwyższym poziomie. Dlatego też dla członków Rady został zaprojektowany plan szkoleń, które mogą być organizowane i prowadzone we wszystkich pozaszkolnych formach dydaktycznych (w tym jako zajęcia warsztatowe, seminaria, konferencje oraz kursy). Celem szkoleń jest podniesienie kompetencji członków Rady oraz praktycznych umiejętności związanych z pełnioną funkcją.

I. 5. Proces decyzyjny

Proces decyzyjny w LGD przebiega zgodnie z zapisami Statutu oraz pozostałymi dokumentami wewnętrznymi, w szczególności Regulaminem Rady oraz Procedurami wyboru operacji.

Członkowie Rady wybierani są spośród członków stowarzyszenia przez Walne Zebranie Członków. Jedna osoba może wchodzić w skład tylko jednego z organów Lokalnej Grupy Działania. Kadencja wszystkich władz trwa cztery lata.

Do wyłącznej kompetencji Rady należy wybór operacji i ustalanie kwoty wsparcia.

Wybór operacji, które mają być realizowane w ramach opracowanej Lokalnej Strategii Rozwoju dokonywany jest w formie uchwały Rady, podjętej zwykłą większością głosów przy obecności co najmniej połowy członków uprawnionych do głosowania.

Skład tego organu jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności i zapewnia taką reprezentację, że ani władze publiczne, ani żadna z grup interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji.

W celu zapewnienia transparentnego wyboru operacji tj. bez dominacji jakiegokolwiek grupy interesu i unikania konfliktu interesu, biuro LGD prowadzi rejestr interesów. Ponadto przed głosowaniem nad wyborem projektu, każdy z członków Rady podpisuje deklarację bezstronności i poufności dotyczącą każdego projektu. Dokument ten umożliwia ustalenie składu Rady podczas wyboru poszczególnych operacji oraz zapewnia zachowanie odpowiedniego parytetu każdorazowo na etapie głosowania. Oznacza to, iż z głosowania w sprawie danej operacji zostają wyłączeni członkowie Rady, którzy nie są bezstronni w podjęciu decyzji o wsparciu podmiotu ubiegającego się o dofinansowanie. Dodatkowo, fakt ten zostanie również odnotowany w protokole z posiedzenia Rady.

Nie ulega wątpliwości, że na członkach Rady spoczywa bardzo duża odpowiedzialność związana z wyborem operacji. Dlatego też nad prawidłowym przebiegiem procesu oceny i wyboru, poprawności dokumentacji, zgodności formalnej czuwać będzie biuro LGD „Dolina rzeki Grabi”.

I. 6 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Działanie wszystkich organów LGD regulują Statut oraz odpowiednie regulaminy tj. Regulamin Rady LGD (organ decyzyjny), Regulamin pracy biura LGD, Regulamin Zarządu LGD, Regulamin Komisji Rewizyjnej oraz Regulamin Walnego Zebrania Członków LGD.

Statut reguluje najważniejsze kwestie funkcjonowania Stowarzyszenia: nazwę stowarzyszenia, obszar działania i siedzibę organizacji, ponadto cele i sposoby ich realizacji, sposób nabywania i utraty członkostwa, również przyczyny utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członków, a także wskazuje władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru, ewentualnego uzupełniania składu poszczególnych organów oraz ich kompetencje. W statucie został opisany sposób reprezentowania stowarzyszenia na zewnątrz oraz zaciągania zobowiązań majątkowych, a także warunki ważności jego uchwał, sposób uzyskiwania środków finansowych oraz ustanawiania składek członkowskich, zasady dokonywania zmian statutu oraz sposób rozwiązania stowarzyszenia. Wskazuje ponadto organ nadzoru nad stowarzyszeniem, którym jest Marszałek Województwa łódzkiego.

Regulamin Walnego Zebrania Członków określa zasady, tryb działania oraz kompetencje Walnego Zebrania. Regulamin Rady LGD reguluje najważniejsze kwestie w zakresie funkcjonowania tego organu w szczególności sposób powoływania członków tego organu. Dokument omawia przede wszystkim szczegółowe kompetencje Rady, zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji (sposób wyłączenia członka organu z oceny), zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji oraz zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego.

Regulamin Zarządu zawiera zapisy dotyczące przede wszystkim kompetencji Zarządu, zasad organizacji posiedzeń i ich protokołowania.

Regulamin Komisji Rewizyjnej zawiera regulacje w sprawie szczegółowych kompetencji organu, zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Komisji, zasady prowadzenia działań kontrolnych i protokołowania posiedzeń.

Regulamin Pracy Biura ustala organizację i zasady funkcjonowania Biura, ramowy zakres działania i kompetencji oraz inne postanowienia związane z działalnością Biura Lokalnej Grupy Działania „Dolina rzeki Grabi”. Dodatkowo, regulamin określa szczegółowo podział zadań pracowników biura, a także zapewnia adekwatność wymagań przypisanych poszczególnym stanowiskom do przewidzianych obowiązków. Podobnie jak w przypadku innych organów, także dla pracowników biura zaprojektowany został plan szkoleń.

1.7. Standardy funkcjonowania partnerstwa

Na przestrzeni kilkunastu lat funkcjonowania LGD „Dolina rzeki Grabi” wypracowała standardy, które doceniają zarówno Wnioskodawcy jak i lokalna społeczność. Wyniki ewaluacji ex-post LSR 2014-2020 wyraźnie pokazują, że LGD jest postrzegana jako partner godny zaufania, którego działania są ważne i dostrzegalne w lokalnym środowisku, zaś biuro wypełnia swoje zadania na najwyższym poziomie profesjonalizmu. Standardy funkcjonowania organizacji nie tylko ułatwiają jej bieżące działanie, ale korzyści jakie płyną z ich wdrożenia doskonale wpisują się w wartość dodaną partnerstwa utworzonego w ramach idei LEADER. Podejście LEADER wyróżnia się spośród innych programów pomocowych ze względu na unikalną zdolność wzajemnego uzupełniania się uczestników procesu wdrażania LSR. Dzięki temu tworzy się synergiczny efekt, który nie jest możliwy do osiągnięcia w przypadku indywidualnych działań. Wśród najważniejszych należy wskazać:

1. **Jakość oparta na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji** na każdym poziomie funkcjonowania LGD „Dolina rzeki Grabi”. Wyraża się to przede wszystkim w:

- otwartości i jasnych procedurach przyjmowania nowych Członków potwierdzonych zapisami w Statucie;
- realnej otwartości na osoby w niekorzystnej sytuacji (w tym poprzez zaproszenie ich do udziału w organach LGD, tj. Zarząd/Rada;
- otwartości i wprowadzeniu mechanizmów i procedur zachęcających i ułatwiających zgłaszanie przez Członków pomysłów/inicjatyw dotyczących zarówno funkcjonowania organizacji, jak i wdrażania LSR, w tym wymogu przekazania odpowiedzi wraz z uzasadnieniem;
- zagwarantowaniu 4 letniej kadencyjności organów LGD „Dolina rzeki Grabi”, tj. Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej;
- zagwarantowaniu możliwości korzystania z kolegialnego sposobu podejmowania decyzji m.in. poprzez wprowadzenie formuły zespołów/grup roboczych, których zadaniem jest przedyskutowanie konkretnej propozycji zanim zostanie przekazana na obrady Zarządu
- prowadzeniu szerokich konsultacji;
- komunikacji – zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz partnerstwa, która szczegółowo została opisana w Planie komunikacji. Podstawą komunikacji jest jej dwustronność oraz dostosowanie przekazu do zasad przyjaznej komunikacji oraz do potrzeb wyrażanych przez interesariusza na etapie budowania LSR, w tym w szczególności przez osoby młode, seniorów i osoby w niekorzystnej sytuacji (w tym poprzez wykorzystanie: strony internetowej, mediów społecznościowych, tablic informacyjnych - również gmin członkowskich, prasy, radia, materiałów promocyjno-informacyjnych, bazy kontaktów, formuły spotkań tematycznych w terenie dostosowanych do uczestników i w godzinach dostępności itp.)
- partycypacji – na każdym etapie tj. począwszy od budowy przez wdrażanie i aktualizację i ewaluację LSR wg. metod opisanych w niniejszej LSR.

2. **Skuteczność działania** - wyrażająca się w ustanowieniu jasnych i czytelnych procedur oceny i wyboru operacji w tym obiektywnych kryteriów, które gwarantują wnioskodawcom/Grantobiorcom bezstronność na każdym etapie oceny dokumentacji aplikacyjnej oraz upublicznionego planu finansowego i harmonogramu naborów. Oznacza to, że każdy Wnioskodawca ma takie same szanse na przygotowanie się do naboru.

3. **Legalność** – wyrażająca się przede wszystkim w gwarancji pełnej zgodności Statutu, regulaminów i procedur z obowiązującymi przepisami prawa krajowego i UE oraz wydanymi na ich podstawie wytycznymi.

4. **Skuteczne zarządzanie ryzykiem** poprzez opracowanie zasad monitoringu i ewaluacji, dzięki czemu LGD „Dolina rzeki Grabi” jest w stanie w odpowiednim momencie ryzyko zidentyfikować i podjąć działania zaradcze, ryzyko może być związane z funkcjonowaniem organizacji zarówno na poziomie partnerstwa jak i komunikacji.

5. **Ciągłe podnoszenie kompetencji** – wyrażające się w przygotowaniu i skrupulatnej realizacji Planu szkoleń zarówno dla pracowników Biura jak i Członków poszczególnych organów. Ciągłe podnoszenie kwalifikacji i kompetencji daje interesariuszom gwarancję świadczenia doradztwa na najwyższym poziomie oraz gwarancję skutecznego i kompetentnego zarządzania partnerstwem.

Zachowanie najwyższych standardów partnerstwa w nowym okresie programowania zapewni możliwość płynnego przystąpienia do wdrażania LSR. Dzięki temu uruchomienie naborów będzie jedynie formalnością i nie będzie zagrożenia w terminowej realizacji zadań oraz zostanie ograniczony ryzyko niepełnego osiągnięcia przewidywanego na czerwiec 2026 r.

ROZDZIAŁ II CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJETEJ WDRAŻANIEM LSR

II.1. Zwięzły opis obszaru

Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi” obejmuje teren 7 gmin wiejskich: Buczek, Dłutów, Dobroń, Drużbice, Sędziejowice, Widawa, Wodzierady oraz 2 gmin miejsko-wiejskich: Łask i Żelów, w granicach administracyjnych województwa łódzkiego. Obszar LGD obejmuje cały powiat łaski (gminy: Buczek, Sędziejowice, Widawa, Wodzierady, Łask), pabianicki (gminy: Dłutów, Dobroń), oraz bełchatowski (gminy: Drużbice i Żelów).

Obszar objęty LSR obejmuje jednorodny, spójny społecznie i funkcjonalnie terytorium, które charakteryzuje się wspólnymi tradycjami, lokalną tożsamością, poczuciem przynależności, wspólnymi potrzebami i oczekiwaniami. Obszar objęty LSR jest spójny, gminy tworzące LGD tworzą zwarty geograficznie obszar. Ponadto istnieje obszar wód w dolinie rzeki Grabi, która w połączeniu z obszarem LSR tworzy obszar o przestrzennej spójności.

Tabela 1. Gminy wchodzące w skład LGD

Lp.	Gmina	Typ gminy	Powierzchnia (km ²)	Ludność	Gęstość zaludnienia (osób/km ²)
1	Buczek	wiejska	92	5 051	55
2	Dłutów	wiejska	101	4 861	48
3	Dobroń	wiejska	95	7 989	84
4	Drużbice	wiejska	113	5 247	46
5	Sędziejowice	wiejska	120	6 281	52
6	Widawa	wiejska	179	7 109	40
7	Wodzierady	wiejska	82	3 633	44
8	Łask	miejsko-wiejska	145	27 281	188
9	Żelów	miejsko-wiejska	167	14 567	87
razem		9 gmin	1094	82 019	75

Źródło: dane wg GUS, stan: 31 grudnia 2020 r.

II.2. Mapa obszaru objętego LSR

Rys. 2. Mapa obrazująca granice administracyjne LGD „Dolina rzeki Grabi”

Źródło: Opracowanie własne

II.3. Wykazanie wewnętrznej spójności LSR

LGD „Dolina rzeki Grabi” obejmuje obszar działania o powierzchni 1 094 km², który jest obszarem o przestrzennej spójności. Jest to dziewięć gmin położonych w dolinie rzeki Grabi, na granicy trzech sąsiadujących powiatów: łaskiego, pabianickiego oraz bełchatowskiego. LGD „Dolina rzeki Grabi” obejmuje teren 9 gmin członkowskich - 7 gmin wiejskich: Buczek, Dłutów, Dobroń, Drużbice, Sędziejowice, Widawa, Wodzierady oraz 2 gmin miejsko-wiejskich: Łask i Żelów, w granicach administracyjnych województwa łódzkiego. Obszar LGD obejmuje cały powiat łaski (gminy: Buczek, Sędziejowice, Widawa, Wodzierady, Łask), pabianicki (gminy: Dłutów, Dobroń), oraz bełchatowski (gminy: Drużbice i Żelów). Wszystkie gminy sąsiadują ze sobą, tworząc spójny terytorialnie i przyrodniczo obszar. W skali środkowej Polski Grabia jest obiektem przyrodniczym, obejmującym zespół różnorodnych środowisk. Ze względu na występowanie wielu cennych gatunków roślin i zwierząt obszar ten jest w znacznej części chroniony. Na obszarze Lokalnej Grupy Działania występują następujące obszary chronione: Rezerваты: Grabica, Jodły Łaskie im. Stanisława Kostki Wisińskiego, Winnica, Korzeń oraz Zespoły Przyrodniczo-Krajobrazowe: Dolina Grabi, Mogilno, Dobroń, Dąbrowa I, Dąbrowa II, Borkowice, Kolumna-Las, Luciejów, Sędziejowicki, Zabytkowy Park w Buczku. Ponadto na naszym obszarze znajdują się Obszary Chronionego Krajobrazu: Środkowej Grabi, Doliny Widawki, Chrząstawsko – Widawski oraz użytki ekologiczne: Uroczysko Torfy. Parki Krajobrazowe: Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki. Położenie w dolinie rzeki Grabi, stwarza ciekawy, unikatowy krajobraz cenny przyrodniczo zaliczony do obszarów Natura 2000. Nasz obszar jest również spójny kulturowo. Wspólne dziedzictwo i losy dziejowe stwarzają w mieszkańcach tego obszaru poczucie tożsamości kulturowej: wspólnoty doświadczeń oraz wspólnych wartości. Bogate zasoby materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz walory przyrodnicze doliny rzeki Grabi potwierdzają spójność obszaru, na którym działamy obecnie. Spójność obszaru pokazuje również utworzona przez nas i rozwinięta w ostatnim czasie sieć

nieoznakowanych szlaków turystycznych - 36 tras questowych, które zyskały popularność wśród turystów, jak również mieszkańców. Ponadto warto podkreślić, że wszystkie gminy tworzące LGD cechuje podobna struktura lokalnej gospodarki oraz podobne problemy gospodarczo-społeczne i partnerstwo, które trwa nieprzerwanie od 15 lat.

ROZDZIAŁ III PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR

Partycypacja w przypadku Lokalnej Grupy Działania oznacza udział lokalnej społeczności w tworzeniu, decydowaniu i wdrażaniu wypracowanych wspólnie rozwiązań. Podczas pracy nad Lokalną Strategią Rozwoju głównym celem zespołu opracowującego LSR było ustalenie kierunków przyszłego działania przy współpracy z reprezentantami sektorów: społecznego, gospodarczego, publicznego oraz przedstawicielami osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji. Aby nowa strategia jak najlepiej odpowiadała na potrzeby mieszkańców obszaru zastosowaliśmy różne narzędzia konsultacyjne, w ramach których każdy zainteresowany mógł wypowiedzieć swoją opinię i tym samym nadać kierunek rozwoju obszaru. W obecnym rozdziale zostały zaprezentowane metody partycypacji zastosowane w kluczowych etapach prac nad budową LSR dla obszaru działania LGD „Dolina rzeki Grabi”. Należy jednocześnie podkreślić, iż informacje o przygotowaniach LSR zostały przekazane wszystkim interesariuszom na długo przed ogłoszeniem konkursu na wybór LSR. Prace nad dokumentem, w tym spotkania konsultacyjne na obszarze LGD, rozpoczęły się w roku 2022 r. W procesie opracowywania dokumentu, szczególny nacisk położono na aktywny udział lokalnej społeczności oraz zespołu LSR. Konsultacje społeczne obejmujące zorganizowanie na terenie każdej z gmin członkowskich minimum jednego spotkania, były poświęcone w szczególności: analizie potrzeb rozwojowych i potencjału naszego obszaru, a także celów strategii, w tym wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów oraz planowanych działań, o których mowa w art. 32 ust.1 lit. c i d rozporządzenia PE i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24.06.2021 r.

Zagadnienia jakie były omawiane podczas spotkań w gminach członkowskich to:

- innowacyjność,
- cyfryzacja,
- środowisko i klimat,
- zmiany demograficzne ze szczególnym uwzględnieniem starzenia się społeczeństwa oraz wyludniania się obszaru planowanego do objęcia LSR,
- partnerstwo w realizacji LSR polegającego na wspólnej realizacji przedsięwzięć i projektów.

Proces opracowywania LSR obejmował 5 kluczowych etapów:

- Etap I Diagnoza i analiza SWOT
- Etap II Określenie / konsultacje celów i wskaźników oraz Planu działania
- Etap III Opracowanie / konsultacje zasad wyboru operacji i lokalnych kryteriów
- Etap IV Opracowanie / konsultacje zasad monitorowania i ewaluacji
- Etap V Opracowanie / konsultacje planu komunikacji

Podczas prac nad strategią wykorzystano łącznie osiem różnych aktywności i metod partycypacji, w celu zapewnienia oddolnego charakteru LSR, tj. zagwarantowania udziału społeczności lokalnej w procesie jej tworzenia, a w efekcie jej realizacji to m.in.:

1. Spotkania w gminach - Konsultacje społeczne w gminach członkowskich – SWOT.
2. Badanie ankietowe w wersji papierowej i elektronicznej – aplikacja OMIKRON – metoda CAWI. Ankiety miały dwa rodzaje: obszarowe - skierowane do mieszkańców obszaru i kierunkowe – skierowane do beneficjentów, itp.
3. Zogniskowany wywiad grupowy (warsztat strategiczny FGI Fokus) – przeprowadzony przez eksperta zewnętrznego z udziałem aktywnych członków LGD i członków zespołu LSR. Przeprowadzono również wywiady pogłębione (IDI i TDI) z członkami Rady, prezesem zarządu, przedstawicielami gmin członkowskich, wnioskodawcami, których projekty nie są realizowane oraz wnioskodawcami, których projekty są realizowane.
4. Arkusze pomysłów – w wersji papierowej i elektronicznej.
5. Konsultacje w biurze LGD.

6. Informacje zamieszczane na stronie www.dolinagrabi.pl i FB (zamieszczenie na stronie www i [fb](https://www.facebook.com) m.in.: planu włączenia społeczności wraz z opisem procesu przygotowywania LSR, harmonogramu spotkań, zaproszeń na spotkania w poszczególnych gminach, prowadzonych badaniach ankietowych).
7. Organizacja międzynarodowej konferencji pt. "FACilitators for the European Elections - FACEES"/"Facylitatorzy Wyborów Europejskich – Warsztaty Przygotowawcze FACEES" i „Debaty ulicznej”.
8. Konsultacje podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania.

Tabela. Metody partycypacji zastosowane na każdym z etapów prac nad LSR obejmujących również konsultacje wyracowanych propozycji

Lp.	Nazwa metody	Etap I	Etap II	Etap III	Etap IV	Etap V
1)	Spotkania w gminach - Konsultacje społeczne w gminach członkowskich – SWOT	X	X	X		
2)	Badanie ankietowe w wersji papierowej i elektronicznej – aplikacja OMIKRON	X	X			
3)	Zogniskowany wywiad grupowy (warsztat strategiczny FGI Fokus) oraz wywiady pogłębione (IDI i TDI)	X	X	X		
4)	Arkusze pomysłów	X	X			
5)	Konsultacje w biurze LGD	X	X	X	X	X
6)	Informacje zamieszczane na stronie www.dolinagrabi.pl i FB	X	X			
7)	organizacja międzynarodowej konferencji pt. "FACilitators for the European Elections - FACEES"/"Facylitatorzy Wyborów Europejskich – Warsztaty Przygotowawcze FACEES" i „Debaty ulicznej”	X	X			X
8)	Konsultacje podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania.	X	X	X	X	X

Źródło: Opracowanie własne

Po przeprowadzeniu spotkań w ramach Planu włączenia społeczności i udostępnieniu projektów dokumentów konkursowych, pracownicy LGD „Dolina rzeki Grabi” przystąpili do wypracowania propozycji zapisów w LSR, aby zapewnić spełnienie wymogów formalnych wynikających z dokumentacji konkursowej i spełnić warunki dostępu. Pracownicy oraz przedstawiciele Zarządu brali udział w bieżących konsultacjach prowadzonych przez PS LGD, spotkaniach on-line z MRiRW oraz szkoleniu zorganizowanym przez Łódzką Sieć LGD. Posiłkowaliśmy się również dobrymi praktyki zebranymi z innych województw. Adekwatne propozycje zostały zaimplementowane do roboczego materiału dokumentu oraz uzupełnione propozycjami wynikającymi z własnych doświadczeń z wdrażania LSR w poprzednich okresach programowania.

Tak przygotowany dokument, podzielony na rozdziały, podlegał konsultacjom. Wypracowane rozwiązania były również elementem współpracy roboczej z pracownikami sąsiadujących lokalnych grup działania. Ta perspektywa finansowania UE zapewniła nam możliwość złożenia dokumentów adekwatnych do potrzeb. Wiele rozwiązań, tj. proces monitoringu i ewaluacji, zasady wyboru projektów i Grantobiorców, zasady zatwierdzania i aktualizacji lokalnych kryteriów wyboru, zasady podziału środków w ramach Planu finansowego uwzględniające kamień milowy, czy skład i zasady pracy organu decyzyjnego – opierały się na tych samych podstawach. Biorąc pod uwagę, iż nadmierne (ponadstandardowe) komplikowanie procesu będzie wpływać przede wszystkim na tempo oceny wniosków, a także uwzględniając obowiązujące Wytyczne w obecnej perspektywie – część rozwiązań w LSR została oparta na wspólnych założeniach. Sama dokumentacja konkursowa dostarczyła szeregów wskazówek, na jakich aspektach należało się koncentrować, żeby spełnić wymogi. Zatem pod konsultacje poddane zostały konkretne propozycje, które w procesie konsultacji podlegały modyfikacjom.

Niniejszy dokument to efekt pracy wielu osób, które zgłaszały propozycje rozwiązań lub wносиły swoje uwagi w trakcie różnorodnych form konsultacji społecznych. Zapewniliśmy, żeby odbywały się na przestrzeni całego procesu

tworzenia LSR z równą intensywnością i otwartością. Ostateczny kształt dokumentu powstał w ramach prac Zespołu ds. LSR. Wszelkie dodatkowe konsultacje z innymi grupami miały z jednej strony na celu wypracowanie pewnych standardów, które zapewnią jak najpełniejsze spełnienie wymogów, a z drugiej stworzenie dokumentu, który będzie można wdrożyć zgodnie z oczekiwaniami interesariuszy, uwzględniającymi zdiagnozowane potrzeby i potencjał obszaru. Na to wszystko nakładały się dodatkowo możliwe do realizacji zakresy wsparcia przewidziane w ramach RLKS w województwie łódzkim.

Etap I Diagnoza i analiza SWOT oraz Etap II Określenie / konsultacje celów i wskaźników oraz Planu działania

Na tym etapie zastosowano 8 metod partycypacji, ponieważ od prawidłowej diagnozy, analizy, prawidłowego określenia celów i wskaźników oraz opracowania realnego planu działania zależy skuteczność realizacji LSR.

1. Spotkania w gminach - Konsultacje społeczne w gminach członkowskich – SWOT.

Do udziału w spotkaniach zaproszono przedstawicieli wszystkich grup społecznych na obszarze, w tym przedstawicieli jednostek sektora finansów publicznych, organizacji pozarządowych, OSP, KGW, przedsiębiorców, a także mieszkańców, sołtysów, radnych itd. Informacje o konsultacjach społecznych były zamieszczone na stronie www.dolinagrabi.pl, stronach gmin członkowskich oraz FB, rozesłane do gmin i członków LGD w formie e-maili. Ponadto ukazały się na portalu www.laskonline.pl. Na konsultacje prezes zarządu LGD „Dolina rzeki Grabi” zapraszała również za pośrednictwem Radia Łódź nad Wartą o/Sieradz. Informacje zostały podane z odpowiednim wyprzedzeniem, z wyszczególnieniem daty, miejsca i godziny spotkania.

W spotkaniach uczestniczyli przedstawiciele wszystkich sektorów oraz grup interesu w tym osoby młode, seniorzy, kobiety oraz osoby w niekorzystnej sytuacji.

Każde ze spotkań odbywało się w podobnej formule, wg. następującego ramowego programu:

1. Omówienie zagadnień planowanych do objęcia LSR:

- innowacyjność,
- cyfryzacja,
- środowisko i klimat,
- zmiany demograficzne ze szczególnym uwzględnieniem starzenia się społeczeństwa oraz wyludniania się obszaru planowanego do objęcia LSR,
- partnerstwo w realizacji LSR polegającego na wspólnej realizacji przedsięwzięć i projektów.

2. Przeprowadzenie Analizy SWOT

3. Rozdanie Ankiet i arkuszy pomysłów.

4. Dyskusja i podsumowanie spotkania.

Dyskusja była prowadzona w formie otwartego warsztatu z moderatorem. Spotkania poświęcone były podsumowaniu realizacji dotychczasowych działań, omówieniu zagadnień dotyczących głównych cech podejścia LEADER, w tym: innowacyjność, cyfryzacja, środowisko i klimat, zmiany demograficzne i partnerstwo w realizacji LSR. Odbyły się dyskusje nad najważniejszymi obszarami problemowymi na naszym terenie, zostały wskazane silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia rozwoju jakie się pojawiły. Kolejne działania to przeprowadzenie badań ankietowych, w formie elektronicznej i papierowej, których celem było poznanie opinii mieszkańców na temat przyszłych kierunków rozwoju obszaru LGD. Kolejnym elementem konsultacji była analiza potrzeb w formie - „arkusza pomysłu”. Arkusze można było wypełnić w wersji papierowej i elektronicznej. Jest to bardzo pomocne narzędzie w opracowaniu dokumentu LSR, uwzględniające w najwyższym stopniu głos mieszkańców, ponieważ dzięki arkuszowi pomysłu jesteśmy w stanie poznać realne potrzeby i problemy naszej społeczności lokalnej.

Ponadto, dane do diagnozy były pozyskiwane z innych źródeł, takich jak: bazy danych, dane instytucji zewnętrznych czy dane wewnętrzne pozyskane z gmin tworzących obszar LGD.

2. Badanie ankietowe w wersji papierowej i elektronicznej – aplikacja OMIKRON. Ankiety miały dwa rodzaje: obszarowe - skierowane do mieszkańców obszaru i kierunkowe – skierowane do wnioskodawców i beneficjentów. Badania przeprowadzone metodą kwestionariuszową z zastosowaniem ankiety możliwej do wypełnienia bezpośrednio poprzez stronę internetową, elektronicznie na udostępnionym formularzu lub papierowo. Ankiety były dostępne m.in. w wersji papierowej w biurze LGD, ale również wysyłane drogą mailową, udostępniane poprzez członków LGD, w tym gminy członkowie na ich stronach internetowych. W akcję zaangażował się również portal

interentowy www.laskonline.pl, który udostępnił ankiety oraz młodzież z LO w Kolumnie, która po udziale w międzynarodowej konferencji organizowanej przez LGD, chętnie wzięła udział w badaniu ankietowym, dając nam bogate źródło wiedzy nt. potrzeb ludzi młodych. Wypełnioną ankietę można było złożyć internetowo, wysłać mailem, przesać pocztą tradycyjną, złożyć bezpośrednio w biurze LGD, lub przekazać przedstawicielowi LGD na spotkaniu. Wyniki badania ankietowego znalazły swoje odzwierciedlenie w LSR.

3. Zogniskowany wywiad grupowy (warsztat strategiczny FGI Fokus oraz wywiady pogłębione IDI i TDI) – przeprowadzony przez eksperta zewnętrznego z udziałem aktywnych członków LGD i członków zespołu LSR. Natomiast wywiady pogłębione (IDI i TDI) z członkami Rady, prezesem zarządu, przedstawicielami gmin członkowskich, wnioskodawcami, których projekty nie są realizowane oraz wnioskodawcami, których projekty są realizowane.

4. Arkusze pomysłów – w wersji papierowej i elektronicznej. Arkusz pomysłu został udostępniony za pośrednictwem strony internetowej, bezpośrednio w biurze oraz podczas spotkań konsultacyjnych. Został również rozesłany mailowo, udostępniony za pomocą mediów społecznościowych. Arkusz pomysłu to doskonałe narzędzie do poznania potrzeb potencjalnych beneficjentów i sformułowania w strategii odpowiedzi na nie.

5. Konsultacje w biurze LGD – były prowadzone na bieżąco dla wszystkich chętnych mieszkańców naszego obszaru. Był to również doskonały pomysł na zebranie niezbędnych do budowy LSR informacji.

6. Informacje zamieszczane na stronie www.dolinagrabi.pl i FB (zamieszczenie na stronie www i fb m.in.: planu włączenia społeczności wraz z opisem procesu przygotowywania LSR, harmonogramu spotkań, zaproszeń na spotkania w poszczególnych gminach, prowadzonych badaniach ankietowych, plakatów informujących o wysokości pozyskanego wsparcia przez beneficjentów na obszarze gmin członkowskich, ewaluacji). Wszystkie te działania, do których również włączyły się gminy członkowie, przyczyniły się do opracowania adekwatnych do potrzeb celów, wskaźników i planu działania.

7. Organizacja międzynarodowej konferencji pt. "FACilitators for the European Elections - FACEES"/"Facylitatorzy Wyborów Europejskich – Warsztaty Przygotowawcze FACEES" i „debaty ulicznej”. Podczas konferencji i debaty ulicznej straliśmy się wsłuchać w głos młodych, tak aby jak najlepiej odpowiedzieć na ich potrzeby, pisząc LSR. Dzięki aktywności i zaangażowaniu młodych ludzi z Liceum Ogólnokształcącego w Kolumnie dokument LSR jest bogatszy o głos młodego pokolenia. Jest również odpowiedzią na potrzeby młodych, zgłaszane podczas konferencji i debaty. To bardzo istotny głos. Warto w tym miejscu podkreślić, wagę konsultacji, ponieważ konferencja zgromadziła bardzo szerokie grono partnerów, w tym: parlamentarzystów, samorządowców, przedstawicieli sił zbrojnych, policji, LGD-ów, organizacji pozarządowych, KGW, OSP, instytucji kultury, szkół średnich, partnerów projektu reprezentujący 10 krajów UE. Ale na szczególną uwagę zasługuje udział młodzieży Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Ignacego Paderewskiego w Kolumnie, Marszałka Parlamentu Młodych Rzeczypospolitej Polskiej, Przewodniczącej Młodzieżowej Rady Miejskiej w Zelowie i aktywisty Inicjatywy 30. Rok Wolności.

Co ważne konferencja była pierwszym elementem realizacji całego międzynarodowego projektu, którego cel to promocja wymiany doświadczeń i modus operandi między partnerami na trzy następujące sposoby:

- 1) informowanie lokalnych obywateli o roli Unii i jej wartościach demokratycznych;
- 2) dążenie do oddolnej mobilizacji społecznej na rzecz aktywnego obywatelstwa europejskiego i demokratycznych wyborów europejskich do Parlamentu Europejskiego w 2024 r.;
- 3) sprzyjanie wymianie kulturalnej i obywatelskiej.

Młodzi obywatele (18-35 lat) miast partnerskich są w centrum tej inicjatywy. W ramach projektu została utworzona ponadnarodowa Sieć Miast, mająca na celu aktywne obywatelstwo i promowanie świadomego udziału w wyborach europejskich 2024 poprzez i z młodymi obywatelami. W praktyce realizacja projektu angażuje partnerskie miasta i organizacje, aby stały się aktywistami w procesie przybliżania instytucji europejskich swoim obywatelom: młodzi ludzie nauczą się prowadzić "Debaty Uliczne" oraz zbierać pomysły i sugestie w formie podcastów, aby osiągnąć wyznaczone cele dokumentami UE policy papers, a także Celami Zrównoważonego Rozwoju ONZ (klimat, pandemia, migracje, kryzysy humanitarne spowodowane wojnami...). Tak więc współpraca z młodzieżą i otwarcie się na ich potrzeby nie jest działaniem jednorazowym. Realizacja projektu będzie trwała do końca czerwca 2024 r., a kolejny międzynarodowy projekt ukierunkowy na potrzeby ludzi młodych jest już złożony do naboru w ramach programu CERV

Komisji Europejskiej. Organizacja konferencji dała nam możliwość przeprowadzenia bardzo szerokich konsultacji społecznych na etapie budowania LSR 2023-2027.

8. Konsultacje podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania. Dokument LSR, cele i wskaźniki, plan działania, zasady wyboru operacji i lokalnych kryteriów, zasady monitorowania i ewaluacji, plan komunikacji były konsultowane na każdym etapie prac, podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania. Spotkania te były otwarte, a informacje o posiedzeniach zamieszczane były na stronie www.dolinagrabi.pl. Wartością dodaną jest fakt, że członkowie LGD uczestniczący w konsultacjach to przedstawiciele wszystkich sektorów i zdiagnozowanych grup. Dzięki temu, zespołowi LSR, łatwiej było dokonać analizy wniosków z przeprowadzonych konsultacji.

Etap III Opracowanie / konsultacje zasad wyboru operacji i lokalnych kryteriów

Zarówno zasady wyboru operacji jak i brzmienie lokalnych kryteriów muszą być precyzyjnie określone i być czytelne dla wszystkich beneficjentów oraz tym bardziej nie mogą budzić wątpliwości na poziomie interpretacji. W związku z powyższym na tym etapie zastosowano również szeroki wachlarz metod partycypacji społecznej. Z uwagi na fakt, iż istota poszczególnych metod została szczegółowo opisana wyżej, w dalszej części rozdziału zostaną tylko wymienione. Były to: 1) Spotkania w gminach - Konsultacje społeczne w gminach członkowskich – SWOT 3) Zogniskowany wywiad grupowy (warsztat strategiczny FGI Fokus) oraz wywiady pogłębione (IDI i TDI) 5) Konsultacje w biurze LGD, 8) Konsultacje podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania.

Etap IV Opracowanie / konsultacje zasad monitorowania i ewaluacji

Monitoring i ewaluacja Lokalnej Strategii Rozwoju są kluczowymi elementami skutecznego procesu jej wdrażania, ponieważ pozwalają na pozyskanie informacji w zakresie postępów realizowanych działań, przede wszystkim w kontekście realizacji przyjętych celów LSR. Stanowią jednocześnie ważne narzędzia kontroli i oceny umożliwiające korektę nieprawidłowości w procesie wdrażania LSR i funkcjonowania LGD, poprzez wdrożenie planu naprawczego w sytuacji wystąpienia zagrożenia na poziomie wskaźników i celów.

Na tym etapie zostały zastosowane następujące metody partycypacji: 5) Konsultacje w biurze LGD, 8) Konsultacje podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania.

Etap V Opracowanie / konsultacje planu komunikacji

Celem planu komunikacji jest stworzenie warunków i przestrzeni do aktywnego i ciągłego uczestnictwa społeczności lokalnej w bieżącym wdrażaniu LSR m.in. poprzez zapewnienie obustronnej komunikacji. Działania komunikacyjne muszą być dostosowane do wszystkich grup docelowych, szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR. Dlatego też niezbędne jest pozyskanie informacji jaka forma komunikacji jest najdogodniejsza i tym samym najskuteczniejsza. Na tym etapie zostały zastosowane następujące metody partycypacji: 5) Konsultacje w biurze LGD, 7) organizacja międzynarodowej konferencji pt. "FACilitators for the European Elections - FACEES"/"Facylitatorzy Wyborów Europejskich – Warsztaty Przygotowawcze FACEES" i „Debaty ulicznej”, 8) Konsultacje podczas spotkań zarządu i Walnego Zebrania. Na podstawie zebranych informacji został opracowany Plan Komunikacji z lokalną społecznością.

Wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju

Na etapie wdrażania LSR również będzie realizowana idea partycypacji i partnerskiego podejścia, będącego fundamentem idei LEADER. Funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania „Dolina rzeki Grabi”, jak już zostało wykazane na poprzednich stronach niniejszej strategii, zarówno na każdym etapie realizacji działań statutowych jak i wdrażania LSR jest oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej, ale przyjaznej komunikacji. Wyraża się to przede wszystkim w stosowaniu szerokiego wachlarza dostępnych metod komunikacji, kolegialnym sposobie podejmowania decyzji (w tym utworzenie zespołu roboczego, który będzie opiniował złożone propozycje/inicjatywy zanim zostaną poddane dyskusji na posiedzeniu Zarządu oraz – jeżeli zakres propozycji będzie tego wymagał – na forum Walnego Zebrania Członków.)

Kolejną metodą zapewniającą budowanie partnerstwa jest zapis w Statucie mówiący o tym, że Walne Zebranie może być zwołane przez wąską grupę członków LGD, co oznacza większy wpływ członków na decyzyjność. Ponadto,

ograniczenie zapisami Statutu zakresu czynności, co do których zarząd podejmuje decyzje bez konsultacji lub uzgodnienia z pozostałymi członkami LGD np. zatwierdzanie zmian w LSR również potwierdza fakt, iż relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR oparte są na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji.

Zaufanie jakim jest obecnie darzona Lokalna Grupa Działania jest również zasługą skutecznej, przejrzystej i uczciwej komunikacji. W nowym okresie programowania zasady te również zostaną podtrzymane oraz rozszerzone.

Należy zauważyć, że sposób komunikacji został tak zaplanowany, aby przekaz był czytelny dla każdego odbiorcy. W przypadku seniorów oraz mieszkańców obszarów po-PGR, które w pewnym zakresie mogą być wykluczone cyfrowo i komunikacyjnie, dostępna będzie papierowa forma formularzy, która będzie dostarczona do miejsc publicznych znajdujących się w najbliższej odległości od miejsca zamieszkania. Osoby te będą mogły wyrazić również swoją opinię podczas konsultacji telefonicznej. Z kolei w przypadku osób młodych najdogodniejszą formą wyrażenia opinii będzie strona internetowa czy portal społecznościowy.

LGD jest otwarta na wdrożenie nowych form komunikacji, jeżeli pojawi się taka potrzeba chociażby w przypadku migrantów. Na dzień konstruowania niniejszej strategii potrzeby w tym zakresie nie były zgłaszane, jednakże w momencie pozyskania takiej informacji, zostanie ona poddana pod konsultacje.

Biuro LGD nadal będzie stanowiło podstawowe źródło informacji o działaniach realizowanych zarówno przez LGD jak i beneficjentów, tym bardziej, że jak pokazują wyniki badania ewaluacyjnego najwięcej respondentów o działaniach LGD dowiaduje się w wyniku bezpośredniego kontaktu z pracownikami biura. W celu dotarcia do jak największej liczby odbiorców, rozważany jest udział w posiedzeniach rad gmin i powiatów, których celem byłoby nie tylko informowanie i promocja działalności LGD, ale także zbieranie informacji zwrotnej na temat prowadzonych działań oraz przyjmowanie pomysłów lub inicjatyw dotyczących funkcjonowania LGD i wdrażania LSR oraz w razie potrzeby prowadzenie konsultacji tematycznych.

Strona internetowa oraz coraz popularniejsze profile na portalach społecznościowych nadal pozostaną jednym z głównych źródeł i kanałów komunikacji (strona www jest dobrym narzędziem zarówno dla młodych osób z uwagi na szybki dostęp do Internetu, ale również nie wyklucza seniorów. Na stronie internetowej zamieszczane będą podstawowe dokumenty dotyczące funkcjonowania LGD, informacje dotyczące naborów wniosków, planu komunikacji i planu szkoleń, a dodatkowo planowane jest stworzenie innowacyjnej mapy dobrych praktyk w zakresie innowacji na poziomie kreatywnym, tj. autorskim. Będzie to jednocześnie promocja ciekawych rozwiązań, które mają realny wpływ na rozwój obszaru, ale również zachęta dla potencjalnych beneficjentów do tworzenia nowych produktów, usług, procesów lub organizacji. Strona internetowa będzie również źródłem informacji o planowanych naborach wniosków, obowiązujących lokalnych kryteriach wyboru, Regulaminach organu decyzyjnego, stosowanych procedurach oceny i wyboru operacji / Grantobiorców, ogłaszanych konkursach czy wynikach dokonywanych wyborów. Dokumenty będą również dostępne w Biurze LGD oraz siedzibach gmin członkowskich. Planujemy także stworzenie innowacyjnej mapy dobrych praktyk promującej zrealizowane przedsięwzięcia beneficjentów (mapa stworzona na bazie projektu współpracy lokalnych grup działania w województwie łódzkim) oraz podcastów/kanał na youtube – zintegrowane Działanie Łódzkiej Sieci Lokalnych Grup Działania.

Profil na portalu społecznościowym będzie pełnił nie tylko funkcję informacyjną, ale również poprzez działania aktywizacyjne (np. konkursy) będzie służył budowaniu relacji z partnerami i beneficjentami. Komentarze na takich portalach to również cenne źródło informacji na temat problemów i potrzeb lokalnej społeczności. Portal społecznościowy jest potężnym narzędziem, które odpowiednio wykorzystane stwarza nieograniczone możliwości promocji, budowania relacji z partnerami oraz pozyskiwanie nowych.

Ponadto, przed każdym naborem będą organizowane spotkania informacyjne i warsztatowe mające na celu omówienie problematyki innowacji m.in. poprzez pokazanie konkretnych przykładów działań już zrealizowanych zarówno na obszarze LGD jak i w Polsce lub Europie oraz pokazania wymiernych korzyści z wdrożenia innowacji.

pozytywnym odbiorem wśród mieszkańców obszaru cieszyły się konferencje międzynarodowe, organizowane przez LGD, które zawsze gromadziły szeroką grupę interesariuszy i przyczyniały się do promocji działań LGD oraz obszaru. Lokalna Grupa Działania, bazując na bogatych doświadczeniach wcześniejszych lat, zaplanowała również szereg działań związanych z animacją społeczności na rzecz projektów innowacyjnych, szczególnie w obszarach dotyczących budowy infrastruktury i usług dla ludności oraz rozwoju przedsiębiorczości, w tym zakładania nowych działalności gospodarczych.

Przy czym innowacyjność zarówno w LSR jak i w kryteriach wyboru operacji jest rozumiana jako zmiana mająca na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Innowacyjność pomysłu, rozwiązania czy usługi zawsze należy odnosić do kontekstu lokalnego i w tym wymiarze oceniać jej poziom.

W nowym okresie programowania LGD zamierza najwyżej premiować operacje innowacyjne na poziomie najwyższym- kreatywnym, czyli takie, które powstały w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji. Ponieważ to właśnie takie operacje mają największy wpływ na rozwój obszaru, wdrożenia nowych usług technologii a w konsekwencji poprawy jakości życia mieszkańców.

LGD korzystając z doświadczeń minionych okresów programowania, wsłuchując się jednocześnie w potrzeby zgłaszane przez mieszkańców zamierza pogłębić możliwość wpływu mieszkańców (szczególnie członków LGD) na funkcjonowanie i realizację LSR. Działania te będą miały dodatkowy cel w postaci zaangażowania ludzi młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji do realnego działania na rzecz swojego najbliższego otoczenia.

Nowa LSR to nowe wyzwania i nieznaczące zmiany w procesie wdrażania LSR. Dlatego w początkowym etapie, zgodnie z planem komunikacji zostaną uruchomione działania informacyjno-edukacyjne zarówno dla partnerów jak i potencjalnych beneficjentów. Dodatkowo, przed przystąpieniem do naborów wniosków zostanie przeprowadzona kampania informacyjna z wykorzystaniem preferowanych przez poszczególnych odbiorców środków przekazu, zapewniająca dotarcie do wszystkich interesariuszy z obszaru LSR.

Pracownicy LGD będą nadal będą świadczyć bezpłatne doradztwo, które będzie dodatkowo punktowane przy ocenie wniosków. Beneficjenci wysoko oceniali wsparcie pracowników w poprzedniej perspektywie co dodatkowo dawało wymierne efekty w postaci lepszej jakości dokumentacji aplikacyjnej.

Należy podkreślić, iż jedną z ważniejszych innowacji jakie zostaną wdrożone w okresie programowania 2023-2027 będzie wieloetapowy, kolegialny sposób podejmowania decyzji, który będzie wyrażał się w tym, że zarówno przed poddaniem pod obrady Zarządu jak i Walnego Zebrania konkretnej propozycji zmiany np. LSR czy pomysłu do realizacji zostanie on przedyskutowany i zaopiniowany przez powołany zespół roboczy.

Z kolei przed zmianą/aktualizacją Lokalnej Strategii Rozwoju oprócz tradycyjnych metod konsultacji tj. ankiety internetowej i formularza zmiany, oprócz powołania zespołu roboczego prowadzone będą bezpośrednie konsultacje w biurze LGD.

Jednocześnie, każdorazowy kontakt z partnerami oraz interesariuszami (tj. odbiorcami działań) będzie zachętą do zgłaszania propozycji/inicjatyw w zakresie zarówno funkcjonowania LGD jak i wdrażania LSR. Formularz ankiety będzie zawierał komunikat z informacją o takiej możliwości wraz z podaniem numeru kontaktowego do biura LGD oraz odwołaniem do strony internetowej.

LGD będąc liderem partnerskiego podejścia do podmiotów z obszaru objętego LSR przewidziała ciągły nabór pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR (także w partnerstwie) oraz zgłaszania pomysłów/inicjatyw realizacji projektów wykraczających poza LSR (nawet jeżeli będzie to wymagało zmiany LSR).

LGD wspierając realizację działań w partnerstwie będzie prowadzić działania mające na celu animowanie podmiotów z obszaru objętego LSR do współpracy z innymi podmiotami (nie tylko z LGD) poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne itp. oraz preferowanie operacji realizowanych w partnerstwie przy czym operacja realizowana w partnerstwie (co najmniej 2 partnerów), powinna obejmować projektowanie wspólnych działań i znajdowanie wspólnych rozwiązań problemów zidentyfikowanych na obszarze objętym LSR.

Jednym z ciekawych i innowacyjnych działań na rzecz kojarzenia partnerów będzie utworzenie wirtualnej bazy partnerów. Na stronie internetowej zostanie zamieszczona baza podmiotów wraz z krótkim opisem zakresu działania danego partnera zainteresowanych realizacją wspólnego projektu (należy zauważyć, że sam proces zbierania danych będzie doskonałą promocją możliwości zgłaszania takich inicjatyw i projektów). Na stronie internetowej zostaną również zamieszczone przejrzyste tj. sformułowane w czytelny sposób zasady i procedury oceny i wyboru konkretnych operacji.

Dodatkowo, w celu utrzymania wizerunku LGD jako rzetelnego partnera, każda osoba, która zgłosi pomysł/inicjatywę otrzyma odpowiedź zwrotną wraz z uzasadnieniem. Dodatkowo wdrożenie inicjatywy będzie uzależnione od wyniku otwartych konsultacji i opinii zespołu roboczego.

Zarówno plan komunikacji jaki plan dodatkowych działań związanych z animacją społeczną będzie podlegał monitoringowi i ewaluacji. Każdorazowo będzie dokonywana ocena skuteczności podejmowanych działań tj. czy zakładany cel komunikacji został osiągnięty czy została wywołana zakładana zmiana oraz zostaną zaproponowane środki zaradcze w przypadku, gdy działania okażą się nieskuteczne.

ROZDZIAŁ IV ANALIZA POTRZEB I POTENCJAŁU LSR

Lokalne Grupy Działania, to organizacje pozarządowe działające od kilkunastu lat na rzecz rozwoju określonego geograficznie obszaru, posiadają ogromne doświadczenie nie tylko w zakresie budowania partnerstwa i dystrybucji środków finansowych, ale przede wszystkim znają potrzeby społeczności lokalnej i są w stanie ukierunkować na nie wsparcie kierowane w ramach komponentu LEADER. Dlatego też, Lokalna Strategia Rozwoju, zgodnie z wytycznymi zawartymi w PS dla WPR 2023-2027 w przeciwieństwie do kończącego się już okresu programowania, ma wykazywać większy poziom specjalizacji i ukierunkowanie na osiągnięcie tylko najistotniejszych celów. Dlatego też, aby obszary wsparcia jak najpełniej odpowiadały na zdiagnozowane problemy i były maksymalnie skuteczne, należało przeprowadzić dokładną analizę potrzeb i potencjału Lokalnej Strategii Rozwoju, ponieważ tylko w ten sposób będzie można zaplanować efektywne działania i racjonalnie wykorzystać dostępne środki.

Ocena możliwości rozwoju obszaru LGD „Dolina rzeki Grabi” wraz z czynnikami go blokującymi, została dokonana na kilku poziomach partycypacji społecznej (szczegółowo omówionych w poprzednim rozdziale) z udziałem przedstawicieli wszystkich sektorów, na których oparte jest działanie LGD: społecznego, publicznego i gospodarczego oraz z udziałem ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji.

Tak zaplanowany proces przygotowania analizy pomógł zidentyfikować mocne strony determinujące rozwój i ocenę zagrożeń, które mogą w przyszłości zagrozić realizacji założonych celów. Zidentyfikowano czynniki wewnętrzne i zewnętrzne mające wpływ na obszar LGD i jej mieszkańców. Dodatkowe źródło danych w tym zakresie stanowiła ewaluacja zewnętrzna realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju, przeprowadzona w LGD na zakończenie okresu programowania 2014-2020.

W ramach niniejszego rozdziału w pierwszej kolejności przedstawiono analizę SWOT obszaru, która została opracowana na podstawie wypowiedzi uczestników spotkań konsultacyjnych, zogniskowanego wywiadu grupowego (warsztat strategiczny), wywiadów pogłębionych, ankiet oraz danych z GUS. Dzięki zastosowaniu takiego podejścia uzyskano pełny obraz całego obszaru objętego LSR.

Jako okres referencyjny przyjęto lata 2015-2021, ponieważ uznano za kluczowe dokonanie analizy trendów / tendencji społeczno-gospodarczych zachodzących na obszarze LGD w ostatnich latach wraz z określeniem konsekwencji i wyzwań rozwojowych. Przyjęcie zatem perspektywy ostatnich kilku lat pozwoliło na uzyskanie informacji o dokonujących się zmianach. Rozciągnięcie analizy na kilka lat pozwoliło jednocześnie na określenie kierunku zmiany, jej dynamiki, identyfikację „punktów przełomowych” i wyznaczenie trendów rozwojowych w przyszłości. Takie podejście zminimalizowało również ryzyko związane z zaburzeniami, zaciemniającymi pełny obraz danego zjawiska. Przykładowo, pandemia COVID-19 spowodowała załamanie gospodarcze i trudną sytuację na rynku pracy – nieuwzględnienie w analizie najbardziej aktualnych danych lub informacji z lat poprzednich, które charakteryzowały się dobrą koniunkturą i spadkami bezrobocia, może wpłynąć na błędną interpretację poziomu lokalnej przedsiębiorczości. Z kolei rok 2021, to czas, kiedy gospodarka światowa zaczęła ożywać i powoli odrabiać straty spowodowane lockdownem, ujęcie wskaźników z tego roku da pełny obraz tendencji rozwojowych obszaru.

W ostatniej części rozdziału, stanowiącej podsumowanie analizy potrzeb i potencjału LGD a co za tym idzie – LSR, przedstawiono matrycę ukazującą główne problemy obszaru LGD, z których wynikają potrzeby rozwojowe oraz zasoby, które można wykorzystać w celu przezwyciężenia trudności oraz wyzwania dla obszaru LGD. Matryca zawiera też wskazanie obszarów, na które może mieć wpływ LSR oraz grup docelowych, do których będą kierowane nabory wniosków.

Analiza potrzeb

Analiza SWOT

Analiza SWOT jako podstawowa metoda analizy strategicznej pozwoliła na określenie mocnych i słabych stron, szans oraz zagrożeń. Daje możliwość zobrazowania obecnej sytuacji obszaru Lokalnej Grupy Działania „Dolina rzeki Grabi” i jej problemów oraz stanowi podstawę do przyszłego określenia celów.

Należy jednocześnie podkreślić, iż wybór obszarów do analizy został w części podyktowany zapisami PS dla WPR 2023-2027, a w szczególności zapisami dotyczącym podejścia LEADER i dedykowanym kierunkom interwencji w ramach tego komponentu.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Atrakcyjny turystycznie obszar	Infrastruktura drogowa / chodniki
Drogi (S8)	Mało miejsc w przedszkolach i żłobkach
Bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe Natura 2000	Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna, około turystyczna, sportowa i rekreacyjna
Infrastruktura oświatowa/edukacyjna	Brak lekarzy i lekarzy specjalistów
Lotnisko wojskowe w Buczku	Lotnisko wojskowe w Buczku
Bliskość Łodzi i innych większych miast, dobra komunikacja drogowa i kolejowa	Mała ilość terenów inwestycyjnych
Rozwinięta przedsiębiorczość	Słabo rozwinięta komunikacja, zmniejszająca się liczba połączeń autobusowych
Infrastruktura komunalna	Brak osób do świadczenia usług opiekuńczych
Zaplecze społeczne/ świetlice	Starzenie się społeczeństwa
Atrakcje turystyczne, szlaki turystyczne, w tym Questy	Brak pracy dla ludzi młodych i seniorów oraz innych grup defaworyzowanych na rynku pracy
Aktywna społeczność MŁODZIEŻ/ SENIORZY/ NGO/ KGW/OSP	Słabość kapitału własnego
Tradycje lokalne (zespoły ludowe, twórcy lokalni, KGW, OSP)	Zbyt mała ilość działań na rzecz integracji społecznej
Produkty lokalne/tradycyjne	Mała liczba inicjatyw na rzecz młodych osób i seniorów
Opieka zdrowotna	Niska opłacalność prowadzenia działalności rozlicznej w małych gospodarstwach rolnych
Sprawnie działająca administracja	
Instytucje okołobiznesowe w miastach: Łask, Pabianice, Żelów, Bełchatów	

SZANSE	ZAGROŻENIA
Wzrost znaczenia turystyki jako gałęzi gospodarki	Odptyw wykształconej młodzieży do ośrodków miejskich
Wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi (agroturystyka, zagrody edukacyjne itp.)	postępujące starzenie się społeczeństwa
Rozwój produktu turystycznego opartego na lokalnych zasobach – Questy, szlaki turystyczne	brak odpowiedniej opieki kierowanej do osób starszych i niepełnosprawnych
Możliwość uzyskania dotacji na inwestycje ze środków UE, w tym przez rolników	Ubożenie społeczeństwa
Wsparcie przez LGD działań lokalnych społeczności i organizacji pozarządowych	niewielkie środki na działania kulturalne
Szkolenia i doradztwo	Skomplikowane i długotrwałe procedury pozyskiwania funduszy UE
cyfryzacja obszarów wiejskich i działania włączające cyfrowo wykluczonych	inflacja
Rosnący poziom świadomości ekologicznej mieszkańców	Niestabilny system prawny
Wsparcie działań aktywizujących młodych ludzi i seniorów	Likwidacja małych gospodarstw rolnych – „odchodzenie od działalności rolniczej”
rozwój istniejącej infrastruktury szlaków turystycznych, miejsc wypoczynkowych, infrastruktury rekreacyjnej i sportowej	
Wsparcie działań na rzecz ochrony środowiska w tym OZE	

Źródło: opracowanie własne

Grupy docelowe szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR

Przeprowadzone badania, spotkania konsultacyjne, konferencja, debata uliczna, warsztaty, badania ankietowe i rozmowy dały odpowiedź na pytanie jakie grupy docelowe są szczególnie istotne z punktu widzenia założeń, możliwości i potencjału Lokalnej Strategii Rozwoju.

Mając na uwadze, iż na obszarze działania LGD najpilniejsze potrzeby rozwojowe dotyczą rozwoju przedsiębiorczości, tworzenia nowych miejsc pracy oraz działań z zakresu aktywizacji, integracji i włączenia społecznego osób młodych oraz seniorów, zwiększenie dostępu do infrastruktury i usług dla ludności, wzmocnienie kapitału ludzkiego i potencjału organizacji pozarządowych, szukania innowacyjnych rozwiązań na rzecz rozwoju wsi oraz wspieranie gospodarstw rolnych w szukaniu nowych pomysłów na zwiększenie dochodowości, można wskazać następujące grupy docelowe:

- Osoby młode do 25 roku życia.

Aktywizacja tej grupy osób, przyczyni się m.in. do polepszenia ich warunków życia, edukacji, zmniejszenia poziomu migracji do miast, a w dalszej konsekwencji do rozwoju obszaru, również w zakresie przedsiębiorczości. Podczas spotkań, konferencji, debaty oraz w badaniach ankietowych osoby młode wskazywały na problemy, które sprawiają, że nie wiążą swojej przyszłości z miejscem zamieszkania, że ich głos nie jest słyszalny, a ich potrzeby nieistotne. Wśród najważniejszych potrzeb znalazły się m.in. rozszerzenie oferty aktywnego spędzania czasu, rekreacji i wypoczynku oraz oferty kulturalnej. Młodzi ludzie zwracali także szczególną uwagę na szanse jakie daje członkostwo w UE i chęć korzystania z tych możliwości, w tym udział w szkoleniach, sympozjach, wymianach, wyjazdach studyjnych, aby rozwijać swoje umiejętności i kompetencje. Mając na uwadze ogromny potencjał ludzi młodych i chęć działania, należy także wykorzystać pomysły i inicjatywy zgłaszane przez ludzi młodych w zakresie realizacji projektów

w partnerstwie, ukierunkowanych na wymianę doświadczeń. Co przyczyni się z pewnością do ich aktywizacji i rozwoju, z korzyścią dla naszego obszaru.

- Seniorzy

Starzenie się społeczeństw jest trendem ogólnoświatowym, który obserwujemy również na obszarze LGD. Podobnie jak większość organizacji stoimy przed wyzwaniem stworzenia dla seniorów atrakcyjnej oferty aktywności i włączenia społecznego, aby w pełni mogli wykorzystać swój potencjał, wiedzę i zdobyte doświadczenie na rzecz rozwoju obszaru LGD oraz wzmocnienia kapitału społecznego.

- Przedsiębiorcy

Pomimo trudności związanych z ograniczeniem funkcjonowania przedsiębiorstw, w związku z pandemią COVID-19 oraz wzrostem inflacji i agresją Rosji na Ukrainę, przedsiębiorcy oraz osoby zainteresowane założeniem własnej firmy, są najszerszą grupą beneficjentów z środków LGD. Należy podkreślić, że to właśnie mali i średni przedsiębiorcy generują najwięcej nowych miejsc pracy na naszym obszarze, przyczyniając się jednocześnie do ograniczenia poziomu migracji młodych ludzi do miast. Wśród potencjalnych beneficjentów w nowym okresie programowania, jest również wielu przedsiębiorców, którzy otrzymali wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej i chcą ją rozwinąć.

- Organizacje pozarządowe

Organizacje społeczne, w tym NGO, KGW, OSP skupiają w swoich szeregach aktywnych liderów, w różnym wieku, którzy chcą wykorzystywać i rozwijać swoje umiejętności na rzecz rozwoju miejsca, w którym mieszkają i z którym czują się związani oraz aktywizować społeczność lokalną, włączając do działań ludzi młodych i osoby starsze. W tym celu należy skupić się na realizacji projektów wzmacniających aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym. Dedykowaną formą wsparcia będą np. projekty grantowe.

- Rolnicy

Rolnictwo na obszarze działania LGD stanowi ważną część gospodarki. Gospodarstwa rolne możemy podzielić na wysokotowarowe, które skoncentrowane są na skali produkcji towarowej, przy jednoczesnym prorynkowym nastawieniu działalności rolniczej i niskotowarowe. Na naszym obszarze sukcesywnie zwiększa się liczba gospodarstw wysokotowarowych. Przeważają jednak niewielkie gospodarstwa rodzinne, dziedziczone z pokolenia na pokolenie. Niestety coraz niższa opłacalność produkcji rolnej sprawia, że ich właściciele borykają się z trudnościami finansowymi, a z powodu braku wsparcia i pomysłów na zwiększenie dochodów rezygnują z prowadzenia gospodarstwa. Dlatego dobrym pomysłem jest danie możliwości małym rolnikom pozyskania dodatkowego źródła finansowania np. w formie agroturystyki lub zagrody edukacyjnej.

Zagospodarowanie przestrzenne

Podstawowym narzędziem kształtowania polityki przestrzennej w Polsce są studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz sporządzone na ich podstawie miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Plany miejscowe obejmują znaczną część obszaru gmin członkowskich LGD w ich granicach administracyjnych i są spójne z przyjętymi celami zarówno konkretnych gmin jak i województwa.

W ramach Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027 planuje się realizację szeregu indywidualnych przedsięwzięć zarówno z zakresu przedsiębiorczości jak i infrastruktury rekreacyjnej. Na obszarze LGD „Dolina rzeki Grabi” większość z gmin członkowskich posiada i na bieżąco aktualizuje Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, które dodatkowo widoczne są w Systemie Informacji Przestrzennej dostępnej online. Dlatego też, wzorem lat ubiegłych każdy beneficjent, który będzie zamierzał realizować operację w zakresie infrastruktury będzie zobowiązany do przestrzegania obowiązujących zapisów MPZP.

Stan infrastruktury w kontekście potrzeb rewitalizacji

Z uwagi na fakt, iż Lokalna Strategia Rozwoju zgodnie z zapisami Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 nie ma w ramach swojego zakresu realizować zadań z zakresu rewitalizacji, zagadnienie to nie było poruszane w trakcie spotkań i konsultacji z mieszkańcami naszego obszaru.

Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości

Wszystkie gminy należące do Lokalnej Grupy Działania „Dolina rzeki Grabi” odnotowują wzrost podmiotów gospodarki narodowej na swoim terenie. Od roku 2015 liczba ta wzrosła średnio o 15%, i w roku 2021 łącznie na obszarze LGD działało 8 045 firm. Największy wzrost od roku 2015 zanotowano w Gminach Łask, Żelów i Dobroń.

Tabela. Podmioty gospodarki narodowej ogółem

Nazwa gminy	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
ŁÓDZKIE	241462	243280	245855	247502	254322	261498	269581
Buczek	363	366	376	399	417	437	458
Dłutów	438	447	453	473	492	511	530
Dobroń	719	733	752	791	816	859	921
Drużbice	339	345	361	385	415	432	436
Sędziejowice	405	408	409	414	451	459	483
Widawa	464	464	470	486	519	531	546
Wodzierady	299	299	319	322	347	357	378
Łask	2821	2822	2850	2908	2956	3041	3129
Żelów	961	971	987	1018	1074	1118	1164
Średnia dla gmin LGD	757	762	775	800	832	861	894

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W większości gmin obszaru LGD „Dolina rzeki Grabi” możemy zaobserwować wzrost liczby podmiotów nowo zarejestrowanych na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym. Ogólnie na obszarze LGD panuje trend wzrostowy (15%) i jest on większy niż w województwie (8%). W gminie Drużbice i Łask liczba nowo zarejestrowanych podmiotów nieznacznie zmniejszyła się.

Tabela. Podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym.

Nazwa gminy	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
ŁÓDZKIE	133	135	137	148	149	129	145
Buczek	101	86	115	144	103	106	106
Dłutów	93	123	126	169	144	115	122
Dobroń	121	148	117	172	148	135	151
Drużbice	86	100	100	146	132	121	67
Sędziejowice	80	78	78	120	145	84	121
Widawa	89	74	84	113	133	87	96
Wodzierady	144	98	149	122	155	103	163
Łask	120	140	143	157	147	115	118
Żelów	98	97	100	112	122	115	128
Średnia dla gmin LGD	104	105	112	139	137	109	119

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Kluczowe znaczenie dla rozwoju mają szeroko rozumiane branże usługowe, skierowane na aktualne potrzeby społeczności lokalnej.

Rynek pracy

Do roku 2018 i 2019 w wielu gminach obserwujemy sukcesywny spadek liczby osób bezrobotnych. W 2020 roku tendencja ta zostaje odwrócona, by ponownie wrócić do procesu obniżania się liczby osób pozostających bez pracy. W roku 2021 osoby bezrobotne były grupą o 46% mniejszą względem roku 2015, jeśli chodzi o gminy LGD, podobnie jak w województwie. Najmniej bezrobotnych mieszkańców liczy gmina Wodzierady, Dłutów i Drużbice.

Tabela. Liczba bezrobotnych ogółem.

Nazwa gminy	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
ŁÓDZKIE	109510	91041	72662	66036	58722	67812	60902
Buczek	215	213	168	157	120	166	139
Dłutów	171	117	101	88	68	84	80
Dobroń	288	236	179	150	130	197	160
Drużbice	202	180	123	115	107	127	97
Sędziejowice	321	289	204	177	199	204	171
Widawa	397	326	294	264	232	215	199
Wodzierady	101	75	73	64	55	65	63
Łask	1455	1259	1010	791	709	831	701
Zelów	1062	960	745	727	669	701	664
Średnia dla gmin LGD	468	406	322	281	254	288	253

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Z kolei analizując problem bezrobocia w podziale według płci, nieco szybsze tempo obniżania się bezrobocia widzimy w przypadku kobiet. W ciągu ostatnich kilku lat liczba ta zmniejszyła się o 47%, a w gminie Drużbice aż o 66%, co jest najwyższym wynikiem spośród wszystkich gmin LGD.

W ostatnich latach zmniejsza się liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym, jednak jest to tempo wolniejsze w stosunku do procesu na skalę wojewódzką. Na terenie gmin LGD liczba ludności w wieku produkcyjnym spadła o 4%, natomiast w województwie o blisko 6%. Najwięcej osób w tym przedziale wiekowym straciła gmina Łask (blisko 7%), najmniej gmina Buczek (2%). Natomiast wskaźnik „Saldo migracji w ruchu wewnętrznym i zagranicznym” kształtuje się następująco. W wyniku przemieszczania się mieszkańców w obrębie gmin oraz poza nimi, także za granicę, poszczególne miejscowości charakteryzują się swoistym dla siebie saldem – rachunkiem wyjazdów i przyjazdów. Od roku 2015 do roku 2021 saldo to jest dodatnie, co oznacza, że na obszar LGD napłynęło więcej mieszkańców niż ich wyjechało. Tylko w gminie Widawa sytuacja jest inna, tam więcej osób się wyprowadziło. Najwyższe dodatnie saldo ma gmina Dobroń i Wodzierady.

Powyższe analizy jednoznacznie wskazują, że rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich przynosi pozytywne efekty w postaci nowych miejsc pracy i w dalszej konsekwencji spadku bezrobocia, szczególnie wśród osób w wieku produkcyjnym.

Działalność sektora społecznego

Aktywność społeczna mieszkańców obszaru LGD wyrażona w liczbie fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców jest zróżnicowana. W większości gmin wzrasta liczba tego typu organizacji, w kilku zaś obniżyła się (Drużbice, Wodzierady) lub pozostaje bez zmian (Dobroń). Najwięcej organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców działa w gminie Sędziejowice (44) i Buczek (43), najmniej w gminie Dobroń (25).

Tabela. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. Mieszkańców

Nazwa gminy	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
ŁÓDZKIE	33	35	36	34	35	36	37
Buczek	33	39	39	39	41	43	43
Dłutów	31	31	33	30	30	34	34
Dobroń	25	25	26	23	26	26	25
Drużbice	39	41	37	36	36	36	36
Sędziejowice	34	34	34	33	39	41	44
Widawa	35	37	38	35	37	37	39
Wodzierady	41	42	41	40	40	37	37

Łask	30	30	33	32	33	35	35
Zelów	30	32	32	34	36	36	36
Średnia dla gmin LGD	33	35	35	34	35	36	37

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Problemy społeczne

Najistotniejszym problemem społecznym zdiagnozowanym na obszarze funkcjonowania LGD „Dolina rzeki Grabi” jest starzenie się społeczeństwa. Potwierdzeniem tego trendu były zgłaszane potrzeby w zakresie działań aktywizujących oraz przedsięwzięć z zakresu włączenia społecznego i cyfrowego właśnie dla osób w wieku 60+. Stopniowe zmniejszanie się liczby ludności będzie również przyczyną spowolnienia rozwoju gospodarczego. Stąd potrzeba dostosowania działań zaplanowanych do realizacji w nowym okresie programowania, aby móc skutecznie zmierzyć się z wyzwaniami współczesnej cywilizacji.

Kolejną kwestią wymagającą uwagi ze strony LGD jest rosnący odpływ ludzi młodych do miast. Ten niekorzystny trend związany jest z brakiem możliwości zatrudnienia poza rolnictwem oraz niskim poczuciem przynależności do miejsca zamieszkania. Należy wspierać działania mające na celu zwiększenie aktywności młodych osób w życiu lokalnej społeczności oraz tworzenie miejsc pracy zwiększających dostęp do infrastruktury publicznej i usług.

Niezbędne będzie również wdrożenie mechanizmów zachęty dla młodych do większego zaangażowania się w działania lokalnej społeczności, dzięki czemu będą postrzegać obszar LSR jako miejsce przyjazne do zamieszkania.

Wskaźnik obciążenia demograficznego obrazuje odsetek osób wieku senioralnym, czyli powyżej 65 roku życia. Pod tym względem, zarówno na terenie LGD, jak i wojewódzkim oraz krajowym liczba ta stale rośnie. W ciągu ostatnich kilku lat na obszarze LGD „Dolina rzeki Grabi” liczba osób powyżej 65 roku życia wzrosła o 12%, co jest wartością zbliżoną do wojewódzkiej. Najszybsze tempo starzenia się społeczeństwa odnotowuje gmina Łask, gdzie wskaźnik obciążenia demograficznego w latach 2015 – 2021 wzrósł o 20%.

Tabela. Odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem

Nazwa gminy	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
ŁÓDZKIE	18	18	19	20	20	21	21
Buczek	15	15	16	16	16	16	17
Dłutów	16	17	17	18	18	19	19
Dobroń	15	15	16	16	17	17	17
Drużbice	15	16	16	17	17	17	18
Sędziejowice	17	17	17	18	18	18	19
Widawa	20	20	20	20	21	21	21
Wodzierady	17	16	16	17	17	17	17
Łask	16	17	18	18	19	20	20
Zelów	16	17	17	18	18	19	19
Średnia dla gmin LGD	16	17	17	18	18	18	19

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Ostatnie lata to znaczny spadek liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Tempo zmniejszania się beneficjentów tego rodzaju wsparcia jest szybsze niż w województwie łódzkim. Na obszarze LGD spadek ten wynosi 49%, natomiast w województwie łódzkim 43%. Gmina Buczek odnotowała największe zmniejszenie się liczby osób korzystających z pomocy społecznej (61%). Natomiast procentowo, najwięcej osób korzysta ze wsparcia instytucji społecznych w gminie Zelów (7%), najmniej w gminach Buczek i Dobroń (po 2%).

Podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji

Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi” zarówno w swoich działaniach jak i działaniach podejmowanych przez beneficjentów przyznawanych dotacji zwraca uwagę na zachowanie standardu minimum w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji. Należy tutaj wskazać, że dokumenty będące podstawą funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania są doskonałym przykładem otwartości - zapewniając inkluzywność, ponieważ w żadnym przypadku nie zawierają zapisów dyskryminujących. Równość płci polega na odwzorowaniu istniejących proporcji płci na obszarze działania LGD lub zwiększaniu we wsparciu udziału grupy niedoreprezentowanej. Możliwe są jednak przypadki, w których proporcja 50/50 wynika z sytuacji kobiet i mężczyzn i stanowi proporcję prawidłową z perspektywy równości szans kobiet i mężczyzn. Ponadto zgodnie z zapisami statutu każdy może zostać członkiem LGD. Stowarzyszenie, ma na celu m.in.: § 1. ust. 1 m.in.:

pkt. 1. działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich z uwzględnieniem należytej ochrony oraz promocji środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno- kulturowych oraz równości szans;

pkt. 16. ochronę praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn;

pkt. 17. realizację zadań w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej, wspierania pomocy społecznej i osób niepełnosprawnych oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym; Planujemy także premiować operacje, które będą dedykowane osobom młodym, seniorom oraz osobom w niekorzystnej sytuacji.

Dziedzictwo kulturowe/zabytki

Potencjał kulturowy obszaru Doliny rzeki Grabi jest duży. Znaczący wpływ na kulturę tych terenów mieli przedstawiciele różnych narodowości, którzy wspólnie z Polakami zamieszkiwali od wieków te tereny przyczyniając się bogactwem swych tradycji do zróżnicowania obrazu kultury niematerialnej i artystycznej. O atrakcyjności i spójności kulturowej świadczy również dziedzictwo zachowane w formie dóbr materialnych. Na całym obszarze LGD znajdziemy ciekawe zabytki zarówno sakralne jak również świeckie. Są to przede wszystkim kościoły i cmentarze przykościelne (w Suchcicach, Widawie, Łasku, Kociszewie, Zelowie, Pożdżenicach, Łobudzicach, Dobroniu i Wodzieradach), jak również pałace i dwory (w Dłutowie, Głupicach, Bukowiu, Piorunowie, Wodzieradach, Sędziejowicach, Ostrowie i Krześlowie). Zachowało się na tym obszarze wiele zabytkowych młynów (we wsiach: Chynów, Depczyk, Kuców, Zalepa, Wola Marzeńska, Zborów, Kozuby, Brzeski, Talar, Barycz). Istnieje wiele miejsc wartych odwiedzenia, po których poprowadzą QUESTY. LGD dużą wagę przykładając do projektów wspierających turystykę i dziedzictwo kulturowe. Stowarzyszenie skoncentrowało się przede wszystkim na budowie produktu lokalnego jakim są questy (gry terenowe) - nieoznakowane szlaki turystyczne, którymi można wędrować, korzystając z ulotek lub aplikacji na urządzenia mobilne w systemie iOS oraz Android. Ta forma turystyki łączy wiele cech harcerskich podchodów i gier terenowych, a poprzez zabawę rozwija poczucie tożsamości z regionem, ukazuje miejsca wyróżniające się przyrodą czy dziedzictwem kulturowym. Wierszowane wskazówki wytyczają trasę, a do jej ukończenia potrzebne jest rozwiązanie szeregu zadań i zagadek. Dzięki temu poznawanie ciekawych miejsc jest bardziej atrakcyjne i lepiej zapada w pamięć. Chcemy dać turystom szansę na aktywne spędzenie czasu, ale też pozwolić im na samodzielne dociekanie historii, bliski kontakt z przyrodą i lepsze zrozumienie otaczającego nas świata. Na obszarze LGD funkcjonuje obecnie 36 questów: pieszych, rowerowych, samochodowy i kajakowy.

Jednym z symboli obszaru LGD, który promuje nasz region w całej Polsce jest Buczkowska truskawka i jej święto o randze krajowej. Na obszarze LGD pielęgnuje się także tradycje ludowe tj.: dożynki, „Sobótki”, „Andrzejki”, Dni Gmin, Festiwal Róż, Odpust Św. Rocha. Na naszym obszarze mamy również produkty regionalne. Szereg z nich zostało wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych prowadzoną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

- nalewka truskawkowa produkowana przez panie ze Stowarzyszenia Gospodyń Wiejskich w Bachorzynie
- tradycyjny chleb wiejski na zakwasie produkowany przez piekarnię „Prawdziwy Chleb” ze Stoczek Porąbek
- regionalne piwo z browaru Koreb w Łasku
- kwas chlebowy i sok z buraków – produkt firmy EKO-NATURA
- karp z Grabi

Wymienione produkty są naszym kulinarnym dziedzictwem. Mając na uwadze modę na zdrową żywność, która również była podkreślana podczas spotkań konsultacyjnych i duże zapotrzebowanie na tego rodzaju produkty, mamy nadzieję, że przyczynią się one również do rozwoju naszego obszaru. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że na obszarze LGD funkcjonuje wiele gospodarstw pasiecznych z dużym potencjałem, jak np. „Lawendowa Barć pod Lasem”. Działania wspierające dalszy rozwój produktów lokalnych opartych na wartościach tradycji i dziedzictwa kulturowego są bardzo istotne, dlatego zawarliśmy je w wydanej publikacji „Kulturowe Dziedzictwo „Doliny rzeki Grabi”, prezentując osiągnięcia naszych twórców lokalnych, artystów, KGW i orkiestr. Publikacja to swoisty dowód na to, że wsie czy małe miasteczka są doskonałym miejscem nie tylko do życia, ale i realizacji planów zawodowych związanych w rękodziełem i kultywowaniem lokalnych tradycji.

Na terenie Stowarzyszenia występuje szereg obiektów, które tworzą spójny obraz obszaru. Jednak ich stan zachowania nie zawsze jest na tyle wystarczający, aby stanowiły atrakcję dla odwiedzającego go turysty. Pomimo zewidencjonowania dóbr materialnych, wydania przez LGD publikacji, mapy i questów, a także działającej informacji turystycznej, nie funkcjonuje spójny system informacji. Wciąż mało jest miejsc, w których mogłyby być stale prezentowane zabytkowe elementy kultury lokalnej, ale również prace twórców ludowych (izby pamięci, lokalne muzea czy muzea rękodzielnictwa regionalnego). Pomimo tego, analizując uwarunkowania historyczno-kulturowe, należy stwierdzić, iż teren LGD odznacza się dużą spójnością, która może zostać skutecznie wykorzystana do promocji regionu, poprzez działania na rzecz kultury lokalnej, rozwoju rekreacji i turystyki regionalnej.

Obszary atrakcyjne turystycznie

LGD „Dolina rzeki Grabi” swoim zasięgiem oddziaływania obejmuje obszar o przestrzennej spójności. Jest to dziewięć gmin położonych w dolinie rzeki Grabi, na granicy trzech sąsiadujących powiatów: łaskiego, pabianickiego oraz bełchatowskiego. W skali środkowej Polski Grabia jest obiektem przyrodniczym, obejmującym zespół różnorodnych środowisk. Ze względu na występowanie wielu cennych gatunków roślin i zwierząt obszar ten jest w znacznej części chroniony. Na obszarze Lokalnej Grupy Działania występują następujące obszary chronione:

- Rezerwaty: Grabica, Jodły Łaskie im. Stanisława Kostki Wisińskiego, Winnica, Korzeń.
- Zespoły Przyrodniczo-Krajobrazowe: Dolina Grabi, Mogilno, Dobroń, Dąbrowa I, Dąbrowa II, Borkowice, Kolumna-Las, Luciejów, Sędziejowicki, Zabytkowy Park w Buczku.
- Obszary Chronionego Krajobrazu: Środkowej Grabi, Doliny Widawki, Chrząstawsko – Widawski.
- Użytki ekologiczne: Uroczysko Torfy.
- Parki Krajobrazowe: Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki.

Położenie w dolinie rzeki Grabi, stwarza ciekawy, unikatowy krajobraz cenny przyrodniczo zaliczony do obszarów Natura 2000. Obszarem o ograniczonych możliwościach rozwoju turystyki i rekreacji - ze względu na strefę ograniczonej zabudowy i hałas - jest otoczenie lotniska w Buczku. Położenie takie również silnie wpłynęło na bogatą kulturę tego terenu. Bogate zasoby materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz walory przyrodnicze doliny rzeki Grabi stwarzają możliwość rozwoju tego obszaru również w kierunku turystyki. Na obszarze LGD mamy rozwiniętą sieć szlaków turystycznych w tym 36 tras questowych, które zysały dużą popularność wśród turystów, jak również mieszkańców. Brakuje natomiast infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej. Mając jednak na uwadze modę na weekendowy wypoczynek i popularność przygotowanych przez LGD szlaków questowych, jak również bogactwo przyrodnicze naszego obszaru, upatrujemy w tych działaniach szanse dla naszego regionu.

Rozwój turystyki i rekreacji na obszarach atrakcyjnych turystycznie może być szansą dla rolników (agroturystyka, zagrody edukacyjne, produkty lokalne), rzemiosła i drobnych producentów z innych sektorów, w różnych kategoriach społecznych, a nie również usług hotelarskich.

Idea turystyki wiejskiej oparta jest na wielu elementach, których trzon stanowi ludność lokalna, a każdy obszar, gmina czy region charakteryzuje się specyficznymi warunkami dla jej rozwoju. Coraz częściej jednak o atrakcyjności oferty turystycznej decyduje dobrze przygotowana promocja. Na terenie LGD zauważamy brak spójności w realizacji działań promocyjnych w tej kwestii przez podmioty działające na obszarze LGD.

Podsumowując, na obszarze LGD „Dolina rzeki Grabi” występują sprzyjające warunki dla rozwoju turystyki i produktów turystycznych. Zarówno walory przyrodnicze charakterystyczne dla obszaru, jak i korzystne położenie

przy dużych miastach, sprzyja ruchowi turystycznemu, a coraz atrakcyjniejsza oferta turystyczna, na wygląd której wpływ miały dotychczasowe działania LGD, ma do odegrania szczególną rolę w kreowaniu wypoczynkowej funkcji regionu. Jednak, aby spełnić oczekiwania rynku, należy dokonać jeszcze wielu działań. Niezmiernie ważna jest budowa regionalnej platformy współpracy w zakresie istniejącej informacji turystycznej. Przy sprawnie funkcjonujących atrakcjach turystycznych, których rozbudowa będzie jednym z kierunków działania LGD, duże znaczenie ma stan otaczającej je infrastruktury. Opinie wyrażone w badaniach ankietowych wskazują potrzebę rozbudowy, niewystarczająco dotychczas funkcjonującej małej infrastruktury turystycznej ze wskazaniem rozbudowy obiektów kultury, sportu i rekreacji, budowy nowych tras rowerowych i pieszych, miejsc spotkań, a także zwiększenia ilości punktów gastronomicznych i noclegowych w obszarze atrakcyjnym turystycznie.

Jak już wskazano w analizie SWOT infrastruktura turystyczna jest niewystarczająco rozwinięta. Prężnie działają trzy hotele i kilka ośrodków szkoleniowo-konferencyjnych. Brakuje bazy agroturystycznej. W danych źródłowych zarejestrowane jest tylko jedno gospodarstwo agroturystyczne znajdujące się na terenie gminy Dłutów.

Mając na uwadze potencjał turystyczny regionu, rozwijającą infrastrukturę w postaci szlaków i tras turystycznych wskazane byłoby rozwijanie infrastruktury noclegowej, szczególnie w gospodarstwach agroturystycznych. Rozwój infrastruktury turystycznej a w ślad za tym zwiększenie przychodów i tworzenie nowych miejsc pracy może mieć pozytywny wpływ na zmniejszenie migracji młodych ludzi do dużych miast oraz na zwiększenie przychodów rozdrobnionych gospodarstw rolnych.

Tabela. Liczba gospodarstw agroturystycznych, hoteli, pensjonatów (stan: 2022)

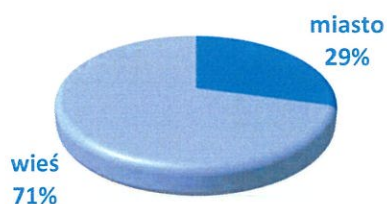
Nazwa gminy	ogółem	hotele	Inne obiekty hotelowe	agroturystyka
Buczek	0	0	0	0
Dłutów	1	0	0	1
Dobroń	1	1	0	0
Drużbice	0	0	0	0
Sędziejowice	0	0	0	0
Widawa	0	0	0	0
Wodzierady	1	1	0	0
Łask	4	1	3	0
Zelów	1	0	1	0
Razem LGD	8	3	4	1

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych,

Mając na uwadze pozyskane dane na obszarze LGD dysponujemy 499 miejscami noclegowymi (stan na 2022 r.).

Obszary wiejskie

Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi” skupia na swoim obszarze zarówno gminy wiejskie jak i miejsko-wiejskie. Według danych GUS (Bank Danych Lokalnych) na dzień 31.12.2020 r. gminy LGD zamieszkiwało łącznie 82 019 osób z czego 70,81% zamieszkiwało na wsi.

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Źródłem dochodów dla gospodarstw domowych z terenu LGD jest przede wszystkim działalność rolnicza, następnie praca najemna, w dalszej kolejności emerytury i renty i pozarolnicza działalność gospodarcza oraz inne źródła.

Tabela. Gospodarstwa domowe wg źródeł dochodów.

Nazwa gminy	z działalności rolniczej	z pozarolniczej działalności gospodarczej	z pracy najemnej	z emerytury i renty	z dochodem z innych niezarobkowych źródeł poza emeryturą i rentą
Buczek	541	73	256	110	73
Dłutów	421	157	134	107	72
Dobroń	469	125	188	116	43
Drużbice	720	92	353	204	143
Sędziejowice	751	99	389	224	60
Widawa	1124	138	532	301	152
Wodzierady	520	86	233	95	45
Łask	954	134	499	254	119
Zelów	916	109	479	289	98
Razem LGD	6 416	1013	3063	1700	805

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Doskonałym wsparciem rozwoju obszarów wiejskich, w tym w dalszej konsekwencji zróżnicowania dochodów gospodarstw rolnych mogą być zarówno gospodarstwa agroturystyczne, zagrody edukacyjne, ale też tzw. Smart Village, które opierają się na podejściu partycypacyjnym w celu opracowania i wdrażania skonstruowanej strategii na rzecz poprawy warunków ekonomicznych, społecznych oraz środowiskowych, angażujący przy tym dostępne technologie cyfrowe.

Rolnictwo i rynek rolny

Na terenie LGD gospodarstwa o wielkości 1-5 ha stanowią ponad niemalże 49% ogólnej liczby gospodarstw (wg, danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r.), następnie gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha. Takie rozdrobnienie niekorzystnie wpływa na specjalizację produkcji i możliwości zwiększenia źródła dochodu właśnie z gospodarstw rolnych.

Tabela. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych

Nazwa gminy	ogółem	do 1 ha włącznie	1 - 5 ha	5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 ha i więcej
Buczek	541	4	308	142	41	46
Dłutów	423	4	175	130	59	55
Dobroń	469	10	247	131	38	43
Drużbice	720	3	296	248	84	89
Sędziejowice	754	15	434	200	45	60
Widawa	1127	14	520	319	126	148
Wodzierady	520	4	191	151	74	100
Łask	956	18	514	231	104	89
Zelów	920	11	508	239	82	80
Razem LGD	6430	83	3193	1791	653	710
% udział	100	1,29	49,66	27,85	10,16	11,04

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

W gospodarstwach rolnych, na terenie LGD, wg. danych GUS w 2020 roku zatrudnionych było prawie 13 tys. osób, przy czym znaczną większość stanowili mężczyźni.

Tabela. Pracujący w gospodarstwach rolnych (członkowie rodziny i pracujący najemni stali) wg płci w osobach

Nazwa gminy	ogółem	mężczyźni	kobiety
Buczek	1055	621	434
Dłutów	862	511	351
Dobroń	977	601	376
Drużbice	1453	856	597
Sędziejowice	1518	857	661
Widawa	2150	1213	937
Wodzierady	1078	640	438
Łask	2168	1179	989
Zelów	1701	985	716
Razem LGD	12962	7463	5499

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Na terenie LGD dominującą uprawą jest pszenżyto i żyto, w dalszej kolejności pszenica następnie zaś mieszanki zbożowe, owies, ziemniaki i jęczmień.

Tabela. Gospodarstwa rolne z powierzchnią zasiewów / gospodarstwo

	ogółem	pszenica	żyto	jęczmień	owies	pszenżyto	mieszanki zbożowe	ziemniaki
Buczek	982	204	190	56	96	225	138	73
Dłutów	744	67	153	41	103	213	136	31
Dobroń	671	82	144	19	87	156	158	25
Drużbice	1341	168	219	113	107	350	286	98
Sędziejowice	1236	311	207	78	80	288	189	83
Widawa	1921	315	546	66	220	417	267	90
Wodzierady	947	152	236	30	107	225	108	89
Łask	1613	308	385	67	197	264	244	148
Zelów	1539	288	334	62	157	286	254	158
Razem LGD	10994	1895	2414	532	1154	2424	1780	795

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne

Na obszarze Lokalnej Grupy Działania „Dolina rzeki Grabi” mamy również produkty lokalne, tradycyjne i regionalne. Szereg z nich zostało wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych prowadzoną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

- nalewka truskawkowa produkowana przez panie ze Stowarzyszenia Gospodyń Wiejskich w Bachorzynie
- tradycyjny chleb wiejski na zakwasie produkowany przez piekarnię „Prawdziwy Chleb” ze Stoczek Porąbek
- regionalne piwo z browaru Koreb w Łasku
- kwas chlebowy i sok z buraków – produkt firmy EKO-NATURA
- karp z Grabi

Wymienione produkty są naszym kulinarnym dziedzictwem. Mając na uwadze modę na zdrową żywność, która również była podkreślana podczas spotkań konsultacyjnych i duże zapotrzebowanie na tego rodzaju produkty, mamy nadzieję, że przyczynią się one również do rozwoju naszego obszaru. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że na obszarze LGD funkcjonuje wiele aktywnych KGW, gospodarstw pasiecznych z dużym potencjałem, jak np. „Lawendowa Barć pod Lasem”, które promują nasz obszar na licznych targach, imprezach branżowych czy lokalnych świętach. Działania wspierające dalszy rozwój produktów lokalnych opartych na wartościach tradycji i dziedzictwa kulturowego są bardzo istotne, dlatego zawarliśmy je w wydanej publikacji „Kulturowe Dziedzictwo

„Doliny rzeki Grabi”, prezentującej osiągnięcia naszych twórców lokalnych, artystów, KGW i orkiestr. Publikacja jest dostępna w wersji elektronicznej – do pobrania ze strony www.dolinagrabi.pl oraz w wersji papierowej.

Edukacja

Dostęp do edukacji na obszarze LGD należy ocenić jako optymalny mając na uwadze problem starzejącego się społeczeństwa. Jak pokazują dane GUS, liczba obiektów na przestrzeni ostatnich kilku lat nie uległa zmniejszeniu. Zwiększyła się natomiast liczba przedszkoli i żłobków. Na terenie Lokalnej Grupy Działania „Dolina rzeki Grabi” funkcjonuje 11 szkół ponadgimnazjalnych (są to szkoły ogólnokształcące, średnie zawodowe oraz zasadnicze szkoły zawodowe), 33 szkół podstawowych, 100 punktów, w których świadczone jest wychowanie przedszkolne (są to zarówno oddziały jak i punkty przedszkolne) oraz 11 żłobków lub klubów dziecięcych.

Tabela. Edukacja (stan: 2021)

Nazwa gminy	Żłobki	Przedszkola (oddziały)	Szkoły podstawowe	Szkoły ogólnokształcące razem	Szkoły średnie zawodowe razem	Zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły branżowe I i II stopnia i szkoły przysposabiające do pracy zawodowej specjalne razem
Buczek	0	5	2	0	0	0
Dłutów	0	9	1	0	0	0
Dobroń	1	6	3	0	0	0
Drużbice	1	0	3	0	0	0
Sędziejowice	0	9	2	0	1	0
Widawa	0	6	3	0	0	0
Wodzierady	0	3	2	0	0	0
Łask	5	45	10	3	1	3
Zelów	4	17	7	1	1	1
Razem LGD	11	100	33	4	3	4

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Zrównoważenie środowiskowe

Dbając o poprawę jakości życia na obszarze działania LGD „Dolina rzeki Grabi” w tym rozwój przedsiębiorczości, nie można pominąć istotnych kwestii związanych z ochroną środowiska oraz przeciwdziałaniem zmianom klimatycznym. Zrównoważenie środowiskowe jest rozumiane jako efektywne gospodarowanie zasobami naturalnymi w działalności produkcyjnej, pozwalające na ich zachowanie na przyszłe potrzeby. Należy jednocześnie pamiętać, że rozwój gospodarczy, tak istotny dla naszego obszaru, musi również dbać o środowisko. Żadne podmioty, firmy, instytucje publiczne ani organizacje pozarządowe nie mogą dysponować w dowolny sposób zasobami jakie posiadamy, ponieważ zasoby naturalne nie są niewyczerpalne. Są one ograniczone a ich nadmierny konsumpcjonizm, eksploatacja lub niewłaściwe zarządzanie może skutkować brakiem ważnych źródeł zaopatrzenia w podstawowe elementy w perspektywie średnio lub długoterminowej, takich jak woda, prąd, ziemia, lasy itp.

Lokalna Grupa Działania „Dolina rzeki Grabi”, będzie premiować operacje mające pozytywny lub neutralny wpływ na kwestie zrównoważenia środowiskowego. Każda operacja będzie monitorowana na podstawie osiągniętych wskaźników uwzględniających specyfikę konkretnej operacji. Jedną z ważniejszych ról w tym zakresie będą odgrywać działania w zakresie koncepcji Smart Village (inteligentnej wsi), które z założenia powinny m.in. wykazywać korzyść dla lokalnej społeczności w zakresie poprawy poszanowania środowiska i klimatu.

Podsumowanie. Kluczowe problemy obszaru LGD

Mianem problemu określane jest pewien rodzaj dyskomfortu (np. utrudniony dostęp, brak dostępu, pogorszenie standardu, itp.) odczuwanego przez określoną grupę ludzi (społeczności lokalnej), w związku z brakiem lub złą jakością określonych dóbr lub usług. Do zdiagnozowania problemów na obszarze LGD „Dolina rzeki Grabi” posłużyły przede wszystkim wnioski z analizy SWOT, konsultacji oraz przeprowadzonych badań wśród mieszkańców obszaru.

Mając powyższe na uwadze, na obszarze LGD zidentyfikowano dwa kluczowe problemy:

1. Niewystarczający poziom oferty działań aktywizacyjnych i integracyjnych dla lokalnej społeczności oraz brak możliwości podnoszenia kompetencji społecznych oraz nawiązywania współpracy.
2. Niezadawalająca jakość infrastruktury publicznej - dostosowanej do potrzeb każdej grupy wiekowej oraz niewystarczający zakres i dostępność usług w lokalnej gospodarce w tym brak możliwości znalezienia miejsc pracy poza rolnictwem.

Zdiagnozowanie problemów stanowi podstawę do określenia głównych celów, które LGD powinna osiągnąć, wykorzystując dostępne narzędzia finansowe w ramach EFRROW oraz EFRR. Analiza potrzeb i potencjału dostarcza wskazówek dotyczących kryteriów wyboru operacji, które umożliwią wybór działań mających największy wpływ na rozwiązanie zidentyfikowanych problemów i wyzwań. Kryteria te powinny uwzględniać istotne aspekty, odpowiadające na zgłaszane przez grupy docelowe problemy i mające kluczowe znaczenie dla realizacji LSR.

Kryterium, które pozwoli wybrać operacje:	Uzasadnienie
Objęte oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi	Wsparcie opracowania koncepcji inteligentnych wsi odnoszących się do obszarów wiejskich i społeczności, które chcą rozwijać nowe możliwości w oparciu o swoje mocne strony i posiadane zasoby. Jest to w przyszłości szansa na rozwój obszaru LSR mając na uwadze rozdrobnienie gospodarstwa i niską dochodowość rolnictwa.
Dedykowane osobom przynależnym do grup w niekorzystnej sytuacji	Są to grupy docelowe zdiagnozowane na etapie budowy LSR z wykorzystaniem szerokiego wachlarza metod partycypacji lokalnej społeczności.
Realizowane przez małych rolników prowadzących/współprowadzących gospodarstwo rolne w ramach zakresu rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych.	Mali rolnicy zostali zdiagnozowani jako jedna z grup docelowych istotnych z punktu widzenia LSR z uwagi na konieczność dywersyfikacji dochodów w małych gospodarstwach rolnych.
Innowacyjne, gdzie innowacja jest określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru),	Jednym z pozytywnych aspektów podejmowanych inicjatyw mających na celu wyrównywanie szans pomiędzy obszarami wiejskimi, a miejskimi jest łatwiejszy dostęp do sprawdzonych praktyk, które prezentują innowacyjne rozwiązania. Mieszkańcy obszaru LSR są coraz bardziej świadomi globalnych trendów i pragną, aby nowoczesne technologie i rozwiązania znalazły zastosowanie również na ich terenie. Ostatnie nabory składania wniosków jednoznacznie wskazują, że przedsiębiorcy głównie poszukują innowacyjnych rozwiązań, które mogą zastosować w swoich firmach, zwiększając tym samym ich konkurencyjność na rynku.
Realizowane przez Wnioskodawców, którzy korzystali z doradztwa w biurze LGD Realizowane przez Wnioskodawców, którzy uczestniczyli w szkoleniu zorganizowanym przed prowadzonym naborem	Z uwagi na ograniczony budżet LSR oraz skrócony czas wdrażania LGD powinna podejmować działania w celu minimalizacji ryzyka nieosiągnięcia zakładanych wskaźników oraz w dalszej konsekwencji celów LSR. Doświadczenia poprzedniego okresu programowania pokazują, że beneficjenci, którzy nie korzystali z doradztwa i nie uczestniczyli w szkoleniach, składali wnioski gorszej jakości co miało negatywny wpływ na harmonogram osiągnięcia celów i wdrażanie LSR.

Przyczyniają się do utworzenia miejsca pracy	Jest to niezbędne z uwagi na fakt, iż jedną z grup docelowych są ludzie młodzi, którzy nie widzą możliwości rozwoju w swoim miejscu zamieszkania a jak powszechnie wiadomo, jednym z głównych czynników, który może zachęcić młodych ludzi do pozostania są atrakcyjne miejsca pracy.
Realizowane przez wnioskodawców posiadających doświadczenie lub kwalifikacje w zakresie odpowiednim do zakresu projektu	Wybór wnioskodawców o odpowiednich kwalifikacjach i doświadczeniu w danym obszarze projektu jest kluczowy. Szczególnie w przypadku zakładania nowej działalności gospodarczej, to właśnie gwarantuje wysoką jakość oferty od samego początku, po wejściu na lokalny rynek. Dzięki temu oferta staje się konkurencyjna i ma większe szanse na zaspokojenie potrzeb i oczekiwań klientów a w dalszej konsekwencji większe szanse na utrzymanie się na rynku.
Partnerskie / operacji w partnerstwie	Na partnerstwie i współpracy opiera się idea LEADER i funkcjonowanie LGD. Doceniając wagę i potencjał partnerstwa LGD będzie premiować projekty, których realizacja zakłada współpracę.
Wykazujące spójności, komplementarności lub synergii z innymi projektami z obszaru LSR	Wszelkie planowane przedsięwzięcia w ramach LSR są względem siebie komplementarne, wzajemnie się uzupełniają zatem operacje planowane do realizacji w ramach LSR również powinny spełniać te kryteria.
Zintegrowane	co pozwoli, przy wykorzystaniu niższych środków zaspokoić większą liczbę zdiagnozowanych potrzeb, co w przypadku ograniczonych środków finansowych ma bardzo istotne znaczenie
Mające na celu integrację społeczności lokalnej	Jako odpowiedź na przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji w ramach LSR

Źródło: opracowanie własne

Poniższa matryca ukazuje główne problemy obszaru LGD, z których wynikają potrzeby rozwojowe oraz zasoby, które można wykorzystać w celu przezwyciężenia trudności oraz wyzwania dla obszaru LGD. Matryca zawiera też wskazanie obszarów, na które może mieć wpływ LSR oraz grup docelowych, do których będą kierowane nabory wniosków.

Problem kluczowy	Przyczyny	Grupy docelowe istotne z punktu widzenia LSR	Najważniejsze obszary, na które może mieć wpływ LSR	Zasoby/ potencjał LSR, który może być wykorzystany	Wyzwania rozwojowe
Niewystarczający poziom oferty działań aktywizacyjnych i integracyjnych dla lokalnej społeczności oraz brak możliwości podnoszenia kompetencji społecznych oraz nawiązywania współpracy.	<ul style="list-style-type: none"> - Słabo rozwinięta komunikacja, zmniejszająca się liczba połączeń autobusowych - Brak osób do świadczenia usług opiekuńczych - Starzenie się społeczeństwa - Zbyt mała ilość działań na rzecz integracji społecznej - Mała liczba inicjatyw na rzecz młodych osób i seniorów 	<p>Seniorzy (60+)</p> <p>Ludzie młodzi (do 25 r.ż.)</p> <p>Podmioty ekonomiczne społecznej</p>	<p>Działalność sektora społecznego</p> <p>Problemy społeczne</p> <p>Obszary wiejskie</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Infrastruktura oświatowa/edukacyjna - Zaplecze społeczne/świetlice - Aktywna społeczność MŁODZIEŻ/ SENIORZY/ NGO/ KGW/OSP - Tradycje lokalne (zespoły ludowe, twórcy lokalni, KGW, OSP) - Opieka zdrowotna 	<p>Wzmocnienie kapitału społecznego mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji, w tym budowanie przestrzeni dla nawiązywania współpracy tworzenia lokalnych partnerstw na rzecz rozwoju lokalnego z wykorzystaniem koncepcji inteligentnych wsi.</p>
Niezadawalająca jakość infrastruktury publicznej - dostosowanej do potrzeb każdej grupy wiekowej oraz niewystarczający zakres i dostępność usług w lokalnej gospodarce w tym brak możliwości znalezienia miejsc pracy poza rolnictwem.	<ul style="list-style-type: none"> - Infrastruktura drogowa / chodniki - Mało miejsc w przedszkolach i żłobkach - Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna, około turystyczna, sportowa i rekreacyjna - Mała ilość terenów inwestycyjnych - Słabo rozwinięta komunikacja, zmniejszająca się liczba połączeń autobusowych - Brak pracy dla ludzi młodych i seniorów oraz innych grup defaworyzowanych na rynku pracy - Słabość kapitału własnego 	<p>Seniorzy (60+)</p> <p>Ludzie młodzi (do 25 r.ż.), podmioty ekonomiczne społecznej, rolnicy, przedsiębiorcy, jsfp</p>	<p>Działalność sektora społecznego</p> <p>Problemy społeczne</p> <p>Obszary atrakcyjne turystycznie</p> <p>Zasady zrównowazenia środowiskowego</p> <p>Obszary wiejskie</p> <p>Rolnictwo i rynek rolny</p> <p>Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Atrakcyjny turystycznie obszar - Drogi (s8) - Bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe, Natura 2000 - Lotnisko wojskowe w Buczku - Bliskość Łodzi i innych większych miast, dobra komunikacja drogowa i kolejowa 	<p>Zwiększenie dostępu do usług i infrastruktury budującej spójną i atrakcyjną ofertę spędzania wolnego czasu oraz do usług dla lokalnej społeczności poprzez wspieranie konkurencyjności i rozwoju lokalnych firm oraz zwiększenie liczby miejsc pracy.</p>

	<p>- Niska optymalność prowadzenia działalności rolniczej w małych gospodarstwach rolnych</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Rozwinięta przedsiębiorczość - Infrastruktura komunalna - Atrakcje turystyczne, szlaki turystyczne, w tym Questy - Tradycje lokalne (zespoły ludowe, twórcy lokalni, KGW, OSP) - Produkty lokalne/tradycyjne - Sprawnie działająca administracja - Instytucje okołobiznesowe w miastach: Łask, Pabianice, Żelów, Bełchatów 	
--	---	--	--	--

ROZDZIAŁ V SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA

V.1 Zgodność i komplementarność z innymi dokumentami planistycznymi

Założenia LSR wykazują zgodność celów i przedsięwzięć z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym oraz zgodności co do celów przekrojowych (w tym ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu, innowacyjność) PS WPR na lata 2023-2027.

Poszczególne cele LSR oraz planowane w ramach ich realizacji konkretne przedsięwzięcia są spójne, powiązane ze sobą i wzajemnie się uzupełniają. Tworzą logiczne związki i wzajemnie na siebie oddziałują, dając efekt synergii.

Lokalna Strategia Rozwoju zawiera kierunki działań, które w najbliższych latach przyczynią się do rozwoju obszaru LGD „Dolina rzeki Grabi”. W związku z powyższym jest ona spójna zarówno z dokumentami strategicznymi dotyczącymi obszaru objętego Strategią, jak również z założeniami dokumentów programowych obejmujących swoim zasięgiem lata 2023-2027.

Należy podkreślić, że dzięki specyfice interwencji LEADER, wszystkie przedsięwzięcia realizowane w skali lokalnej (na poziomie LGD) w dalszej konsekwencji przyczynią się do osiągnięcia założeń dokumentów strategicznych w skali regionalnej, a nawet krajowej tj. na poziomie powiatu, województwa i kraju.

LSR jest dokumentem strategicznym, który dotyczy istotnych problemów mieszkańców na najniższym poziomie administracyjnym tj. sołectwo i gmina, z kolei dokumenty wyższych szczebli analizując problemy występujące na poszczególnych szczeblach jednostek samorządu terytorialnego wskazują na te, które są wspólne dla jak największej części społeczności i obszaru i jednocześnie takie, które realnie można rozwiązać za pomocą danej interwencji. Zatem dotyczą one tej samej ludności i tego samego terytorium. W związku z tym naturalnym jest fakt, że dokument strategiczny niemalże najniższego szczebla jakim jest LSR jest spójny i stanowi niejako uzupełnienie dla strategii nadrzędnych, wykazujące jednocześnie efekt synergii, ponieważ wszystkie przedsięwzięcia LSR oraz wszystkie przedsięwzięcia strategii nadrzędnych tworzą jedną całość, której celem jest wywołanie pożądanej zmiany na konkretnym obszarze.

Tabela. Opis korelacji na poziomie przedsięwzięć w LSR

LSR 2023-2027	Cel 1 Budowanie społeczeństwa obywatelskiego na obszarze wdrażania lokalnej strategii rozwoju
	P.1.1. Seniorzy w Akcji
	P.1.2. Młodzi w działaniu
	P.1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi
	Cel 2. Budowanie infrastruktury i usług dla ludności
	P.2.1. Wspólna przestrzeń
	P.2.2. Rozwój przedsiębiorczości
P.2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach	
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	
Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych	
CS 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego	
CS 2.2. Wspieranie przedsiębiorczości na szczeblu regionalnym i lokalnym	
Uzasadnienie:	
W ramach LSR zaplanowano przedsięwzięcia, które pozytywnie wpłyną na rozwój i wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego m.in. poprzez rozwój niekomercyjnej publicznej małej infrastruktury kulturalnej, rekreacyjnej, turystycznej i sportowej dostępnej dla osób w różnych grupach wiekowych (P.2.1.) czy opracowanie koncepcji Smart Village, która poprzez swój oddolny charakter i współpracę partnerów różnych sektorów niejako „wymusi” współpracę przedstawicieli różnych sektorów, w tym wzajemną naukę i zdobywanie wiedzy w tym zakresie (P.1.3.). Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego niewątpliwie nastąpi również w wyniku realizacji działań mających na celu aktywizację społeczną mieszkańców ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji (P.1.1. i P.1.2.). W ramach LSR zaplanowano do realizacji również przedsięwzięcie	

w obszarze usług dla ludności (P.2.2). W wyniku jego realizacji wsparcie uzyskają istniejące przedsiębiorstwa oraz powstaną nowe podmioty gospodarcze generujące nowe miejsca pracy zwiększając jednocześnie szanse na znalezienie zatrudnienia w miejscu zamieszkania, bez konieczności migracji do dużych miast. Wsparcie uzyskają również rolnicy, którzy będą mogli zwiększyć swoje dochody poprzez utworzenie np. gospodarstwa agroturystycznego czy zagrody edukacyjnej (P.2.3.)

Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej

CS 8.P 10. Włączenie osób z grup defaworyzowanych lub wykluczonych na obszarach wiejskich

CS 8.P 11. Stymulowanie rozwoju lokalnego przez innowacje, cyfryzacje i wykorzystanie potencjału endogenicznego

CS 8.P 12. Zaangażowanie młodych w życie lokalne, w tym w podejmowaniu decyzji, tworzenie sieci społeczności

CS 8.P 13. Rozwój wiedzy/umiejętności: cyfryzacja, oszczędność zasobów, przedsiębiorczość, środowisko, klimat

CS 8.P 4. Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej

CS 8.P 7. Poprawa dostępu do usług komercyjnych

CS 8.P 8. Rozwój form współpracy na obszarach wiejskich w wymiarze produkcyjnym, usługowym, społecznym

CS 8.P 9. Rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie i utrzymanie miejsc pracy i dywersyfikację dochodów

Uzasadnienie:

Realizacja LSR z uwagi na fakt, iż interwencja LEADER jest jednym z fundamentalnych elementów polityki rozwoju obszarów wiejskich w sposób komplementarny pozytywnie wpłynie na osiągnięcie celów PS WPR poprzez realizację przedsięwzięć w zakresie m.in.

Seniorzy w Akcji- Wzmacnia aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym (P.1.1.)

Młodzi w działaniu- Wspieranie tworzenia partnerstw ukierunkowanych na poznanie dobrych praktyk/wymianę doświadczeń, skierowanych do ludzi młodych (P.1.2.)

Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi (P.1.3.)

Wspólna przestrzeń- Budowanie nowych, przebudowa, modernizacja i/lub wyposażenie obiektów ogólnodostępnej niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjnej, sportowej, kulturalnej, turystycznej, w tym realizowanych w partnerstwie (P.2.1.)

Rozwój przedsiębiorczości- Rozwoju przedsiębiorczości na terenie objętym LSR, zakładanie nowych działalności gospodarczych, w tym ukierunkowanych na rozwój biogospodarki lub zielonej energii (P.2.2.)

Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach (P.2.3.)

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030

1.3. Wsparcie rozwoju MŚP

1.3.1. Zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw

2.1. Rozwój kapitału społecznego

2.1.1. Budowa zaufania społecznego, rozwijanie postaw społecznych i obywatelskich, promowanie wartości rodzinnych

2.1.3. Rozwój sektora sportu, turystyki i rekreacji

2.1.4. Wzmacnianie tożsamości regionalnej i lokalnej

3.2. Adaptacja do zmian klimatu i poprawa jakości zasobów środowiska

3.2.1. Ochrona wartości i kształtowanie dziedzictwa kulturowego

3.2.2. Ochrona i wykorzystanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych

Uzasadnienie:

Cele LSR i strategii województwa są spójne i wzajemnie się przenikają w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy aktywizując jednocześnie gospodarczo obszary wiejskiej objęte LSR (P.2.2., P.2.3.) także poprzez stworzenie koncepcji Smart Village (P.1.3.), jak również w zakresie budowy nowych, przebudowy, modernizacji i/lub wyposażania obiektów ogólnodostępnej niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjnej, sportowej, kulturalnej, turystycznej, w tym realizowanych w partnerstwie (P.2.1.) czy wzmacnia aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym (P.1.1.) i wspierania tworzenia partnerstw ukierunkowanych na poznanie dobrych praktyk/wymianę doświadczeń, skierowanych do ludzi młodych (P.1.2.)

Strategia Rozwoju Powiatu Pabianickiego 2030

III. Prowadzenie polityki rozwoju w oparciu o potencjały endogeniczne Powiatu

Uzasadnienie:

Cele LSR spójne są z celami dokumentów strategicznych powiatów, na terenie których działa LGD przede wszystkim w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy (P.2.2., P.2.3.), poprawy jakości życia i w konsekwencji przeciwdziałanie wkluczeniom osób w niekorzystnej sytuacji poprzez m.in. wzmocnienie kapitału społecznego mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji (P.1.1., P.1.2.). LSR będzie miała pozytywny wpływ na rozwój przedsiębiorczości poprzez realizację takich przedsięwzięć jak chociażby opracowanie koncepcji inteligentnych wsi (P.1.3.), które jednocześnie służą wzmocnieniu kapitału społecznego, poprzez rozwijanie działalności gospodarczych na terenie objętym LSR, w tym zakładanie nowych działalności gospodarczych (P.2.2.) czy też wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach i ich rodzin (P.2.3.). Realizacja LSR jest komplementarna z nadrzędnymi strategiami powiatu również poprzez działania na rzecz wsparcia dostępu do infrastruktury publicznej (P.2.1.)

Strategia Rozwoju Powiatu Łaskiego – dokument w trakcie opracowywania przez Starostwo Powiatowe w Łasku.

Strategia Rozwoju Powiatu Bełchatowskiego na lata 2021 - 2030

Cel strategiczny 3. Utworzenie i rozwój infrastruktury Powiatu Bełchatowskiego.

3.5. Realizacja działań kulturalnych i sportowych

3.6. Działania na rzecz ograniczenia wykluczenia społecznego oraz aktywizacji mieszkańców.

3.7. Wsparcie i aktywizacja lokalnych organizacji społecznych

Cel strategiczny 4. Wykorzystanie oraz promocja potencjałów w walorów Powiatu.

4.2. Wsparcie i promocja lokalnej turystyki

4.3. Wsparcie i promocja rolnictwa innowacyjnego i ekologicznego.

4.4 Poprawa skuteczności działań promocyjnych (w tym wydarzeń własnych oraz partnerskich)

Uzasadnienie:

Cele LSR spójne są z celami Strategii Rozwoju Powiatu Bełchatowskiego na lata 2021 - 2030, przede wszystkim w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i wsparcia tworzenia nowych miejsc pracy (P.2.2., P.2.3.), poprawy jakości życia i w konsekwencji przeciwdziałanie wkluczeniom osób z w niekorzystnej sytuacji poprzez m.in. wzmocnienie kapitału społecznego mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji (P.1.1.) czy wspieranie tworzenia partnerstw lokalnych oraz innych form międzysektorowej współpracy (P.1.2.). LSR będzie miała pozytywny wpływ na rozwój przedsiębiorczości poprzez realizację takich przedsięwzięć jak chociażby opracowanie koncepcji inteligentnych wsi (P.1.3.), które jednocześnie służą wzmocnieniu kapitału społecznego, rozwijanie działalności gospodarczych na terenie objętym LSR, w tym zakładanie nowych działalności gospodarczych (P.2.2.) czy też wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach i ich rodzin (P.2.3.). Realizacja LSR jest komplementarna z nadrzędnymi celami strategii powiatu również poprzez działania na rzecz wsparcia dostępu do infrastruktury publicznej (P.2.1.)

Strategie Rozwoju Gmin: Buczek, Dłutów, Dobroń, Drużbice, Łask, Sędziejowice, Widawa, Wodzierady, Żelów

Z uwagi na duży obszar jaki obejmuje swoim działaniem LGD „Dolina rzeki Grabi” ale też mając na względzie zbliżony zakres celów strategicznych strategii gmin członkowskich w niniejszej części LSR wykazano cele dokumentów gminnych, które są wspólne dla niemalże dla wszystkich jednostek

- wykorzystanie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy opartej na dziedzictwie przyrodniczym
- sprawny i efektywny system zarządzania publicznego oparty na partnerstwie i odpowiednim wykorzystaniu zasobów
- tworzenie warunków sprzyjających przedsiębiorcom, rozwojowi turystyki i rolnictwu ekologicznemu.
- realizacja działań warunkujących rozwój aktywności społecznych na terenie gminy
- zrównoważenie zagospodarowanie przestrzenne i realizacja działań sprzyjających ochronie środowiska naturalnego
- efektywna gospodarka lokalna – intensyfikacja rozwoju gospodarczego gminy
- wysoki poziom usług społecznych i konkurencyjny kapitał ludzki

- rozwój gospodarczy
- poprawa jakości życia mieszkańców
- rozwój gospodarczy
- budowa i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej
- poprawa jakości życia mieszkańców
- stworzenie w gminie dobrych warunków do życia i gospodarowania z poszanowaniem środowiska
- wysoka jakość środowiska przyrodniczego i jego wykorzystanie do rozwoju gminy
- poprawa warunków inwestycyjnych na terenie gminy oraz promocja lokalnej przedsiębiorczości
- rozwój bazy turystyczno-sportowo rekreacyjnej
- poprawa warunków życia mieszkańców
- wysoki stopień wykorzystania potencjału gospodarczego gminy
- zwiększenie atrakcyjności warunków życia na terenie gminy Zelów dla mieszkańców i osób osiedlających się
- wysoki stopień rozwinięcia infrastruktury technicznej w gminie Zelów przy jednoczesnym zachowaniu integracji przestrzennej oraz zasobów naturalnych.
- wysokiej jakości usługi społeczne
- integracja i tożsamość lokalna
- gospodarka przestrzenna i środowisko
- silna gospodarka lokalna oparta na efektywnym systemie edukacji oraz aktywności zawodowej mieszkańców

Uzasadnienie:

Lokalna Strategia Rozwoju z uwagi na fakt, iż powstała przy udziale społeczności lokalnych gmin członkowskich reprezentujących zarówno sektor publiczny, gospodarczy i społeczny jak również ludzi młodych, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, doskonale wpisuje się w ww. cele oraz stanowi uzupełnienie działań planowanych do realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego.

LGD w ramach swoich przedsięwzięć przewidziała zarówno wsparcie dla ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji (P.1.1., P.1.2.), jak również wsparcie rozwoju przedsiębiorczości oraz tworzenia nowych miejsc pracy w tym stosowanie innowacyjnych rozwiązań zwiększania dochodowości w gospodarstwach rolnych (P.2.2., P.2.3). Ponadto w ramach LSR zostanie zwiększony dostęp do infrastruktury publicznej w tym rekreacyjnej, sportowej i turystycznej (P.2.1.)

Komplementarność i synergia przedsięwzięć w LSR

Wszystkie przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji w LSR, współdziałają w celu zaspokojenia zidentyfikowanych potrzeb, z wykorzystaniem bogactwa zasobów lokalnych, w tym m.in. poprawy jakości życia na obszarze LSR, zwiększeniu dostępu do usług dla ludności, zmniejszeniu wykluczenia społecznego osób młodych, seniorów i grup w niekorzystnej sytuacji. Ponadto, wiele przedsięwzięć ma również rolę uzupełniającą, tj. np. obszar niekomercyjnej i ogólnodostępnej infrastruktury publicznej, który uzupełnia komercyjną ofertę turystyczną.

Przedsięwzięcie 1.1. Seniorzy w Akcji jest komplementarne w zakresie realizacji przedsięwzięć 1.2. Młodzi w działaniu oraz 2.2. Rozwój przedsiębiorczości i 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach, ponieważ kapitał społeczny mieszkańców obejmuje szeroki zakres pojęciowy i tak na przykład planowane do realizacji wydarzenia, warsztaty, szkolenia czy wyjazdy studyjne mogą realizować organizacje pozarządowe funkcjonujące na obszarze LGD, ale też widząc potrzebę działań na rzecz aktywizacji i integracji, może stać się to bodźcem do założenia działalności w tym zakresie. Tym samym przedsięwzięcia te wzajemnie przyczyniają się do osiągnięcia obydwu celów zaplanowanych w LSR.

Przedsięwzięcie 1.2. Młodzi w działaniu jest komplementarne w zakresie realizacji przedsięwzięć 1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi oraz przedsięwzięciami 2.1 Wspólna przestrzeń, 2.2. Rozwój przedsiębiorczości i 2.3 Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach z uwagi na fakt, iż innowacyjny sposób realizacji projektów partnerskich wymusza niejako współpracę podmiotów w ramach różnych sektorów tworząc nowe powiązania, sieci współpracy.

Przedsięwzięcie 1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi, jest komplementarne z przedsięwzięciem 2.2. Rozwój przedsiębiorczości z uwagi na fakt, iż innowacyjny sposób realizacji projektów partnerskich wymusza

niejako współpracę podmiotów w ramach różnych sektorów tworząc nowe powiązania, sieci współpracy i może również przyczynić się do realizacji przedsięwzięcia 2.1. Wspólna przestrzeń w zakresie budowy, przebudowy, modernizacji i/lub wyposażenia ogólnodostępnej niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjnej, sportowej, kulturalnej, turystycznej, w tym inwestycje innowacyjne i/lub wpływające na ochronę środowiska, o ile taki zakres współpracy zostanie przyjęty w ramach projektu.

Przedsięwzięcie 2.1. Wspólna przestrzeń jest komplementarne z zakresem realizacji przedsięwzięcia 1.1. Seniorzy w Akcji, jak również przedsięwzięcia 1.2. Młodzi w działaniu oraz 1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi z uwagi na wzajemne uzupełnianie się i tym samym zwiększanie atrakcyjności obszaru oraz aktywizację ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój przedsiębiorczości, jest komplementarne z zakresem realizacji przedsięwzięcia 1.1. Seniorzy w Akcji, 1.2. Młodzi w Działaniu, 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach oraz 1.3 Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi, z uwagi na wzajemne uzupełnianie się i przyczynianie do aktywizacji, w tym zawodowej, ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach jest komplementarne z zakresem realizacji przedsięwzięcia 1.1. Seniorzy w Akcji, jak również przedsięwzięcia, 1.2. Młodzi w działaniu, 2.1. Wspólna przestrzeń i 2.2. Rozwój przedsiębiorczości z uwagi na wzajemne uzupełnianie się i tym samym dywersyfikacją dochodów oraz zwiększanie atrakcyjności oferty odpoczynku i spędzania wolnego czasu na obszarze LGD.

V.2. Wartość dodana podejścia LEADER

Podejście LEADER powstało w odpowiedzi na niezdolność tradycyjnej, „odgórnej” polityki do rozwiązywania problemów z jakimi borykały się obszary wiejskie Europy. LEADER oznacza "powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarki obszarów wiejskich". Pierwotnym zamysłem tego podejścia było zaangażowanie energii i zasobów ludzi oraz organizacji jako podmiotów rozwoju, a nie jego beneficjentów, by w ten sposób umożliwić im wkład w przyszły rozwój obszarów wiejskich poprzez tworzenie zależnych od obszaru partnerstw w postaci Lokalnych Grup Działania (LGD) zrzeszających podmioty publiczne, prywatne i społeczne. Propozycję wdrażania koncepcji LEADER w 1990 r. zgłosiła grupa urzędników Komisji Europejskiej. Zgodnie z ich zamysłem koncepcja LEADER miała polegać na łączeniu i angażowaniu lokalnej ludności i była zupełną nowością.

Wspomniane Lokalne Grupy Działania są dziś głównym narzędziem stosowania podejścia LEADER do rozwoju obszaru poprzez bezpośrednie angażowanie lokalnych przedstawicieli w opracowywanie i realizację lokalnych strategii, podejmowanie decyzji i przydzielanie zasobów. Wartość dodana tego podejścia wiąże się ze wzmocnieniem lokalnego zaangażowania poprzez rozwój lokalnej strategii, jej realizację i przydział zasobów.

LGD „Dolina rzeki Grabi” już od ponad piętnastu lat wpisuje się w cel idei LEADER, ponieważ poprzez zaangażowanie na każdym etapie realizacji LSR, lokalnej społeczności sprawia, że mieszkańcy obszaru decydują o tym, które problemy, są z ich punktu widzenia najpilniejsze do rozwiązania z wykorzystaniem interwencji LEADER oraz sami wskazują konkretne przedsięwzięcia i działania. To właśnie lokalna społeczność, szeroko reprezentowana przez sektor publiczny, gospodarczy i społeczny, jak również poszczególne grupy wiekowe, najlepiej zna specyfikę danego obszaru oraz jego potrzeby i zasoby.

Ponadto, przez fakt, iż wsparcie jest przypisane do określonego obszaru, to właśnie mieszkańcy poprzez podejmowanie konkretnych działań, realizację zaplanowanych wcześniej przedsięwzięć mają realny wpływ na rozwój swoich miejscowości zarówno poprzez tworzenie miejsc pracy, jak i rozszerzenie oferty dostępnych usług dla mieszkańców czy rozwój miejsc z dostępną infrastrukturą. To również lokalna społeczność poprzez organizację lub uczestnictwo w warsztatach czy szkoleniach nie tylko podnosi swoją wiedzę i kompetencje, ale w dalszej konsekwencji uzyskuje realne wsparcie na rozszerzenie zasięgu działań. LEADER motywuje mieszkańców do rozwoju zarówno w ramach indywidualnych przedsiębiorstw, podmiotów ekonomii społecznej, w tym NGO, KGW i OSP. Realny wpływ na rozwój danego obszaru zwiększa poczucie przynależności do danej wspólnoty, co jest nieocenioną wartością i skutecznym czynnikiem motywującym do nie-migrowania do dużych ośrodków miejskich.

Istotnym jest również fakt, że członkostwo w LGD jest otwarte na wszystkich, dzięki temu mieszkańcy obszaru mogą aktywnie uczestniczyć w pracach LGD, poprzez angażowanie się np. prace zarządu czy Rady. W przypadku Rady

to oni sami decydują, które operacje zostaną zrealizowane w ramach LSR i które w największym stopniu przyczynią się do osiągnięcia celów, sformułowanych przez nich podczas budowy LSR.

Podsumowując, korzyści planowane do osiągnięcia poprzez realizację LSR jakie daje podejście LEADER to przede wszystkim pogłębienie współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami zaangażowanymi w realizację LSR, pełna decyzyjność mieszkańców o kierunkach rozwoju obszaru, zwiększenie świadomości i umiejętności w zakresie zarządzania obszarem, kreowanie innowacyjnych i komplementarnych przedsięwzięć przyczyniających się do spójnego i szerszego rozwoju obszaru. LEADER daje nam możliwości realizacji działań, których nie można zrealizować z innych funduszy strukturalnych oraz przedsięwzięć komplementarnych na obszarze kilku jednostek samorządu terytorialnego.

LGD „Dolina rzeki Grabi”, dysponując bogatym doświadczeniem zdobytym w ramach realizacji strategii w dwóch okresach programowania 2007-2013 oraz 2014-2020, jak również bazując na przeprowadzonej analizie potrzeb i potencjału obszaru, znając środowisko lokalne oraz znając możliwości jakie daje wdrażanie PS dla WPR 2023-2027 w tym interwencji LEADER, ale również możliwości pozyskania środków finansowych i realizacji działań w ramach innych funduszy, zaplanowała adekwatne do potrzeb zakresy wsparcia, które będą realizowane z wykorzystaniem określonych metod wdrażania. Lokalna Strategia Rozwoju, z uwagi na zakres celów i przedsięwzięć planowanych do realizacji będzie finansowana wyłącznie z budżetu PS WPR 2023-2027. Natomiast LGD będzie czyniło starania o pozyskanie dodatkowych środków w celu aktywizacji obszaru, na którym się znajduje.

V.3 Metody aktywizujące

Zaplanowane w ramach LSR przedsięwzięcia, będą realizowane za pomocą: konkursów – operacja klasyczna, projektów grantowych, projektów grantowych na przygotowanie koncepcji Smart Village i operacji własnych. Nowością będą granty na opracowanie koncepcji Smart Village i operacja własna. Taki dobór metod jest przemyślany i uzasadniony doświadczeniami LGD w poprzednich naborach wniosków, pozytywnymi efektami wdrażania LSR 2007-2013 i 2014-2020 oraz potrzebami zgłaszanymi przez lokalną społeczność jak również dostępnymi formami wsparcia w ramach PS dla WPR 2023-2027.

Przedsięwzięcie 1.1. Seniorzy w Akcji, będzie realizowane w formie projektów grantowych i operacji własnej. Taka forma wsparcia została wybrana z uwagi na szeroki zakres oraz możliwość aktywizacji sektora pozarządowego, podmiotów ekonomii społecznej, w tym Klubów Seniora, Domów Dziennego Pobytu itp. Ponadto aktywnie współpracujemy od wielu lat z organizacjami pozarządowymi, KGW, OSP, Klubem Seniora w Zalesiu czy Środowiskowym Domem Samopomocy w Walewicach, posiadamy wieloletnie doświadczenie w działaniach na rzecz aktywizacji lokalnej społeczności oraz profesjonalne i merytorycznie przygotowane kadry, które zostaną włączone w organizację działań aktywizacyjnych.

Przedsięwzięcie 1.2. Młodzi w Działaniu będzie realizowane za pomocą projektów grantowych krajowych i zagranicznych oraz operacji własnej. Granty są najłatwiejszą formą pozyskiwania środków przez podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe oraz nawiązywania współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego. Natomiast operacja własna została zaplanowana do realizacji przez LGD. Uważamy, że te dwie formy są najlepszym sposobem na realizację założonych celów, czyli wzmacnianie aktywnego uczestnictwa młodych ludzi w życiu społecznym oraz na poznanie dobrych praktyk/wymianę doświadczeń w zakresie związanym z cyfryzacją, przedsiębiorczością, itp.

Przedsięwzięcie 1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi będzie wdrażane w formie grantów udzielanych na koncepcje inteligentnych wsi. Wsparcie w formie grantów jest skierowane do JST.

Przedsięwzięcie 2.1. Wspólna przestrzeń - czyli operacje z zakresu m.in. budowy, przebudowy, modernizacji i/lub wyposażenia ogólnodostępnej niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjnej, sportowej, kulturalnej, turystycznej, w tym realizowane w partnerstwie, skierowane są głównie dla jednostek samorządu terytorialnego i podmiotów ekonomii społecznej. Zakładamy, że najbardziej optymalną formą realizacji będzie konkurs.

Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój przedsiębiorczości, ta forma wsparcia skierowana jest do osób fizycznych zamierzających utworzyć działalność gospodarczą oraz do istniejących na rynku przedsiębiorców, wzorem poprzednich okresów programowania będzie realizowany w ramach konkursu. Taka forma jest najwygodniejsza

dla nowych i działających już przedsiębiorców, których głównym celem jest jak najszybsze rozliczenie wsparcia i możliwość skupienia się na prowadzeniu działalności.

Przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach, jako działania skierowane do osób fizycznych zamierzających utworzyć pozarolniczą działalność gospodarczą. Jest to nowe działanie, które będzie realizowane również w ramach konkursu. Ta forma wsparcia jest optymalna dla rolników i ich domowników, którzy chcą zdywersyfikować swoje źródła przychodów.

Mając na uwadze opisaną wyżej ścisłą komplementarność zaplanowanych w ramach LSR przedsięwzięć, planuje się realizację wielozakresowych naborów, które wzajemnie się uzupełniając w jeszcze większym stopniu przyczynią się do osiągnięcia nadrzędnego celu LSR, który można sformułować jako poprawę jakości życia na obszarze LSR.

Ponadto, Lokalna Grupa Działania, planuje szeroką współpracę z gminami członkowskimi i realizację działań komplementarnych do tych zrealizowanych w ramach LSR. Planujemy realizację zadań publicznych, pozyskiwanie środków w ramach ogłaszanych konkursów przez organizacje ogólnopolskie czy bezpośrednio przez KE, aby efekty, jakie zostały osiągnięte w ramach interwencji LEADER mogły zostać dodatkowo wzmocnione. Planujemy również aplikować o środki z innych funduszy strukturalnych, aby w jak najwyższym stopniu odpowiedzieć na potrzeby ludzi młodych i starszych, zgłaszane podczas konsultacji.

Integrowanie sektorów, partnerów, zasobów i branż w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć

Fundamentem idei LEADER jest partnerstwo i współpraca, mając to na uwadze oraz doświadczenie LGD „Dolina rzeki Grabi” w nawiązywaniu współpracy, w tym międzynarodowej, z różnymi podmiotami, jak również prowadzeniu działań animacyjnych i integrujących oraz wykazaną komplementarność przedsięwzięć, zamierzamy podjąć szereg działań w celu integrowania sektorów, partnerów, zasobów i branż w celu kompleksowej ich realizacji. Ma to również ogromne znaczenie z uwagi na skrócony okres wdrażania LSR.

Do doskonałym narzędziem są działania zaplanowane w ramach Planu komunikacji, których celem jest podnoszenie świadomości i wzmacnianie kompetencji lokalnej społeczności m.in. w zakresie poznawania dobrych praktyk, promowania współpracy oraz innowacji na obszarach wiejskich. Plan komunikacji zawiera również działania informacyjne i promocyjne, również w zakresie integracji i współdziałania.

Dodatkowym narzędziem w promocji działań kompleksowych są kryteria wyboru, które premiuje operacje ukierunkowane na jak najszerszy poziom zintegrowania i współpracy.

Działania w zakresie integrowania sektorów, partnerów, zasobów i branż z pewnością ułatwią wypracowane już standardy funkcjonowania organizacji, które nie tylko ułatwiają bieżące funkcjonowanie, ale przede wszystkim ułatwiają budowanie relacji i partnerstwa, na przejrzystych zasadach.

ROZDZIAŁ VI CELE I WSKAŹNIKI

Przedstawione poniżej cele oraz przedsięwzięcia są efektem kilkumiesięcznej pracy członków LGD „Dolina rzeki Grabi”, zespołu LSR oraz uczestników konsultacji społecznych – mieszkańców naszego obszaru. Dzięki zaangażowaniu szerokiej grupy interesariuszy został przygotowany dokument jakim jest nowa LSR na lata 2023 - 2027. Zastosowanie partycypacyjnej metody przy tworzeniu LSR daje gwarancję, że opracowany dokument jest odzwierciedleniem rzeczywistych potrzeb i oczekiwań lokalnej społeczności. Włączenie się w prace nad strategią mieszkańców gmin tworzących LGD ułatwiły prace analityczne oraz sformułowanie najważniejszych potrzeb i problemów obszaru, co z kolei umożliwiło wykreowanie pożądanych kierunków rozwojowych na najbliższe lata. Są one odpowiedzią na współczesne wyzwania, z jakimi przyszło nam się mierzyć po pandemii Covid-19, rosnącej inflacji i trwającej wojnie w Ukrainie.

Przeprowadzona diagnoza społeczno-gospodarcza obszaru potwierdza, że LGD „Dolina rzeki Grabi”, zrzeszając 9 gmin z terenu 3 powiatów, zachowuje spójność przestrzenną, gospodarczą, społeczną oraz kulturalną, co zdecydowanie ułatwia funkcjonowanie w ramach RLKS oraz sprawia, że można efektywnie wdrażać projekty i realizować cele.

Obszarami problemowymi, które w ostatnich latach okazały się kluczowe na obszarze LSR są w szczególności:

- depopulacja i rosnąca liczba seniorów w społecznościach lokalnych;

- mała aktywność grup zagrożonych wykluczeniem społecznym: osoby do 25 roku życia, seniorzy;
- wykluczenie i marginalizacja grup znajdujących się w niekorzystanej sytuacji;
- mała aktywność społeczna mieszkańców obszaru LGD;
- potrzeba zwiększenia liczby wydarzeń o charakterze aktywizującym i integrującym;
- niewystarczający dostęp do edukacji i kultury na obszarach wiejskich;
- dysproporcje w rozwoju pomiędzy wsią a miastem;
- wymagająca dalszych inwestycji infrastruktura techniczna w gminach;
- potrzeba wsparcia rozwoju przedsiębiorczości.

Powyższe problemy były podstawą sformułowania celów i przedsięwzięć LSR, które zostały odzwierciedlone w Załączniku do LSR Formularz 1. Cele i przedsięwzięcia.

Na podstawie zidentyfikowanych kwestii problemowych, po weryfikacji mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń, zostały wyznaczone dwa cele, w ramach których zaproponowano realizację konkretnych przedsięwzięć. Ich kierunkiem jest zrównoważony rozwój obszaru LSR, wyrównywanie szans, wykorzystanie potencjału oraz niwelowanie negatywnych zjawisk demograficznych.

Założone cele są metodyczne i zostały ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb i oczekiwań lokalnej społeczności. Cele i przedsięwzięcia są zgodne i wpisują się w cele PS dla WPR na lata 2023-2027.

Zidentyfikowane przedsięwzięcia są klarownymi działaniami obejmującymi pakiety powiązanych operacji, służącym rozwiązaniu problemów zidentyfikowanych w LSR. Stopień realizacji przedsięwzięć mierzony jest przy pomocy wskaźników produktu, które zostały sformułowane w taki sposób, żeby było możliwe ich zmierzenie w danym roku sprawozdawczym. Jednocześnie zidentyfikowane przedsięwzięcia pozwalają na osiągnięcie wskaźników rezultatu określonych dla komponentu Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju. Ich wspólna realizacja na poziomie LSR zapewni osiągnięcie zamierzonej zmiany, która zostanie uzyskana dzięki realizacji wszystkich zamierzeń. Zaplanowane przedsięwzięcia zapewniają uzyskanie efektu synergii, natomiast komplementarne cele z jednej strony się uzupełniają by z drugiej wzmacniać efekty podejmowanych działań.

Planowane cele i przedsięwzięcia zostały skwantyfikowane poprzez wybór odpowiednich wskaźników rezultatu i produktu. Rezultaty zostały wybrane zgodnie z katalogiem, o których mowa w części V niniejszego dokumentu pt. „Wskaźniki” – dla LSR współfinansowanych ze środków EFRROW. Zgodnie z zaleceniami z katalogu obowiązkowych wskaźników dokonano wyboru przynajmniej jednego wskaźnika rezultatu, co odzwierciedla niniejsze zestawienie. Scharakteryzowane cele i przedsięwzięcia zostały zatem opatrzone miarodajnymi i efektywnymi wskaźnikami.

Cele zostały ustalone przy wykorzystaniu metody SMART, po przeprowadzeniu analizy SWOT i w taki sposób, aby były względem siebie komplementarne. Przedsięwzięcia zakładają realizację spójnych operacji/projektów grantowych, które dodatkowo w ramach danego celu wykazują się efektem synergii. Ponadto, mają zachęcać potencjalnych beneficjentów do aktywności i podejmowania się realizacji potrzebnych na obszarze LSR inicjatyw społecznych. Właśnie takie podejście zapewni dalszy zrównoważony rozwój obszaru LSR.

Cel 1 Budowanie społeczeństwa obywatelskiego na obszarze wdrażania lokalnej strategii rozwoju

Spółeczeństwo obywatelskie charakteryzujące się aktywnością i zdolnością do samoorganizacji oraz określania i osiągania wyznaczonych celów bez impulsu ze strony władzy państwowej. Społeczeństwo obywatelskie potrafi działać niezależnie od instytucji państwowych, kierując się takimi wartościami jak: odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja czy odwaga cywilna.

W ramach celu planuje się organizację wydarzeń sprzyjających wzrostowi atrakcyjności obszaru LSR i integracji mieszkańców LSR, działania dedykowane lokalnej społeczności, włączenie społeczne, przeciwdziałanie wykluczeniu, w tym integracja społeczna, kształtowanie postaw obywatelskich, ekologicznych. Wartością dodaną będzie podjęcie działań zmierzających do zaangażowania mieszkańców w przygotowanie koncepcji inteligentnych wsi tzw. Smart Village. Mając na uwadze rolę LGD we wspieraniu włączenia społecznego szczególny nacisk zostanie położony na potrzeby seniorów (osoby, które ukończyły 60 rok życia) i ludzi młodych (do 25 roku życia), jako grup docelowych. Szczególna uwaga zostanie skupiona na potrzebach zdiagnozowanych na obszarze objętym LSR grup w niekorzystnej

sytuacji, tj.: osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów, kobiet, migrantów, rolników z małych gospodarstw lub osób poszukujących zatrudnienia np. mieszkańców osiedli po-PGR.

Wskaźnik rezultatu:

R.1 Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.

Jednostka miary: **liczba osób**

R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.

Jednostka miary: **liczba strategii**

R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.

Jednostka miary: **liczba osób**

Do osiągnięcia celu 1 przyczyni się realizacja 3 przedsięwzięć:

1. Przedsięwzięcie 1.1. Seniorzy w AKCJI;
2. Przedsięwzięcie 1.2 MŁODZI W DZIAŁANIU;
3. Przedsięwzięcie 1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi.

Ad. 1. Przedsięwzięcie 1.1. Seniorzy w AKCJI

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację operacji polegających na organizacji różnego rodzaju wydarzeń m.in. przykładowe projekty: warsztaty, szkolenia, wyjazdy studyjne: teatr, kino, rękodzieło, zajęcia sportowo-rehabilitacyjne, IT (senior w sieci). Założeniem będzie realizacja bardzo zdywersyfikowanych aktywności. Uczestnikami będą mogły być osoby z różnych środowisk i różnych grup wiekowych, w tym, ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Realizacja założonych przedsięwzięć pozytywnie wpłynie na wzrost świadomości mieszkańców w wymiarze społecznym i obywatelskim oraz przyczyni się do eliminacji i ograniczenia wykluczeń. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na aktywizację i edukację seniorów oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Kluczowym założeniem jest podejmowanie działań aktywizacyjnych, integracyjnych wśród mieszkańców poprzez ich aktywny udział w organizowanych wydarzeniach. Podejmowane działania mają się przyczynić do wzrostu świadomości mieszkańców w zakresie możliwości podnoszenia kwalifikacji, kompetencji i rozwoju zawodowego oraz osobistego. Realizacja przedsięwzięcia pozwoli na stworzenie warunków i przestrzeni do zaangażowania i partycypacji lokalnej społeczności. Na uwagę zasługuje podmiotowe podejście do kreowania przedsięwzięć, gdzie to grupy docelowe są w centrum zainteresowania i głównymi beneficjentami pomocy. Elementem innowacji będzie pilotażowy program polegający na wdrożeniu idei Smart Village. Ma się to przyczynić do rozwoju obszarów wiejskich oraz wyrównywaniu dysproporcji w porównaniu z obszarami zurbanizowanymi. Koncepcje tworzone w sposób oddolny przy zaangażowaniu mieszkańców danej miejscowości mają dać szansę na poprawę warunków życia mieszkańców. Szczególnym obszarem ma być przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu terenów wiejskich oraz problemom w zakresie ochrony środowiska i klimatu. Wprowadzenie przedsięwzięcia związanego z inteligentnymi wsiami jest odpowiedzią na oczekiwania lokalnej społeczności w zakresie wykorzystywania innowacyjnych rozwiązań na obszarze LSR. Koncepcje pozwolą wykorzystać lokalny potencjał, uporządkować potrzeby i oczekiwania mieszkańców w zakresie rozwoju miejscowości, sołectwa. Przygotowane opracowania mają nadać nowe kierunki rozwoju, usprawnić proces pozyskiwania grantów na działania twarde i miękkie. Kluczowym atutem przedsięwzięcia jest proces włączenia samych mieszkańców w przygotowanie koncepcji, a samo działanie ma wysoki czynnik innowacyjności na obszarze LSR.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie projektów grantowych i operacji własnych. Będą to tzw. projekty miękkie. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą mieszkańcy i podmioty ekonomii społecznej oraz LGD.

Grupy docelowe: mieszkańcy (seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba projektów wzmacniających aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii

Ad.2. Przedsięwzięcie 1.2 MŁODZI W DZIAŁANIU

W ramach planowanych do wsparcia operacji chcemy przyczynić się do zwiększenia zaangażowania lokalnego kapitału społecznego i integracji społecznej ludzi młodych poprzez aktywny udział w dostępnej przestrzeni, chcemy wsłuchać się w głos młodych i dać im narzędzie do realizacji zgłaszanych przez nich potrzeb. Będą to działania na rzecz włączenia społecznego: debaty, konferencje, wyjazdy studyjne, projekty edukacyjne mające na celu podniesienie świadomości społecznej młodych ludzi w zakresie demokracji, tworzenia zasad prawa, zrównoważonego rozwoju, ekologii, ochrony środowiska, kompetencji miękkich, a także szeroko pojętej edukacji i integracji. Przykładowe projekty: młodzi w życiu politycznym – wymiana doświadczeń/debaty/wyjazdy studyjne/konferencje, projekty w zakresie zrównoważonego rozwoju – wymiana doświadczeń; Klimat dla młodych – projekt międzynarodowy/krajowy. Mając na uwadze nasze dotychczasowe doświadczenia i nawiązanie współpracy z młodzieżą, niewątpliwie wartością dodaną będzie wspieranie inicjatyw międzynarodowych - organizacji wizyt studyjnych mających na celu wymianę doświadczeń, poznanie innych kultur i rozwój osobisty.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie projektów grantowych i operacji własnej. Będą to tzw. projekty miękkie. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą podmioty ekonomii społecznej i LGD.

Grupy docelowe: mieszkańcy (młodzież, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba projektów realizowanych w partnerstwie ukierunkowanych na poznanie dobrych praktyk/wymianę doświadczeń, w tym aspekty związane z cyfryzacją lub przedsiębiorczością.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba projektów wzmacniających aktywne uczestnictwo ludzi młodych w życiu społecznym.

Ad. 3. Przedsięwzięcie 1.3 Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi

Zadaniem idei *Smart Village* jest przyczynianie się do rozwoju obszarów wiejskich oraz wyrównywaniu dysproporcji w porównaniu z obszarami zurbanizowanymi. Koncepcje SV tworzone w sposób oddolny przy zaangażowaniu mieszkańców danej miejscowości z pewnością przyczynią się do poprawy warunków życia jej mieszkańców. Głównym obszarem ma być przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu terenów wiejskich oraz problemom w zakresie ochrony środowiska i klimatu. Wpisanie do LSR przedsięwzięcia SV jest odpowiedzią na oczekiwania lokalnej społeczności w zakresie wykorzystywania innowacyjnych rozwiązań na obszarze LSR. Koncepcje przyczynią się do pełnego wykorzystania lokalnego potencjału, określą oczekiwania mieszkańców w zakresie rozwoju miejscowości czy sołectwa. Przygotowane opracowania mają nadać nowe kierunki rozwoju, usprawnić proces pozyskiwania grantów i dotacji na działania twarde oraz miękkie. Istotnym elementem jest proces włączenia całej społeczności lokalnej danej wsi czy miasteczka w przygotowanie koncepcji. Działanie to jest również ukierunkowane na innowacyjność na naszym obszarze.

Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie projektu grantowego - operacji nie inwestycyjnej. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą jednostki sektora finansów publicznych.

Grupy docelowe: mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych, mikro i mali przedsiębiorcy.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba podmiotów przygotowujących koncepcję Smart Village

Cel 2. Budowanie infrastruktury i usług dla ludności

Realizacja powyższego celu będzie się koncentrować na przedsięwzięciach realizowanych przez jednostki sektora finansów publicznych, które będą zwiększać dostęp do małej infrastruktury publicznej oraz osób fizycznych, rolników i przedsiębiorców, którzy podejmą działania w celu zwiększenia dostępu do oferty usług dla ludności. Działania inwestycyjne realizowane przez jednostki sektora finansów publicznych zostaną dopełnione operacjami realizowanymi przez organizacje pozarządowe, w ramach np. grantów. W diagnozie obszaru kluczową kwestią okazał się dostęp do usług mających na celu poprawę jakości życia mieszkańców poprzez zwiększenie dostępu na obszarach wiejskich do ogólnodostępnej infrastruktury publicznej, uzupełnionej ofertą usług niekomercyjnych. Identyfikowane wykluczenia na obszarach wiejskich, wzmocnione negatywnymi następstwami pandemii Covid-19 oraz gospodarczymi konsekwencjami wybuchu wojny w Ukrainie, ograniczyły mobilność mieszkańców. Pogłębiły również negatywne trendy demograficzne, związane w szczególności ze starzeniem się społeczności lokalnej. Dlatego tak kluczowe jest podejmowanie działań mających na celu realizację przedsięwzięć bezpośrednio wpływających na jakość oferty na obszarze LSR. Z drugiej strony ważnym aspektem wsparcia jest podniesienie konkurencyjności istniejących podmiotów gospodarczych oraz powstawanie nowych. Dzięki temu lokalny biznes ma zyskać lepszą

konkurencyjność i pozycję rynkową. Promocja postaw przedsiębiorczych zwiększy zainteresowanie podmiotów z obszaru LSR zakładaniem lub rozwijaniem działalności gospodarczej, w tym także związanych z turystyką wiejską. Realizacja celu przyczyni się do ożywienia gospodarczego, generowania nowych miejsc pracy, zmniejszenia bezrobocia, podniesienia kompetencji mieszkańców w obszarze prowadzenia działalności gospodarczej. Pomoc będzie skierowana na rozwój komercyjnych usług mających na celu poprawę jakości życia na obszarze. Istotnym elementem rozwoju obszaru będzie wsparcie kierowane do małych gospodarstw rolnych poprzez tworzenie gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych. Przykładowe projekty: rozwój usług i produkcji komercyjnych dla społeczności lokalnej będzie można realizować poprzez operacje związane z rozwijaniem funkcjonujących firm na rynku, zakładaniem nowej działalności lub dywersyfikacji źródeł przychodów w ramach pozarolniczej działalności gospodarczej. Warto w tym miejscu podkreślić, jak ważna w obecnych czasach jest umiejętność szybkiego dostosowywania się do zmian i potrzeb otoczenia, zdolność budowania nowych produktów i modeli działalności czy sprawność we wdrażaniu nowych technologii. To cechy, którymi musi się kierować obecny i przyszły przedsiębiorca, aby móc szybko odpowiadać na potrzeby zmieniającego się rynku potrzeb. Utworzenie nowych miejsc pracy w rozwijających się przedsiębiorstwach z pewnością przyczyni się do rozwoju naszego obszaru.

Wskaźniki rezultatu:

R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR

Jednostka miary: **liczba utworzonych miejsc pracy**

R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR

Jednostka miary: **liczba przedsiębiorstw**

R.41 PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR

Jednostka miary: **liczba osób**

Do osiągnięcia celu 2 przyczyni się realizacja 3 przedsięwzięć:

1. Przedsięwzięcie 2.1. Wspólna przestrzeń;
2. Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój przedsiębiorczości;
3. Przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach.

Ad. 1. Przedsięwzięcie 2.1. Wspólna przestrzeń

Wsparcie planujemy przeznaczyć na działania związane z poprawą dostępu do małej infrastruktury publicznej. Założeniem jest podniesienie atrakcyjności gmin dla mieszkańców oraz turystów, poprzez budowę nowych, przebudowę, modernizację i/lub wyposażenie obiektów ogólnodostępnej niekomercyjnej, sportowej, kulturalnej i turystycznej o charakterze rekreacyjnym i turystycznym, w tym realizowane w partnerstwie. Co przyczyni się do rozwoju naszego obszaru na różnych polach. Poprawa warunków życia jest bowiem bardzo istotna w w/w obszarach. Efektem podejmowanych przedsięwzięć będzie wprowadzenie lub przywrócenie na obszarach wiejskich funkcji społecznych i edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych. Osiągnięcie zakładanego celu będzie możliwe poprzez realizację inwestycji obejmujących zwiększenie m.in. dostępności do małej infrastruktury publicznej. Do przykładowych projektów można zaliczyć: budowę, przebudowę i modernizację infrastruktury: kulturalnej, rekreacyjnej, turystycznej, sportowej, w tym: świetlice wiejskie, siłownie, place zabaw, skateparki, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, altany. Planowane są również projekty o charakterze partnerskim. Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów. Będą to operacje infrastrukturalne, produkcyjne lub nieprodukcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą jednostki sektora finansów publicznych.

Grupy docelowe: mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba nowych, przebudowanych, zmodernizowanych i/lub wyposażonych obiektów ogólnodostępnej niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjnej, sportowej, kulturalnej, turystycznej, w tym realizowanych w partnerstwie.

Ad. 2. Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój przedsiębiorczości

Planowane wsparcie będzie przeznaczony na działania związane z utworzeniem nowego przedsiębiorstwa lub rozwojem istniejącego przedsiębiorstwa, świadczącego różnego rodzaju usługi dla ludności, w tym ukierunkowanego na rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki na obszarze LSR, poprzez wdrożenie nowych rozwiązań, w tym innowacyjnych (innowacje produktowe, usługowe, procesowe, organizacyjne). Założeniem planowanego przedsięwzięcia jest efektywne wykorzystanie atutów obszaru LSR dla rozwoju oferty w obszarze usług dla ludności, w tym innowacyjne ukierunkowanie na rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki. Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów. Będą to operacje produkcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą lokalni mieszkańcy zamierzający podjąć działalność gospodarczą oraz przedsiębiorcy działający już na rynku.

Grupy docelowe: mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa, w tym ukierunkowanego na rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa, w tym ukierunkowanego na rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki.

Ad. 3. Przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach

Wsparciem będą objęte przedsięwzięcia dotyczące tworzenia gospodarstw agroturystycznych i/lub zagród edukacyjnych. Założeniem jest efektywne wykorzystanie walorów przyrodniczych, kulturowych oraz krajobrazowych obszaru LSR dla rozwoju oferty usługowej, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju agroturystyki. Wsparciem będą objęte inwestycje dotyczące tworzenia gospodarstw agroturystycznych lub zagród edukacyjnych. Turystyka wiejska poprzez swój rozwój będzie kreować nową jakość i nowe miejsca pracy. Działania te powinny być wsparte rozwojem infrastruktury noclegowej, turystycznej i rekreacyjnej. Istotną częścią wspieranych projektów będzie podnoszenie kwalifikacji. Agroturystyka jest bezpośrednio powiązana z rozwojem turystyki przyjaznej środowisku, ze szczególnym nastawieniem na zaangażowanie walorów dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej. Aktualnie stan infrastruktury jest na pewno niewystarczający i należy dążyć do starań, aby możliwości pozyskania środków na rozwój gospodarki turystycznej w perspektywie finansowej na lata 2023 - 2027 były bardziej efektywne. Przedsięwzięcie realizowane będzie w formie konkursów. Będą to operacje produkcyjne. Źródłem finansowania będzie EFRROW. Wnioskodawcami będą mali rolnicy zamierzający podjąć działalność gospodarczą lub wprowadzić usługi gospodarcze wyłączone z przepisów ustawy Prawo przedsiębiorców. **Grupy docelowe:** mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści.

Wskaźnik PRODUKTU: Liczba operacji polegających na utworzeniu/założeniu zagrody edukacyjnej i/lub agroturystyki.

ROZDZIAŁ VII SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSOBU USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

W ramach PS dla WPR na lata 2023-2027 LGD będzie wdrażała komponent Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju. Osiągnięcie zaplanowanych celów i wskaźników ich realizacji będzie możliwe poprzez realizację adekwatnych do lokalnych potrzeb różnorodnych metod realizacji operacji aktywizujących społeczność lokalną w ramach LSR, tj.:

- operacje konkursowe realizowane przez podmioty inne niż LGD, w tym operacje realizowane w partnerstwie oraz projekty partnerskie.
- projekty grantowe wdrażane przez LGD poprzez konkurencyjny wybór Grantobiorców realizujących pojedyncze zadania składające się na projekt grantowy;
- projekty grantowe realizowane przez LGD zgodnie z powyższymi zasadami, ukierunkowane na przygotowanie innowacyjnych koncepcji inteligentnych wsi,
- Operacje własne LGD.

Mimo nie ujęcia w mechanizmach wsparcia projektów partnerskich / operacji w partnerstwie nie stanowi to przeszkody, żeby od początku uruchomienia programu animować do współpracy poprzez stosowanie szeregu zachęt do realizacji projektów partnerstwach przez co najmniej 2 podmioty z różnych obszarów LSR lub operacji w partnerstwie przez co najmniej 2 podmioty z obszaru LSR. Poza prowadzeniem szkoleń, upowszechnieniem

informacji o korzyściach płynących z tego rodzaju rozwiązań. Tym bardziej, iż potencjalni beneficjenci wskazywali, iż decyzje o realizacji projektów z partnerami podejmą po analizie odpowiedzialności partnerów zawartych w umowach o przyznaniu pomocy. Dotychczas realizacja tego typu projektów przypadała LGD.

W LSR przewidziano również możliwość realizacji operacji własnych LGD, które zapewnią osiągnięcie danego celu/przedsięwzięcia LSR, jeśli nikt inny nie będzie chciał zrealizować projektów w tym zakresie. Będą one spełniać podstawowe warunki przyznania pomocy oraz zostaną zachowane przy ich wyborze zasady konkurencyjności względem operacji planowanych przez innych Wnioskodawców. Będą one składane w ramach naborów ogłaszanych przez LGD i będą podlegać pełnej procedurze wyboru i oceny przez Radę LGD (organ decyzyjny). Zostały przypisane do zakresów, które pozytywnie oddziałują na lokalną społeczność, realizując cele publiczne lub niekomercyjne.

W LSR dopuszczono realizację wszystkich rodzajów operacji, tj.:

- **operacji produkcyjnych** – obejmujących inwestycje w środki trwałe lub aktywa niematerialne na rzecz przedsiębiorstw, które będą wykorzystywane do produkcji towarów lub świadczenia usług,
- **operacji nieprodukcyjnych** – obejmujących operacje niekomercyjne realizowane w celu innym niż uzyskanie zysku oraz nie wykonywane w ramach prowadzonej działalności gospodarczej,
- **inwestycji w małą infrastrukturę** – obejmujących inwestycje infrastrukturalne, których koszty całkowite nie przekraczają 1 mln euro,

Szczególna uwaga zostanie skupiona na potrzebach zdiagnozowanych na obszarach objętych LSR grup w niekorzystnej sytuacji, tj.: osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów, kobiet, migrantów, rolników z małych gospodarstw lub osób poszukujących zatrudnienia np. mieszkańców osiedli po-PGR. Wskutek identyfikacji wielu niekorzystnych zjawisk demograficznych na obszarach wiejskich przewidziano również wsparcie dla osób młodych, seniorów, jako grup docelowych.

Na etapie budowy LSR nie były dostępne szczegółowe Wytyczne w zakresie przyznawania wypłaty i zwrotu pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Zarządzanie LSR oraz Wytyczne szczegółowe w zakresie przyznawania wypłaty i zwrotu pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR. Udostępniane projekty wskazały na kierunki w zasadach oceny i wyboru projektów, jednak etap konsultacji nie zakończył się w trakcie zatwierdzania LSR. Utrudniło to przygotowanie rozwiązań i wymagało szeregu konsultacji z ekspertami zewnętrznymi oraz wymiany doświadczeń między różnymi grupami. To skłoniło do przygotowania rozwiązań wspólnych, uniwersalnych, które zapewnią wybór projektów zgodnych z obowiązującymi zasadami. Wybór mechanizmów wdrażania był realizowany indywidualnie przez każdą LGD, ale przebieg procesu oceny jest efektem współpracy i wymiany doświadczeń z innymi grupami.

Zasady wyboru i oceny operacji

Wybór i ocena będą prowadzone na podstawie obowiązujących przepisów oraz zgodnie z Wytycznymi MRiRW. LGD będzie podawać do publicznej wiadomości na swojej stronie internetowej, uzgodniony z **Zarządem Województwa** (dalej ZW), harmonogram naborów wniosków o wsparcie na kolejny rok, nie później niż do końca danego roku. Ewentualne aktualizacje harmonogramu, uzgodnionego z ZW, będą zamieszczane na stronie internetowej LGD nie rzadziej niż na koniec każdego kwartału.

Wybór operacji będzie poprzedzać ogłoszenie naboru wniosków. LGD będzie podawać do publicznej wiadomości co najmniej na swojej stronie internetowej ogłoszenie o naborze wniosków o wsparcie. Ogłoszenie będzie spełniać wymogi określone w ww. ustawie o RLKS. Kluczowym elementem ogłoszenia będzie Regulamin naboru wniosków o wsparcie. Będzie on uzgadniany z ZW i będzie zawierał co najmniej: zakresy wsparcia; limit środków; maksymalny poziom wsparcia, kwotę wsparcia; formę wsparcia; warunki udzielenia wsparcia; kryteria wyboru operacji; opis procedury udzielania wsparcia, w tym wskazanie i opis etapów oceny w LGD oraz w ZW; termin składania wniosków; sposób i formę składania oraz informację o wymaganych załącznikach; zakres możliwych poprawek i uzupełnień oraz sposób, formę i termin ich złożenia; sposób wymiany korespondencji między wnioskodawcą a LGD i ZW; czynności poprzedzające udzielenie wsparcia oraz termin ich dokonania; informację o miejscu udostępnienia LSR, formularza

wniosku i wzoru umowy; a także informację o środkach zaskarżenia przysługujących wnioskodawcy oraz wskazanie podmiotu właściwego do ich rozpatrzenia.

LGD będzie mogła zmienić Regulamin naboru wniosków o wsparcie lub go unieważnić w ściśle określonych okolicznościach wynikających z obowiązujących przepisów.

Wsparcie na Wdrażanie LSR będzie udzielane Wnioskodawcy, na jego wniosek, jeżeli będą spełnione warunki udzielenia tego wsparcia określone w Regulaminie naboru wniosków o wsparcie, tj.:

- 1) na operację wybraną przez LGD „Dolina rzeki Grabi”, która jest stroną umowy ramowej;
- 2) do wysokości środków przewidzianych w umowie ramowej.

Wyboru operacji będzie dokonywać Rada LGD (organ decyzyjny). Do wyłącznej kompetencji Rady LGD będzie należał:

- a) wybór operacji w rozumieniu art. 2 pkt 4 ww. rozporządzenia 2021/1060, zwanych dalej „operacjami”, które mają być realizowane w ramach LSR, oraz
- b) ustalenie kwoty wsparcia.

Skład osobowy Rady, zasady powoływania Członków Rady oraz sposób ich przyporządkowania do poszczególnych grup interesów zostały opisane w Rozdziale I.

Podstawą dokonywanego wyboru i oceny operacji będzie ww. ustawa o RLKS. W zakresie dokonywanego przez LGD „Dolina rzeki Grabi” wyboru:

- a) zostanie zastosowana procedura zapewniająca bezstronność Członków Rady (będzie prowadzony Rejestr interesów Członków Rady),
- b) zostaną zastosowane kryteria wyboru operacji, opracowane z wykorzystaniem szeregu partycypacyjnych metod i udziału wszystkich interesariuszy,
- c) zapewnimy zachowanie składu Rady zgodnego z wymaganiami określonymi w art. 31 ust. 2 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060,
- d) zapewnimy realizację wymogu, zgodnie z którym pojedyncza grupa interesu nie kontroluje decyzji w sprawie wyboru operacji, określonego w art. 33 ust. 3 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060.

Ww. wymogi zostaną zawarte w Regulaminie Rady oraz w procedurach wyboru oraz ustalenia kwoty wsparcia oraz procedurach .

LGD „Dolina rzeki Grabi” będzie dążyć do opracowania jednolitej dla województwa lub regionu procedury, wykorzystując doświadczenia z obecnego okresu programowania. Umożliwi to zachowanie odpowiedniego standardu oceny, a także przyspieszy proces oceny wniosków. Ma to znaczenie dla budowania wartości dodanej Podejścia Leader poprzez współpracę, wymianę wiedzy i doświadczeń.

Wybór będzie dokonywany przez Radę LGD:

- 1) spośród operacji, które są objęte wnioskami o wsparcie złożonymi w terminie, miejscu oraz formie, o których mowa w ogłoszeniu o naborze wniosków o wsparcie oraz spełniają warunki udzielenia wsparcia na wdrażanie LSR,
- 2) przy zastosowaniu kryteriów wyboru operacji.

W zakresie oceny będzie również dokonanie ustalenia kwoty wsparcia.

W trakcie oceny możliwe będzie wezwanie Wnioskodawcy do złożenia wyjaśnień lub dokumentów niezbędnych do oceny wniosku, na zasadach określonych w procedurach.

Po dokonaniu oceny LGD przekazuje Wnioskodawcy informację o wyniku oceny spełnienia warunków udzielenia wsparcia lub wyniku wyboru wraz z uzasadnieniem oceny i podaniem liczby punktów otrzymanych przez operację oraz wskazaniem ustalonej przez LGD „Dolina rzeki Grabi” kwoty wsparcia na wdrażanie LSR. W przypadku pozytywnego wyniku wyboru informuje dodatkowo, czy w dniu przekazania wniosków do ZW operacja mieści się w limicie środków. Jeśli kwota wsparcia będzie niższa, niż wnioskowana LGD zamieszcza dodatkowo uzasadnienie tej wysokości. Na swojej stronie internetowej LGD „Dolina rzeki Grabi” będzie zamieszczać listę operacji spełniających warunki udzielenia wsparcia na wdrażanie LSR oraz listę operacji wybranych, ze wskazaniem, które z operacji mieszczą się w limicie środków. Dokumentacja konkursowa będzie przekazywana do ZW w terminie 60 dni od dnia następującego po ostatnim dniu terminu składania wniosków o wsparcie.

Wnioskodawcy będzie przysługiwać prawo wniesienia protestu od:

- 1) negatywnego wyniku oceny albo
- 2) wyniku oceny spełnienia kryteriów wyboru operacji, na skutek której operacja nie została wybrana, albo

3) wyniku wyboru operacji, na skutek którego operacja nie mieści się w limicie środków przeznaczonych na udzielenie wsparcia na wdrażanie LSR w ramach danego naboru wniosków o wsparcie, lub ustalenia przez LGD kwoty wsparcia na wdrażanie LSR niższej niż wnioskowana.

Niewystarczający limit w naborze nie może stanowić wyłącznej przesłanki wniesienia protestu. Prawo wniesienia protestu nie będzie przysługiwało LGD „Dolina rzeki Grabi”.

Wymogi formalne wniesienia protestu, okoliczności wezwania do uzupełnień, pozostawienia protestu bez rozpatrzenia, wycofania protestu, tryb doręczeń, możliwość wniesienia skargi do sądu administracyjnego oraz czas rozpatrzenia protestu – będą wynikać z przyjętych procedur. W procedurach zostanie również opisana procedura odwoławcza i możliwość wstrzymywania przez ZW umów z Wnioskodawcami, a także kwestie wniesienia skargi do sądu administracyjnego.

Po dokonaniu przez LGD „Dolina rzeki Grabi” wyboru operacji, ZW dokonuje ostatecznej weryfikacji kwalifikowalności i udziela lub odmawia udzielenia wsparcia. Jeżeli po upływie 6 miesięcy od dnia udostępnienia ZW dokumentów potwierdzających dokonanie wyboru operacji przez LGD „Dolina rzeki Grabi” okaże się, że nie jest możliwe udzielenie wsparcia w ramach limitu środków, ZW informuje Wnioskodawcę o braku dostępnych środków na udzielenie tego wsparcia i pozostawia wniosek bez rozpatrzenia.

Podobny sposób postępowania będzie dotyczyć procedur wyboru i oceny Grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów oraz zasady ustalenia kwoty grantu. Przy czym nabór Grantobiorców będzie się odbywać w LGD „Dolina rzeki Grabi” po zawarciu umowy na realizację projektu grantowego i będzie obejmować:

- 1) realizację projektu grantowego zgodnie z założonym celem;
- 2) przygotowanie i przekazanie ZW do zatwierdzenia procedur wyboru i oceny Grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru Grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów;
- 3) wybór Grantobiorców na podstawie ww. kryteriów;
- 4) zawieranie z Grantobiorcami umów o powierzenie grantu;
- 5) rozliczanie wydatków poniesionych przez Grantobiorców;
- 6) monitorowanie realizacji zadań przez Grantobiorców;
- 7) kontrolę realizacji zadań przez Grantobiorców;
- 8) odzyskiwanie grantów – w przypadku ich wykorzystania niezgodnie z celem projektu grantowego.

Grantobiorca będzie mógł złożyć odwołanie od wyniku oceny do Rady LGD „Dolina rzeki Grabi”.

Po dokonaniu wyboru i uzyskaniu pozytywnej oceny w ramach złożonego projektu grantowego, będą zawierane umowy o powierzenie grantu spełniającej wymogi wynikające z ustawy o RLKS.

Kluczowe cele i założenia procedur i lokalnych kryteriów wyboru

W procedurach wyboru i oceny operacji/Grantobiorców zostaną określone zasady gwarantujące prawidłowość i przejrzystość całego procesu. Poza sprawnością procedury istotna będzie również jej transparentność i skuteczność. Procedury będą czytelne dla wszystkich zainteresowanych stron, biorących udział w procesie wyboru operacji, w szczególności dla Wnioskodawców. Nabory będą poprzedzone szkoleniem lub możliwością skorzystania z doradztwa. Wynik oceny i wyboru operacji/Grantobiorcy będzie potwierdzany w formie Uchwały Rady podczas posiedzenia prowadzonego zgodnie z zasadami szczegółowo określonymi w Regulaminie Rady, który dodatkowo określi szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Rady związanych z oceną i wyborem operacji. Regulamin Rady jest zatwierdzany przez Walne Zebranie Członków. Przyjęcie i zmiana lokalnych kryteriów wyboru pozostaje w gestii Zarządu.

Przygotowanie i aktualizacja procedur oceny i wyboru operacji/Grantobiorców będą dokonywane przy zapewnieniu udziału w procesie opiniowania wszystkich interesariuszy. Dopuszczymy możliwość zgłaszania na każdym etapie, nie tylko opiniowania, inicjatyw lub pomysłów. Procedury będą jawne i powszechnie dostępne dla wszystkich zainteresowanych. Zostaną udostępnione na stronie internetowej oraz w Biurze LGD „Dolina rzeki Grabi”. Każdorazowo będą udostępniane wraz z dokumentacją konkursową. Ocena będzie dokonywana przez członków Rady w drodze głosowania większością głosów. Zapewni to zgodność oceny z przyjętą punktacją, w ramach

której nie będzie przewidziana ocena w przedziałach od - do, tylko zostanie jednoznacznie określona liczba punktów za spełnienie danego kryterium, także w pełniejszym zakresie.

Dodatkowe warunki kwalifikowalności.

Będą każdorazowo zamieszczane w Regulaminie naboru wniosków o wsparcie i będą wynikać w szczególności z przyjętych kwot alokacji na dany nabór, liczby planowanych do osiągnięcia wskaźników, dodatkowych kryteriów dostępowych określonych w procedurach lub dodatkowych kryteriów wynikających z diagnozy potrzeb i potencjału obszaru LSR.

Lokalne kryteria wyboru operacji.

Lokalne kryteria będą przejrzyste i wynikające ze specyfiki i diagnozy obszaru LSR, Wytycznych MRiRW, a ich spełnienie bezpośrednio przyczyni się do wyboru operacji, które będą realizowały cele zapisane w LSR. Zapewnimy dobór mierzalnych kryteriów. Dzięki temu można będzie obiektywnie zróżnicować ocenę, bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Każdorazowo przy zmianie kryteriów będzie dokonywana weryfikacja w zakresie mierzalności oraz zgodności z diagnozą obszaru. Kryteria będą dotyczyć poszczególnych przedsięwzięć.

Kryteria będą zawęzać możliwość uzyskania wsparcia i będą je kierunkować na operacje najlepiej odpowiadające potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasujące do zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć.

Kryteria jakościowe będą zawierać szczegółowy opis podejścia do ich oceny, w tym wskazanie jakie wymagania będą konieczne do spełnienia, żeby uzyskać określoną liczbę punktów. Będą zawierać opisy, niezbędne definicje oraz wskazanie w dokumentacji konkursowej miejsca, które będzie podstawą oceny lub wskazanie wymaganych dodatkowych załączników, które będą dokumentować spełnienie danego kryterium, na każdym określonym poziomie.

W przypadku kryteriów mierzalnych zostanie jednoznacznie wskazane jakie wymogi będą konieczne do uzyskania danej liczby punktów. Członkowie Rady dokonujący oceny według lokalnych kryteriów wyboru będą zobowiązani nie tylko podać przyznaną liczbę punktów, ale również w każdym przypadku pisemnie uzasadnić przyczynę takiej oceny.

Ostateczny kształt kryteriów zostanie ustalony w wyniku prac zespołu ds. LSR. Zmiana kryteriów odbywa się zgodnie z zasadami zmiany kryteriów, a także z zachowaniem ich mierzalności.

Dobór kryteriów został dokonany zgodnie z opisem procesu partycypacji przedstawionym w Rozdziale 3. LGD tworzy LSR wspólnie z mieszkańcami z obszaru w odpowiedzi na ich potrzeby, żeby wspierać zrównoważony rozwój. Wraz z pojawianiem się nowych czynników zewnętrznych może wystąpić potrzeba ich zmiany lub lepszego dostosowania. Przygotowanie i aktualizacja lokalnych kryteriów wyboru z wykorzystaniem partycypacyjnych metod zapewnia wszystkim interesariuszom realny wpływ na wybór operacji, które będą realizować LSR. Takie podejście zapewnia pełną inkluzywność.

Ww. zasady obowiązują również do procedur wyboru i oceny Grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru Grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów.

Realizowane przedsięwzięcia będą się charakteryzować nie tylko komplementarnością, ale również synergia. W przypadku PS dla WPR na lata 2023-2027 wdrażanie będzie dotyczyć następujących zakresów wsparcia:

- 1a. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki w poprzez podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne
- 1b. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej
- 2a. rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania gospodarstw agroturystycznych
- 2b. rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania zagród edukacyjnych
4. poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych oraz operacji w zakresach wymienionych punktach 1-3
5. przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi
6. poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej
7. kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji

lub/i przedsiębiorczości, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych

8. włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lubi osób w niekorzystnej sytuacji.

W ramach jednego przedsięwzięcia możliwa będzie realizacja kilku zakresów:

P.1.1. – Zakresy PS dla WPR na lata 2023-2027 – 7, 8

P.1.2. – Zakresy PS dla WPR na lata 2023-2027 – 7, 8

P.1.3. – Zakresy PS dla WPR na lata 2023-2027 – 5

P.2.1. – Zakres PS dla WPR na lata 2023-2027 – 4, 6, 8

P.2.2. – Zakresy PS dla WPR na lata 2023-2027 – 1a, 1b

P.2.3. – Zakresy PS dla WPR na lata 2023-2027 – 2a, 2b

Tabela. Matryca logiczna powiązania lokalnych kryteriów wyboru i przedsięwzięć

kryterium obowiązkowe	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	2.3
objęte oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi	x	x		x	x	x
dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji,	x	x		x		x
realizowane przez młode kobiety prowadzące/współprowadzące gospodarstwo rolne w ramach zakresu rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,						x
realizowane w partnerstwie (z wyłączeniem operacji, które z zasady są realizowane w partnerstwie np. operacje w zakresie tworzenia albo rozwoju KŁŻ),		x		x		
zintegrowane (łącznie różne dziedziny, tematyki, gospodarki, w celu kompleksowego zaspokojenia zdiagnozowanych potrzeb społeczności).	x	x		x		
innowacyjne, gdzie innowacja jest określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru),			x		x	x
jakość planowanego procesu przygotowania koncepcji SV z uwzględnieniem partycypacyjnego charakteru (udział lokalnej społeczności oraz rola sołtysa lub rady sołeckiej w tym procesie)			x			
liczba partnerów			x			
powiązanie Wnioskodawcy z obszarem objętym koncepcją SV			x			
potencjał organizacyjny			x			
obszary po PGR			x			
miejsowości poniżej 5 tys. mieszkańców			x			
kryterium dodatkowe	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2.	2.3
Premiowanie Wnioskodawców, którzy mają mieszkałą / funkcjonują / prowadzą działalność na obszarze LSR dłużej niż 1 rok					x	x
Premiowanie Wnioskodawców, którzy korzystali ze skutecznych konsultacji z Biurem LGD	x	x	x	x	x	x
Premiowanie Wnioskodawców, którzy uczestniczyli w szkoleniu zorganizowanym przed prowadzonym naborem	x	x		x	x	x
Premiowanie wniosków, które przyczyniają się do utworzenia miejsca pracy					x	x
Preferowanie wnioskodawców posiadających doświadczenie lub kwalifikacje w zakresie odpowiednim do zakresu projektu					x	x

Premiowanie operacji, które mają na celu kultywowanie / integracji społeczności lokalnej / włączeniu społecznemu / innych elementów	x	x				
Premiowanie operacji, które są dedykowane osobom młodym, seniorom, osobom w niekorzystnej sytuacji	x	x		x		x
Premiowanie operacji, które będą uwzględniać promocję LGD, zgodnie z wymogami określonymi w Księdze wizualizacji PS dla WPR na lata 2023-2027 oraz zostanie przekazana informacja o projekcie sporządzona wg wzoru określonego przez LGD do utworzenia bazy projektów / wnioskodawców	x	x	x	x	x	x
Wykazanie spójności, komplementarności lub synergii z innymi projektami z obszaru LSR	x	x		x	x	x

Źródło: opracowanie własne

Kryterium innowacyjność - definicja innowacyjności określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru).

Doświadczenia z okresu programowania 2014-2020 pokazują, iż beneficjenci mają świadomość potrzeby zastosowania innowacji, żeby wprowadzić na rynek lepszą ofertę. Dodatkowo, chcąc uzyskać większą liczbę punktów w ramach oceny, zabiegają, żeby projekty miały cechy innowacyjności. Obszar objęty LSR jest obszarem wiejskim, jednak oczekuje innowacyjnych rozwiązań. Stąd potrzeba stopniowalnej oceny innowacyjności.

Po analizach dostępnych definicji innowacyjności przyjęto definicję wynikającą z dokumentacji konkursowej, która najbardziej obiektywnie odzwierciedla specyfikę obszaru objętego LSR oraz zapewnia możliwość wyboru projektów innowacyjnych, znacząco oddziałujących na obszar.

Innowacyjność – to zmiana mająca na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.

Definicja najlepiej odpowiada specyfice obszaru i rodzajom planowanych do wdrożenia przedsięwzięć.

1) Badanie innowacyjności będzie dotyczyć następujących przedsięwzięć:

- P.1.1 i P 1.2 - innowacje społeczne w zakresie włączenia społecznego ludzi starszych, młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.
  - P.1.3 - innowacje społeczne i biznesowe w związku z przygotowaniem koncepcji smart village
  - P.2.2 - innowacje biznesowe w zakresie usług komercyjnych,
  - P.2.3 - innowacje biznesowe w zakresie gospodarki doświadczeń,
- Wdrożenia innowacji w ww. zakresach będzie obejmować:
- zwiększenie funkcjonalności, użyteczności produktów i usług, lub
  - unowocześnienie przestarzałych systemów, lub
  - udoskonalenie technologii, lub
  - usprawnienie komunikacji międzyludzkiej, lub
  - optymalizację czasu pracy, lub
  - ochronę środowiska naturalnego.

2) Oczekiwany wpływ innowacji na rozwój obszaru LSR to:

a) innowacje społeczne,

- aktywizacja i integracja osób młodych, seniorów oraz osób w niekorzystnej sytuacji,
- włączenie społeczne, cyfrowe i inne seniorów oraz osób z niekorzystnej sytuacji
- wzrost aktywności społecznej do działania, kreatywne podejście do odgrywania nowej roli lub relacji w społeczeństwie
- wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.

b) innowacyjne biznesowe:

- wpływ na wzrost gospodarczy; zwiększanie wydajności, przy takich samych nakładach; wzrost wydajności wpływa na zwiększenie dostępności, co powoduje, że lokalna gospodarka się rozwija,

- osiągnięcie przewagi konkurencyjnej, najlepiej trwałej (strategicznej w obszarze produktu/usługi, sposobu obsługi klienta, konkurencyjnej ceny opartej na przewadze kosztowej, strategii jakości oferowanego produktu/usługi),
  - wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.
- Pozwoli to odróżnić zmiany, które nie będą innowacyjnością od innowacji, które będą powodować oczekiwaną zmianę.

3) Ocena innowacyjności będzie stopniowalna i zapewni możliwość uzyskania punktów:

- a) Maksymalna liczba punktów będzie dotyczyć projektów kreatywnych (powstających w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczy to nowych na obszarze LSR produktów, usług, procesów lub organizacji).
- b) Znacznie niższa liczba punktów będzie dotyczyć projektów imitujących (wzorowanych na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji, obejmują nowy sposób wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych)
- c) Braku możliwości przyznania punktów dla innowacji pozornych, które obejmują drobne zmiany oferujące rzekome nowości.

4) Opis metod wdrożenia zdefiniowanych innowacji i ich oczekiwanego wpływu na rozwój obszaru LSR:

- P.1.1 i P.1.2 w których będą przeprowadzane konkursy na wybór grantobiorców w ramach projektu grantowego oraz konkursy na realizację projektów partnerskich,
- P.1.3 w których będzie przeprowadzone konkursy na wybór grantobiorców w ramach projektu grantowego w zakresie przygotowania koncepcji smart village
- P.2.2 w których pojawią się konkursy (operacje klasyczne)
- P.2.3 w których pojawią się konkursy (operacje klasyczne) kierowane na rozwój małych gospodarstw.

Wdrożenie innowacji w powyższych obszarach będzie możliwe dzięki zastosowaniu szeregu działań aktywizujących, do realizacji których zaproszeni zostaną doświadczeni partnerzy. Będziemy wykorzystywać następujące mechanizmy:

- doradztwo biura LGD,
- animowanie poprzez promocję dobrych praktyk (również w tworzonej bazie projektów na stronie internetowej LGD i w mediach społecznościowych), identyfikację korzyści płynących z rozwiązań innowacyjnych zwłaszcza w sferze biznesowej i społecznej,
- animowanie, sieciowanie i wdrożenie skutecznych mechanizmów wymiany doświadczeń i nawiązywania współpracy w zakresie innowacyjności.

Przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny). Jest to definicja wynikająca z dokumentacji na Wybór LSR, w odniesieniu do której w trakcie konsultacji uznano, iż najbardziej obiektywnie odzwierciedla specyfikę obszaru i zapewnia możliwość wyboru projektów innowacyjnych znacząco oddziałujących na obszar LSR.

Ocena innowacyjności będzie stopniowalna i zapewni możliwość uzyskania punktów:

- 1) maksymalnej liczby punktów przez projekty kreatywne (powstających w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczy nowych na obszarze LSR produktów, usług, procesów lub organizacji).

Wdrożenia innowacji będzie obejmować:

- zwiększenie funkcjonalności, użyteczności produktów i usług,
- unowocześnienie przestarzałych systemów,
- udoskonalenie technologii,
- usprawnienie komunikacji międzyludzkiej,
- optymalizację czasu pracy,
- ochronę środowiska naturalnego.

- 2) Znacznie niższej liczby punktów w przypadku projektów imitujących (wzorowanych na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji, obejmujących nowy sposób wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych)

3) Braku możliwości przyznania punktów dla innowacji pozornych, które obejmują drobne zmiany oferujące rzekome nowości.

Zostanie wdrożona zasada, iż nie każda zmiana będzie innowacją, natomiast każda innowacja będzie powodować zmianę.

Procedura zmiany lokalnych kryteriów wyboru.

1) Z inicjatywą zmian w lokalnych kryteriach wyboru może wystąpić Członek LGD, Członek Rady LGD, Członek Zarządu, Członek Komisji, Dyrektor Biura LGD lub mieszkańców obszaru LSR.

2) Wniosek/propozycja zmiany lokalnych kryteriów wyboru zawiera nazwę wprowadzanego / aktualizowanego / likwidowanego kryterium oraz uzasadnienie zmiany. Wniosek o wprowadzenie/zmianę nowego kryterium, powinien również uwzględniać propozycję minimalnej i maksymalnej liczby punktów przyznawanych za to kryterium lub wagę tego kryterium w odniesieniu do pozostałych.

3) Zmiana kryteriów może również nastąpić na wniosek ZW lub innych organów kontrolnych.

4) Zgłaszanie wniosków i uwag od mieszkańców lub uprawnionych podmiotów w zakresie zmian lokalnych kryteriów wyboru będzie odbywać się w trybie ciągłym.

5) Modyfikacja kryteriów nie może prowadzić do usunięcia kryteriów obowiązkowych z punktu widzenia realizacji PS dla WPR na lata 2013-2027.

6) Weryfikacji zasadności otrzymanych propozycji będzie dokonywał Zarząd w okresie kwartalnym, chyba że zmiana zostanie zainicjowana wskutek rekomendowania ZW lub ustaleń pokontrolnych. Zarząd będzie się posilkować pracą zespołów roboczych.

7) W przypadku uznania zasadności proponowanych zmian kryteriów Biuro LGD „Dolina rzeki Grabi” będzie zobowiązane do opracowania nowych kryteriów i kart oceny, które będą konsultowane w trybie konsultacji społecznych, z uwzględnieniem zasad partycypacji jak w przypadku tworzenia kryteriów (jeśli będzie to możliwe i zasadne), jednak minimum przy zastosowaniu informacji zamieszczanych za pośrednictwem strony internetowej, tablicy ogłoszeń w Biurze LGD.

8) Ocena trafności i adekwatności lokalnych kryteriów będzie przeprowadzana w ramach ewaluacji.

9) Wyniki badania mogą stanowić podstawę do wdrożenia procedury zmiany kryteriów.

10) Zmiana kryteriów nie jest możliwa w trakcie trwania konkursu.

11) Przesłanką do uruchomienia procedury zmiany kryteriów może być również zagrożenie realizacji LSR, np.: gdy osiągnięcie zakładanych wskaźników okaże się niemożliwe.

ROZDZIAŁ VIII PLAN DZIAŁANIA

Plan Działania, który stanowi **Załącznik nr 2** obejmuje dwa cele oraz sześć przedsięwzięć, jest ściśle powiązany z zapisami rozdziału VI Cele i wskaźniki. Realizacja LSR będzie przebiegać w etapach wdrażania wynikających z umowy ramowej. Adekwatne do lokalnych potrzeb zaplanowaliśmy różnorodne formy aktywizujące społeczność lokalną. Metody realizacji operacji w ramach LSR to m.in. projekty grantowe – krajowe i zagraniczne, operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR, przygotowanie koncepcji Smart Villages, operacje klasyczne oraz szereg działań zawartych w Planie Komunikacji.

Plan działania, który powstał z uwzględnieniem rekomendacji, uwag oraz opinii mieszkańców zakłada realizację LSR w dwóch etapach zawierających jeden kamień milowy:

Etap I (kamień milowy) – do 31.12.2027 r. - wesprzeć wdrażanie LSR w ramach PS WPR w wysokości odpowiadającej 80% wartości określonej w § 5 ust. 2 pkt 1 Umowy Ramowej,

Etap II– do 31.12.2029 r. pozostała część. Poszczególne etapy wynikają z wymogów unijnych nowej perspektywy finansowej na lata 2021-2027 (2023-2029). Szczegółowa informacja o planie działania LSR obejmująca harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników LSR znajduje się w **formularzu nr 2 tabela Plan działania**, stanowiącym załącznik do LSR. Harmonogram osiągnięcia wskaźników został sporządzony w sposób umożliwiający wywiązanie się LGD z obowiązków wynikających z § 6 projektu umowy o warunkach i sposobie realizacji LSR.

Etapy wdrażania LSR będą podobne co do sposobu, sekwencji i intensywności działań, wzajemnie ze sobą powiązanych. Każdy z tych etapów będzie rozpoczynał się realizacją działań szkoleniowych i doradczych

umożliwiających przyszłym wnioskodawcom zdobycie wiedzy niezbędnej do przygotowania wniosków. Planujemy osiągnięcie poziomu wykonania, zgodnie z opisanymi etapami realizacji LSR, w tym określonym kamieniem milowym. Efektem końcowym będzie realizacja przewidzianych wskaźników, jak również celów i przedsięwzięć LSR.

ROZDZIAŁ IX PLAN FINANSOWY LSR

Podstawowym źródłem finansowania Budżetu LSR będzie Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. W nowym okresie programowania będzie on realizował cele PS dla WPR na lata 2023-2027. Zgodnie z założeniami przyjętymi przez Województwo Łódzkie LSR będzie jednofunduszowa.

Przy konstruowaniu budżetu uwzględniono założenia dotyczące wysokości wsparcia i zakładanego poziomu dofinansowania opisane w poprzednich rozdziałach, rozkład finansowania przedsięwzięć w poszczególnych latach w odniesieniu do określonego w umowie ramowej kamienia milowego. Wielkość środków na realizację LSR wyznaczono zgodnie z zasadami, tj. w powiązaniu z liczbą ludności wg stanu na 31.12.2020 r.

Środki wydatkowane na realizację strategii pochodzą będą głównie z 3 źródeł, w tym:

- środki EFRROW,
- środki budżetu państwa,
- wkład własny jednostek sektora finansów publicznych będący wkładem krajowych środków publicznych.

Planowana wysokość środków na komponent Wdrażanie LSR i Zarządzanie LSR jest zgodna z limitami określonymi w ramach Konkursu na wybór LSR. Wysokość dostępnego budżetu została odzwierciedlona w załączniku: **Formularz 3: Budżet LSR**. Liczba ludności na obszarze objętym LSR wynosi 82 019 osób (wg stanu na 31.12.2020 r.), co pozwala aplikować w ramach PS dla WPR na lata 2023-2027 o środki w wysokości 2 500 000 Euro na Wdrażanie LSR oraz 562 500 Euro na Zarządzanie LSR. Kwota dostępnych środków obejmuje wkład EFRROW, jak i wymagany krajowy wkład środków publicznych. Szczegółowy Plan wykorzystania budżetu LSR został zaplanowany w załączniku **Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR**.

W **Formularzu 2: Plan działania** przedstawione zostały planowane do realizacji przedsięwzięcia ze wskazaniem Programu, w ramach którego te przedsięwzięcia będą realizowane, a **Formularzu 4: Plan wykorzystania budżetu LSR** – przedstawiono harmonogram realizacji wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć w poszczególnych latach.

Wsparcie zostanie skierowane do podmiotów ekonomii społecznej, w tym NGO, KGW i OSP, jednostek sektora finansów publicznych, mikro i małych przedsiębiorców, rolników z małych gospodarstw oraz mieszkańców obszarów wiejskich. Przyjęte założenia zapewniają realizację długookresowych celów LSR. Wpłyne to na wzrost dostępności oferty usług komercyjnych na obszarze LSR oraz poprawę warunków życia poprzez zwiększenie dostępu do niekomercyjnej infrastruktury i usług, kształtowanie świadomości społeczno-obywatelskiej oraz zwiększenie włączenia mieszkańców, również poprzez wykorzystanie innowacyjnych narzędzi.

Założeniem planowanych celów i przedsięwzięć, które będą finansowane w ramach EFRROW jest sukcesywne budowanie lokalnej tożsamości bazującej na aktywizacji społecznej, przy wykorzystaniu lokalnych zasobów w sposób zapewniający najlepsze zaspokojenie potrzeb społeczności wiejskich, w tym poprzez wykorzystanie wiedzy, innowacji i rozwiązań cyfrowych. Zaproponowane w ramach LSR cele: Budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze wdrażania lokalnej strategii rozwoju oraz Budowa infrastruktury i usług dla ludności zostaną wdrożone dzięki bezpośredniemu wsparciu finansowemu EFRROW. Przedstawiony Plan działania jest w bezpośredni sposób powiązany z celami i przedsięwzięciami.

Na cel 1. Budowanie społeczeństwa obywatelskiego na obszarze lokalnej strategii rozwoju, planuje się przeznaczyć 174 500 euro. Zostanie on zrealizowany poprzez przedsięwzięcia:

Przedsięwzięcie 1.1. Seniorzy w AKCJI, alokacja 105 000 euro;

Przedsięwzięcie 1.2 MŁODZI W DZIAŁANIU, alokacja 64 500,00 euro;

Przedsięwzięcie 1.3. Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi, alokacja 5 000,00 euro.

Powiązania celu z budżetem oraz Planem działania:

Zaplanowana alokacja będzie mieć pozytywny wpływ na wsparcie projektów dotyczących włączenia społecznego i integracji społecznej. Planowane do podjęcia działania miękkie mają przyczynić się do podniesienia świadomości i kompetencji uczestników. Działania miękkie przewidziane w ramach celu nr 1. mają się przyczynić do integracji

społecznej, budować świadomość i postawy obywatelskie, wykorzystywać potencjał mieszkańców w zakresie innowacyjności i przedsiębiorczości. Zaproponowany podział środków w swoim założeniu kładzie równomierny nacisk na rozwój inteligentnych społeczności lokalnych oraz na pomoc i wsparcie dla osób w niekorzystnej sytuacji uwzględniające trendy demograficzne (starzejące się społeczeństwo) oraz osoby młode do 25 roku życia. Środki finansowe zostaną wykorzystane na operacje dotyczące wsparcia mieszkańców z różnych grup wiekowych i pochodzących z różnych środowisk.

Na cel 2. Budowanie infrastruktury i usług dla ludności, zostanie przeznaczona kwota 2 325 500 euro. Zostanie on zrealizowany poprzez przedsięwzięcie:

Przedsięwzięcie 2.1. Wspólna przestrzeń, alokacja 990 000 euro;

Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój przedsiębiorczości, alokacja 1 271 500 euro;

Przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach, alokacja 64 000 euro.

Powiązania celu z budżetem oraz Planem działania:

Poprawa warunków życia na wsi w kontekście dostępu do zadowalającej infrastruktury rekreacyjnej, sportowej, turystycznej wymaga od wnioskodawców przemyślanej strategii w stosunku do potrzeb i planowanych zakresów operacji. Jak wynika z konsultacji społecznych infrastruktura publiczna jest bardzo pożądanym rezultatem, dlatego przygotowana alokacja pozwoli na sprawiedliwy i równomierny podział dotacji na obszarze LGD. Dzięki unijnemu wsparciu uda się zrealizować cele i szereg przedsięwzięć rozwojowych dla obszaru LSR. W celu potwierdzenia obszaru LSR jako atrakcyjnego miejsca do życia, zamieszkania, pracy, wypoczynku czy prowadzenia działalności, należy dołożyć starań, aby realizacja operacji dawała szansę wszystkim interesariuszom. Alokacja w ramach celu będzie także przeznaczona na rozwój przedsiębiorczości, w tym gospodarki turystycznej. To ważne, bo obszary LGD leżą na niezwykle malowniczych terenach m.in. Doliny rzeki Grabi, która posiada wiele walorów turystycznych rozumianych, jako zespół elementów środowiska naturalnego oraz elementów poza przyrodniczych, które - wspólnie lub każde z osobna - są przedmiotem zainteresowania turysty. Walory turystyczne, dostępność komunikacyjna, infrastruktura turystyczna składają się właśnie na atrakcyjność turystyczną obszaru, miejscowości, szlaków i w większości przypadków decydują o wielkości ruchu turystycznego. Racjonalne rozłożenie planowanych naborów i samego procesu zarządzania LSR, spowoduje, że wszystkie grupy interesu będą miały możliwości przygotowania wniosków. Intensyfikacja naborów w ciągu trzech pierwszych lat wdrażania LSR pozwoli na znacznie szybsze osiągnięcie zamierzonych rezultatów. Realizacja poszczególnych naborów w sposób zamierzony została zaplanowana na początek wdrażania LSR. Przewidziane są bowiem inwestycje podnoszące jakość istniejącej infrastruktury lub podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej Przedsięwzięcia w tym zakresie stanowiąc będą bezpośrednie przełożenie na jakość życia mieszkańców obszaru LGD.

ROZDZIAŁ X MONITORING I EWALUACJA

W rozdziale opisano zasady i procedurę monitoringu oraz ewaluacji, główne elementy podlegające badaniom oraz podmioty (osoby) odpowiedzialne za proces monitoringu i ewaluacji. Monitoring i ewaluacja są kluczowymi elementami wdrażania LSR. Stanowią główne źródła informacji o efektach wdrażania LSR. Wyniki badań pozwalają poznać i zrozumieć przyczyny przebiegu procesu. Efekty ewaluacji mogą być podstawą do wprowadzania korekt w bieżącym funkcjonowaniu lub zainicjowania zmian w LSR lub innych dokumentach np. procedurach, kryteriach. Biorąc pod uwagę wcześniejszą przydatność badań, uczestniczyliśmy w kilku spotkaniach roboczych z lokalnymi grupami działania z różnych województw, w wyniku czego wypracowano rozwiązania horyzontalne, użyteczne na poziomie LGD „Dolina rzeki Grabi”. Stanowi to wartość dodaną Podejścia Leader, w szczególności dzięki wykorzystaniu efektu sieciowania i współpracy. Wypracowane założenia zostały skonsultowane w trakcie budowy LSR w szczególności podczas otwartych spotkań informacyjno-konsultacyjnych, w punkcie konsultacyjnym w biurze LGD oraz w trakcie prac grupy roboczej. Rozwiązania uwzględniają doświadczenia LGD „Dolina rzeki Grabi” z poprzednich perspektyw programowych i bazują na dobrych praktykach.

X.1 Podstawowe zasady monitoringu i ewaluacji.

Monitoring jest narzędziem do systematycznego pozyskiwania, analizowania oraz wykorzystywania informacji dla celów kontroli, zarządzania i podejmowania decyzji. Zapewnia identyfikację bezpośrednich efektów wdrażania LSR obejmujących dane ilościowe i jakościowe na temat funkcjonowania LGD „Dolina rzeki Grabi” oraz stanu realizacji LSR w aspekcie finansowym i rzeczowym. Pozwala również ocenić postęp w zakresie osiągania wskaźników produktu i rezultatu przypisanych do celów i przedsięwzięć. Głównym celem monitoringu jest uzyskanie informacji zwrotnych na temat skuteczności i wydajności wdrażanej LSR. Monitoring opiera się na zasadach: wiarygodności, aktualności, obiektywności, koncentracji, realizmu, koordynacji informacji i elastyczności.

Zebrane dane i informacje będą odnoszone do założeń bazowych (wartości założonych w momencie rozpoczęcia wdrażania LSR), wskaźników pośrednich (przedstawiających pożądane wartości na konkretnym etapie wdrażania LSR – tzw. kamień milowy) oraz wskaźników docelowych (ostatecznych rezultatów jakie ma przynieść wdrażanie LSR).

Realizacja badań monitoringowych pozwoli na odniesienie wyników do oczekiwań oraz ocenę adekwatności wykorzystanych zasobów do uzyskanych efektów. Monitoring będzie miał na celu: usprawnianie procesów zarządczych, bieżące kontrolowanie stanu wdrażania LSR, przewidywanie lub identyfikację pojawiających się problemów, optymalizowanie wykorzystanych zasobów, weryfikowanie zgodności przebiegu wdrażania z planowanymi zamierzeniami.

Ewaluacja jest procesem prowadzonym w celu ustalenia efektywności pomocy pochodzącej ze środków UE (efektywności wdrażania LSR) oraz oszacowania poziomu jej oddziaływania w odniesieniu do założeń LSR, zakresów tematycznych czy też analizy wpływu na poszczególne problemy oraz potrzeby zidentyfikowane w diagnozie obszaru. Zapewnia ustalenie związków przyczynowo skutkowych między podejmowanymi działaniami, a uzyskanymi rezultatami, zwłaszcza w ujęciu długookresowym. Będzie obejmować badanie wartości oraz cech LSR z punktu widzenia przyjętych kryteriów, w celu oceny jej efektów oraz wykorzystania nabytej wiedzy w kolejnym okresie. Jednym z głównych celów ewaluacji będzie ocena rzeczywistych i spodziewanych efektów. Ewaluacja będzie próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy nasze działania przyniosły pożądane efekty w odniesieniu do wykorzystanych zasobów. W procesie ewaluacji będą stosowane następujące kryteria: trafność / adekwatność / odpowiedniość; efektywność / wydajność; skuteczność; użyteczność; trwałość.

W procesie wdrażania LSR na lata 2023-2027 zostaną wykorzystane następujące działania ewaluacyjne:

- **autoewaluacja** (self-evaluation), tj. ocena stopnia realizacji LSR i osiągniętych lub osiągniętych efektów. Będzie wykonywana przez pracowników biura LGD, na podstawie zbioru informacji pochodzących z monitoringu i sprawozdawczości oraz innych elementów poddanych procesowi oceny. W procesie będzie możliwy udział ekspertów zewnętrznych. Kluczowy będzie partycypacyjny charakter badania, z wykorzystaniem adekwatnych do zakładanych celów metod partycypacji stosowanych przy przygotowaniu i aktualizacji LSR. Rzetelna ocena efektywności wdrażania LSR będzie również oparta o ocenę stanu realizacji zobowiązań oraz wyników badań monitoringowych. Podsumowaniem badania będzie warsztat strategiczny, przeprowadzany np. w formie warsztatu refleksyjnego, z udziałem kluczowych grup interesu zidentyfikowanych na obszarze objętym LSR oraz osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji. Podsumowaniem badania będzie mogło być wydanie Zarządowi rekomendacji, który przedstawić propozycje podejmowanych działań zaradczych z propozycją sposobu ich wdrożenia i terminami wykonania.
- **ewaluacja zewnętrzna**, tj. ocena zlecona zewnętrznemu wykonawcy z doświadczeniem w zakresie badań LSR). Badanie ex-post zostanie wykonane po zakończeniu realizacji LSR, do końca 2028 r. (maksymalnie do połowy 2029 r.). Badanie będzie miało charakter całościowy w kontekście postawionych pytań ewaluacyjnych. Do analizy zostaną wykorzystane dostępne metody i techniki badawcze, adekwatne do zakresu badania, obszaru i uczestników. Dzięki temu możliwe będzie zgromadzenie kompletnego i wiarygodnego materiału oraz wypracowanie rekomendacji na poziomie eksperckim. Wykorzystana zostanie przede wszystkim koncepcja triangulacji metodologicznej, zapewniająca zróżnicowanie źródeł danych, metod i perspektyw badawczych. Kluczowy będzie również partycypacyjny charakter badania na każdym jego etapie, z wykorzystaniem metod partycypacji stosowanych przy przygotowaniu i aktualizacji LSR. Rzetelna ocena efektywności wdrażania LSR będzie również oparta o ocenę stanu realizacji zobowiązań oraz wyników badań monitoringowych oraz przy uwzględnieniu wyników ewaluacji wewnętrznych on-going. Badanie ewaluacyjne ex-post będzie obejmowało w szczególności ocenę, na ile udało

się osiągnąć założone cele, ocenę skuteczności i efektywności interwencji oraz jej trafności i użyteczności oraz badanie długotrwałych efektów (oddziaływanie) LSR oraz ich trwałość. Będzie ona dotyczyć następujących obszarów badawczych: ocena wpływu na cel/cele LSR; kapitał społeczny, przedsiębiorczość, współpracę, osoby młode, seniorów oraz osoby w niekorzystnej sytuacji, innowacyjność, funkcjonowanie LGD, proces wdrażania oraz wartość dodaną podejścia LEADER i innych (jeśli zajdzie taka potrzeba). Ewaluacja zewnętrzna może objąć kilka lub wszystkie LGD z terenu województwa.

X. 2. Sposób wykorzystania wyników z monitoringu i ewaluacji

Informacje uzyskane w wyniku badań oraz podejmowane działania zaradcze (jeśli wystąpi taka potrzeba) zapewnią między innymi terminowe i skuteczne wdrażania LSR, odpowiednią jakość stosowanych procedur, lokalnych kryteriów wyboru, wyższą użyteczność podejmowanych działań komunikacyjnych, czy jakość świadczonych przez LGD „Dolina rzeki Grabi” usług. Dzięki temu możliwe będzie osiągnięcie założeń LSR w optymalnym zakresie. Wyniki badań mogą stać się przesłanką do zmiany zasad funkcjonowania LGD „Dolina rzeki Grabi”, zmiany LSR, w szczególności w zakresie aktualizacji problemów lub potrzeb oraz dostosowania budżetu, wskaźników lub innych założeń do zmieniających się warunków otoczenia LSR.

Wnioski i rekomendacje z prowadzonych badań będą podstawą do podejmowania działań zaradczych, jeśli pojawiłoby się zagrożenie uniemożliwiające osiągnięcie kamienia milowego określonego w umowie ramowej, czy poziomów realizacji wskaźników produktu i rezultatu. Istotna będzie również ocena poziomu zainteresowania potencjalnych beneficjentów wsparciem przewidzianym w LSR. Będzie to przesłanką do podejmowania decyzji o jej aktualizacji.

W przypadku wykrycia istotnych problemów na etapie wdrażania lub zarządzania LSR, LGD „Dolina rzeki Grabi” przygotuje i wdroży program naprawczy. Program ten zostanie stworzony przy udziale pracowników Biura, Członków organów LGD oraz pozostałych Członków. Będzie podlegać akceptacji w samorządzie województwa (poprzez np. akceptację zmienionej LSR).

X.3. Procedura ewaluacji i monitoringu

Procedura określa przebieg procesu monitorowania i ewaluacji.

Zakres procedury: Proces obejmuje czynności w zakresie monitoringu i ewaluacji od momentu wyboru LSR do etapu zakończenia jej wdrażania, tj. do momentu publikacji Raportu z ewaluacji ex-post.

Założenie ogólne: Monitoring będzie procesem ciągłym, przy czym wyniki będą gromadzone półrocznie. Ewaluacja będzie prowadzona okresowo. W ramach ewaluacji on-going raporty będą sporządzane w kwartale następującym po roku, którego badanie on-going dotyczy. W przypadku ewaluacji ex-post raport powstanie po realizacji LSR lub na końcowym etapie jej wdrażania. W sytuacji wystąpienia istotnych czynników zakłócających możliwe będzie wykonanie dodatkowego badania marketingowego w danym kwartale.

Osoby odpowiedzialne: Nadzór nad procesem monitoringu i ewaluacji będzie sprawować Zarząd. Realizacja lub koordynacja procesu monitoringu i ewaluacji on-going będzie prowadzona przez pracowników Biura LGD lub przez wybranego koordynatora lub eksperta zewnętrznego (jeśli Zarząd uzna potrzebę jego wyznaczenia). Proces ewaluacji ex-post będzie prowadzony przez doświadczoną firmę zewnętrzną.

Przebieg procedury:

1. Zarząd określa częstotliwość badań monitoringowych lub ewaluacyjnych, ich zakres oraz sposób dokumentowania oceny.
2. Możliwe będzie wskazanie koordynatora lub wybór eksperta zewnętrznego, jeśli zajdzie taka potrzeba.
3. Biuro LGD określa czynności niezbędne do realizacji badań monitoringowych i w zakresie ewaluacji on-going, w tym dokonuje wyboru narzędzi adekwatnych do zakresu badania oraz sposobu pozyskania danych.
4. W procesie monitoringu i ewaluacji wykorzystywane będą różnorodne narzędzia oraz partycypacyjne metody zapewniające zaangażowanie lokalnej społeczności, stosowane wcześniej przy przygotowaniu i aktualizacji LSR, żeby możliwa była kompleksowa analiza danych, zebranie reprezentatywnych opinii i wykorzystanie wniosków (będą wykorzystywane adekwatnie do potrzeb i oczekiwań odbiorców).
5. Biuro LGD może zwrócić się do Zarządu w sprawie zlecenia ocen / ekspertyz zewnętrznych.

6. Dane są gromadzone systematycznie, z zachowaniem śladu rewizyjnego. Wykorzystywane są do tego arkusze kalkulacyjne lub systemy informatyczne wspierające obsługę wniosków (jeśli będą dostępne).
7. Przeprowadzone badania ewaluacyjne obejmują co najmniej ocenę na ile udało się osiągnąć założone cele, ocenę skuteczności i efektywności interwencji oraz jej trafności i użyteczności oraz badanie długotrwałych efektów (oddziaływanie) LSR oraz ich trwałość.
8. Zakres monitoringu i ewaluacji oraz elementy podlegające ocenie zostały określone w części Elementy podlegające monitorowaniu i ewaluacji (on going / ex-post) ze wskazaniem sposobu ich pozyskania oraz zakresu analizy i oceny danych.
9. Z badań monitoringowych / ewaluacyjnych powstają sprawozdania / raporty. Struktura sprawozdania / raportu stanowi odzwierciedlenie zakresu badania.
10. Sporządzane raporty roczne i raport z ewaluacji ex-post będą przedstawiane na Walnym Zebraniu Członków i podawane do publicznej wiadomości m.in. poprzez umieszczenie na stronie internetowej i udostępnione do wglądu w Biurze LGD (upowszechnienie wyników). Będzie to forma zachęty do dyskusji o działalności LGD „Dolina rzeki Grabi”.
11. W przypadku wydania rekomendacji Zarząd wskazuje osobę/osoby odpowiedzialne za ich realizację i określa terminy ich wdrożenia.
12. Monitorowaniem terminowości realizacji rekomendacji zajmuje się Biuro LGD. Jeśli wdrożenie rekomendacji nie będzie możliwe w wyznaczonym terminie, uzasadniony wniosek w tym zakresie będzie przedstawiany Zarządowi do akceptacji. Poza zmianą terminu może być konieczne podjęcie dodatkowych działań warunkujących wykonanie rekomendacji.
13. Za realizację rekomendacji lub uzasadnienie przyczyn odstąpienia od ich realizacji odpowiada Zarząd.
14. Zakończeniem procesu monitorowania i ewaluacji jest przedstawienie przez Zarząd na WZC raportu z ewaluacji ex-post wraz z informacją o poziomie wdrożenia rekomendacji.

Wykonawca badań monitoringowych oraz ewaluacji on-going (własna): Biuro LGD, z możliwością wsparcia przez ekspertów zewnętrznych lub zlecenia wykonania na zewnątrz dodatkowych ocen / ekspertyz.

Wykonawca badania ex-post: Firma zewnętrzna posiadająca doświadczenie w realizacji ewaluacji LSR.

Czas realizacji badania:

Dane monitoringowe będą zbierane w okresach półrocznych. W sytuacji wystąpienia zagrożeń w terminowej realizacji LSR Zarząd może podjąć decyzję o zwiększeniu częstotliwości lub zakresu badań, które będą adekwatne do zobowiązań wynikających z umowy ramowej, tj.:

- corocznej weryfikacji poziomów osiągnięcia wskaźników i możliwości osiągnięcia pozostałych założeń LSR i zobowiązań z umowy ramowej,
- w przypadku EFRROW: konieczności osiągnięcia 80% poziomu zakontraktowania budżetu do 31 grudnia 2027 r. (kamień milowy).

X.4. Źródło danych.

Dane źródłowe będą pozyskiwane z dokumentacji własnej gromadzonej przez LGD „Dolina rzeki Grabi”, z samorządu województwa lub systemu informatycznego – jeśli będzie dostępny, z GUS oraz badań ankietowych. Istotnym źródłem będą bezpośrednio wywiady z beneficjentami, analiza pomysłów/inicjatyw zgłaszanych przez mieszkańców dotyczących funkcjonowania LGD „Dolina rzeki Grabi” i wdrażania LSR w ramach stworzonego systemu zachęt. Dla potrzeb badania mogą być prowadzone wizje lokalne w miejscach realizacji projektów / grantów. Informacje będą pochodzić od różnych interesariuszy z obszaru LSR, żeby zastosować jak najszerszy poziom włączenia i uzyskać reprezentatywne wyniki.

Dane statystyczne dostarczą obiektywnych informacji na temat zmian w obszarze badania i jego otoczeniu. Będą obejmować zjawiska demograficzne, rynek pracy, lokalną gospodarkę oraz sytuację społeczną. Zakres analizy będzie również obejmować dane ilościowe o prowadzonych naborach, postępie rzeczowym, efektach realizacji Planu komunikacji, Planu szkoleń oraz dane finansowe. Dane będą dotyczyć tych elementów, które stanowią kluczowe zobowiązania wynikające z zawartych umów. Źródłem danych będą również badania jakościowe, obejmujące w szczególności wywiady z Członkami LGD, pracownikami Biura LGD oraz przedstawicielami organów stowarzyszenia

(Zarządu, Rady decyzyjnej, Komisji rewizyjnej) oraz odbiorcami pomocy. W badaniu będą uwzględnione opinie podmiotów, które nie uzyskały wsparcia. Wywiady będą prowadzone przy wykorzystaniu instrumentów adekwatnych do grupy interesariuszy, żeby włączyć do badania wszystkich zainteresowanych. Na potrzeby wywiadów zostaną przygotowane scenariusze wywiadów i ankiety dostosowane do różnych odbiorców. Zebrane dane będą wykorzystane nie tylko do oceny wdrażania LSR, ale będą podstawą do formułowania rekomendacji.

Elementy podlegające monitorowaniu i ewaluacji (on going / ex-post) ze wskazaniem sposobu ich pozyskania oraz zakresu analizy i oceny danych.

I. Efektywność pracy Biura LGD i organów LGD, w tym jakość doradztwa, stan realizacji Planu komunikacji / Planu szkoleń oraz działań animacyjno-integracyjnych i wyłączeniowych skierowanych do lokalnej społeczności, dostępność Biura, sprawność podejmowania decyzji przez LGD oraz stosowanie obowiązujących przepisów i wytycznych – zarządzenie LSR

Podstawowe źródła danych: opinia przełożonego, ewentualnie wywiady z beneficjentami i Członkami LGD, badania ankietowe, wyniki kontroli, anonimowe ankiety, dokumentacja własna LGD,

Rodzaj i częstotliwość badania: M6 (Monitorowanie w okresach półrocznych), E1 (ewaluacja on-going), EX (ewaluacja ex-post).

Analiza i ocena danych: Rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków, ocena jakości prowadzonych działań i ich skuteczności w odniesieniu do założeń LSR, jakość doradztwa, adekwatność działań komunikacyjnych i szkoleniowych, zaangażowanie i chęć rozwiązywania problemów.

Kryterium: Efektywność

II. Postęp rzeczowy LSR w zakresie stopnia osiągnięcia mierzalnych wskaźników wykonalności celów – wdrażanie LSR

Podstawowe źródła danych: dokumentacja konkursowa, dane pozyskane z samorządu województwa, ankiety monitorujące / sprawozdania beneficjentów;

Rodzaj i częstotliwość badania: M6, E1, EX

Analiza i ocena danych: Stopień realizacji celów, przedsięwzięć, wskaźników; ocena celowości i trafności założeń realizowanych w ramach LSR; wpływ podejmowanych przez Biuro LGD działań na postęp rzeczowy; określenie stopnia realizacji poszczególnych operacji.

Kryterium: Skuteczność i użyteczność, trwałość.

III. Postęp finansowy w zakresie stanu realizacji budżetu w poszczególnych naborach i możliwości osiągnięcia kamienia milowego, z uwzględnieniem czynników zewnętrznych wpływających na tempo kontraktacji oraz tempo realizacji projektów – wdrażanie i zarządzanie LSR

Podstawowe źródła danych: dokumentacja konkursowa, dane pozyskane z samorządu województwa, ankiety monitorujące / sprawozdania beneficjentów;

Rodzaj i częstotliwość badania: M6, E1, EX

Analiza i ocena danych: Stopień wykorzystania budżetu LGD przeznaczonego na wdrażanie w odniesieniu do podjętych środków, wpływ podejmowanych przez Biuro LGD działań na postęp finansowy, ocena trafności założeń finansowych LSR.

Kryterium: Skuteczność i użyteczność

IV. Harmonogram ogłaszanych konkursów oraz poziom zainteresowania beneficjentów ogłaszanymi naborami – wdrażanie i zarządzanie LSR

Podstawowe źródła danych: dokumentacja konkursowa, rejestr wniosków, rejestr doradztwa, listy obecności na spotkaniach szkoleniowych, licznik odwiedzin na stronie internetowej / na profilu w mediach społecznościowych;

Rodzaj i częstotliwość badania: M6, E1, EX

Analiza i ocena danych: Zgodność ogłaszanych konkursów z przyjętym harmonogramem, ocena stopnia realizacji zadań w ramach LSR

Kryterium: Efektywność

V. Efektywność promocji i aktywizacji lokalnej społeczności, zainteresowanie stroną internetową LGD oraz profilem w mediach społecznościowych, udziałem w ofercie informacyjno-promocyjnej, czytelność i skuteczność przekazu, przepływ informacji – zarządzenie LSR

Podstawowe źródła danych: dokumentacja własna LGD, licznik odwiedzin na stronie internetowej / na profilu w mediach społecznościowych, listy obecności, dokumentacja zdjęciowa, ankiety, wywiady;

Rodzaj i częstotliwość badania: M6, E1, EX

Analiza i ocena danych: Ocena skuteczności przepływu informacji w stosunku do osiągniętych rezultatów, badanie efektów dotarcia do poszczególnych beneficjentów, liczba osób, które uzyskały informację na temat LGD, skuteczność animacji lokalnej społeczności.

Kryterium: Skuteczność i efektywność

VI. Jakość procedur oceny i wyboru projektów oraz efektywności lokalnych kryteriów wyboru – wdrażanie LSR

Podstawowe źródła danych: dokumentacja własna LGD, dokumentacja konkursowa, wyniki kontroli, rejestr wniosków, rejestr umów, analizy wewnętrzne, ankiety ewaluacyjne, ankiety, wywiady;

Rodzaj i częstotliwość badania: E1, EX

Analiza i ocena danych: Sposoby i efektywność przepływu informacji, sprawność w podejmowaniu decyzji, skuteczność stosowania procedur, analiza zgodności oceny projektów z LSR, wg lokalnych kryteriów wyboru w odniesieniu do przyjętych zasad i Wytycznych, ocen jakości stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur

Kryterium: Skuteczność i trafność

VII. Postrzegania LGD w otoczeniu, ocena jakości partnerstwa – zarządzanie LSR

Podstawowe źródła danych: dokumentacja własna LGD, rejestr umów, ankiety ewaluacyjne, ankiety, wywiady,

Rodzaj i częstotliwość badania: E1, EX

Analiza i ocena danych: Skuteczność, użyteczność i trwałość wykorzystywanych narzędzi promocji.

VIII. Identyfikację zmian w otoczeniu LSR i czynników zakłócających, żeby możliwe było podjęcie działań zaradczych – wdrażanie LSR

Podstawowe źródła danych: analiza danych GUS, dokumentacja własna LGD, ankiety, wywiady,

Rodzaj i częstotliwość badania: E1, EX

Analiza i ocena danych: Efektywność, trafność i trwałość aktywizacji lokalnej społeczności

WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY

- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz. U. UE L z dnia 20 grudnia 2013 r.),
- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz. U. UE L z dnia 20 grudnia 2013 r.),
- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azyłu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizyjowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021, str. 159),
- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/2115 z dnia 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (planów strategicznych WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013,
- ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (Dz. U. z 2023 r. poz. 412),

- ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2015 r., poz. 378),
- Struktura i wymagania dotyczące LSR,
- Poradnik dla lokalnych grup działania w zakresie opracowywania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014-2020.
- Wytyczne MRiRW.

ZAŁĄCZNIKI:

Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1 Budowanie społeczeństwa obywatelskiego na obszarze lokalnej strategii rozwoju	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
105 000,00	P.1.1 Seniorzy w AKCJI	mieszkańcy (seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe	granty, konkurs (operacje klasyczne / operacje własne)
64 500,00	P.1.2 MŁODZI W DZIAŁANIU	mieszkańcy (młodzież, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe	projekty grantowe (granty), projekty partnerskie (konkurs), konkurs (operacje klasyczne / operacje własne)
5 000,00	P.1.3 Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych, mikro i mali przedsiębiorcy	projekty grantowe
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.2 Budowa infrastruktury i usług dla ludności	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
990 000,00	P.2.1 Wspólna przestrzeń	mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych	konkursy- operacje klasyczne
1 271 500,00	P.2.2 Rozwój przedsiębiorczości	mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści, organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych	konkursy- operacje klasyczne
64 000,00	P.2.3 Wsparcie rolników prowadzących działalność rolniczą w małych gospodarstwach	mieszkańcy (młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji), turyści	konkursy- operacje klasyczne

Formularz 2. Plan działania

CEL	lata	Do 31.12.2024		Do 31.12.2025		Do 31.12.2026		Do 31.12.2027		Do 31.12.2028		Do 31.12.2029		PROGRAM
		Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
CEL 1: Budowanie społeczeństwa obywatelskiego na obszarze wdrażania lokalnej strategii rozwoju														
Przedsięwzięcie P.1.1 Seniorzy w AKCII	Wskaźnik produktu 1.1.1 Liczba projektów wzmacniających aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym, w tym z wykorzystaniem nowych technologii	0	0%	4	44,44%	4	44,44%	8	88,88%	9	100%	9	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.2 MŁODZI W DZIAŁANIU	Wskaźnik produktu 1.2.1 Liczba projektów realizowanych w partnerstwie ukierunkowanych na poznanie dobrych praktyk/wymianę doświadczeń, w tym aspekty związane z cyfryzacją lub przedsiębiorczością	0	0%	2	50%	2	50%	4	100%	4	100%	4	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.3 Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	Wskaźnik produktu 1.2.2 Liczba projektów wzmacniających aktywne uczestnictwo osób młodych w życiu społecznym	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	1	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.3 Opracowanie koncepcji inteligentnych wsi	Wskaźnik produktu 1.3.1 Liczba podmiotów przygotowujących koncepcję Smart Village	0	0%	5	100%	5	100%	5	100%	5	100%	5	100%	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.1.1	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Jednostka miary: liczba osób.	0		80		80		160		180		180		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.2.1	R.1 Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego	0		40		40		80		80		80		PS WPR

Wsparcie rolników prowadzących działalność Przedsięwzięcie P.2.3. Przedsięwzięcie w małych gospodarstwach	Wskaźnik produktu 2.3.1 Liczba operacji polegających na utworzeniu/ założeniu zagrody edukacyjnej i/lub agroturystyki										0	0%	0	0%	2	100%	2	100%	2	100%	PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.1.1	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0	2000		2000		2000		2000		2000		2000		2000		2000	PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.2.1	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. Jednostka miary: Liczba utworzonych miejsc pracy.	0		0	1		1		1		1		1		1		1		1	PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.2.2	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. Jednostka miary: Liczba utworzonych miejsc pracy.	0		19	19		19		19		19		19		19		19		19	PS WPR
	Wskaźnik rezultatu W.2.3.1	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. Jednostka miary: Liczba przedsiębiorstw	0		0	2		2		2		2		2		2		2		2	PS WPR

Formularz 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR			
Zakres wsparcia	Program/ Fundusz		Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR* EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	2 500 000	0	2 500 000
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	562 500	0	562 500
Razem	3 062 500	0	3 062 500

* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.

** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić „0”.

Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	Środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFROW	1 289 801,75	51,59	2 389 801,75	95,59	2 422 000	96,88	2 467 000	98,68	2 482 000	99,28	2 500 000	100	2 500 000	100
EFS+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
EFRR	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RAZEM	1 289 801,75	51,59	2 389 801,75	95,59	2 422 000	96,88	2 467 000	98,68	2 482 000	99,28	2 500 000	100	2 500 000	100

